

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME YÜKSEK
LİSANS
PROGRAMI

BEŞAR ESAD DÖNEMİNDE TÜRKİYE SURİYE
İLİŞKİLERİNDEKİ DEĞİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEKİR AKSU

İstanbul, 2011

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME YÜKSEK
LİSANS
PROGRAMI

BEŞAR ESAD DÖNEMİNDE TÜRKİYE SURİYE
İLİŞKİLERİNDEKİ DEĞİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEKİR AKSU

Danışman : Prof.Dr. M. HAKKI CAŞIN

İstanbul, 2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. Çatışma/Uzlaşmazlık Yönetimi.....	6
1.1. Kriz ve Kriz Yönetimi.....	6
1.2. Çatışma ve Çatışma Yönetimi.....	8
1.3. Çatışmacı ve İşbirlikçi Okullar, Çıkar ve Çatışma.....	16
1.4. Çatışma Yönetimi ve Taraflar.....	20
1.5. Çatışma/İhtilaf Çözümü.....	26
1.5.1. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Ekonomik Sorunlar.....	27
1.5.2. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Politik Sorunlar.....	27
1.5.3. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Sosyo-Kültürel Sorunlar....	27
1.5.4. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası İlişkisel Sorunlar.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	
2. Suriye Siyasi Tarihinin Arka Planı.....	30
2.1. Suriye'nin Osmanlı Dönemine Kadar Siyasi Tarihi.....	30

2.2. Osmanlı İdaresindeki Suriye.....	30
2.3. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi.....	35
2.4. Bağımsızlık Sonrası Suriye Tarihi.....	37
2.4.1. Baas Partisi.....	38
2.4.2. Hafız Esad Dönemi.....	42
2.4.2.1. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri.....	44
2.4.2.2. Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri.....	48
2.4.2.3. Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri.....	50
2.5. Tarihsel Süreçte Türkiye-Suriye İlişkileri.....	52
2.5.1. Hatay Meselesi.....	52
2.5.2. Su Sorunu.....	54
2.5.3. Terör Sorunu.....	59
2.5.4. Adana Mutabakatı.....	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. Beşar Esad Dönemi Suriye ve Suriye Dış Politikası.....	67
3.1. Toplumsal ve Ekonomik Yapıda Değişim ve Reform Çabaları.....	67
3.2. Suriye Dış Politikasının Analizi.....	71
3.2.1. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası.....	71
3.2.2. Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası.....	73
3.2.2.1. 9/11 Sonrası Suriye-ABD İlişkileri Ve Bu İlişkilerin Bölgeye Ve Suriye Kamuoyuna Dönük Yansımaları.....	74
3.2.2.2. AB-Suriye İlişkileri.....	77

3.2.2.3. Beşar Esad Döneminde Suriye'nin Lübnan Politikası ve Bölgeye Yansımaları.....	80
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Türkiye-Suriye İlişkileri.....	84
--	-----------

4.1. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	84
---	----

4.1.1. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası.....	84
--	----

4.1.1.1. Demokrat Parti Dönemi TDP ve Soğuk Savaş.....	88
--	----

4.1.1.2. Demokrat Parti Döneminde Ortadoğu'daki Gelişmeler ve Demokrat Parti Hükümetinin Ortadoğu Politikası.....	90
---	----

4.1.1.2.1. Balkan Paktı.....	91
------------------------------	----

4.1.1.2.2. Bağdat Paktı.....	93
------------------------------	----

4.1.1.2.3. Süveyş Krizi.....	94
------------------------------	----

4.1.1.2.4. Suriye Bunalımı.....	96
---------------------------------	----

4.1.1.3. Türk Dış Politikasının 1960 Sonrası Ortadoğu Politikası.....	98
---	----

4.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	99
---	----

4.1.3. 2002 Sonrası AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası.....	105
--	-----

4.1.3.1. AK Partinin Dış Politika Anlayışı.....	107
---	-----

4.1.3.2. AK Parti Dış Politika Anlayışının Şekillenmesinde Davutoğlu Faktörü.....	111
---	-----

4.1.3.3. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasının Ortadoğu Ayağı.....	113
---	-----

4.1.3.3.1. AK Parti Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri.....	120
---	-----

4.1.3.3.1.1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği.....	126
--	-----

4.2. Ortadoğu Devrimleri, Suriye’de Yaşananlar ve Türkiye’nin Sürece Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme.....	128
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	146

ÖNSÖZ

Bugün Suriye’de yaşanan siyasal gelişmeler bir yandan bölge güvenliği ve istikrarı için önem arz ederken diğer yandan da son dönemde önemli gelişmeler kaydedilen Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği açısından da dikkatle incelenmesi gereken gelişmelerdir. Bununla birlikte Suriye’nin geleceği hakkında öngörude bulunmak için de Suriye’nin bugün içinde bulunduğu durumun anlaşılması adına birincil araştırma alanı yine Suriye dışında aranmamalıdır. Bugün Suriye’de yaşananlar Suriye’nin tarihi gelişimi, devlet kurma süreci, toplumsal yapısı, Baas partisinin varlığı, bölgedeki konumu incelenmeden, sadece Ortadoğu’da son dönemde ortaya çıkan konjonktürle açıklanamaz. Kısacası Suriye’de yaşananlar iç ve dış dinamiklerin sentezinden oluşmaktadır.

Bu çalışma kapsamında bir yandan Suriye-Türkiye ilişkileri ele alınırken diğer yandan da Suriye’nin tarihi incelenmiştir.

Birinci bölümde çatışma/ihtilaf yönetimi kavramı incelenmiştir. Bu incelemenin yapılmasının ana sebebi Suriye-Türkiye İlişkilerinin 1998 Adana Mutabakatına kadar olan süreç boyunca çatışma olgusuna dayanıyor olmasıdır. Bu bağlamda 1998 Adana Mutabakatına giden süreç Türkiye’nin başarılı bir şekilde yürüttüğü çatışma yönetimidir diyebiliriz.

İkinci bölümde Suriye’nin kısa bir tarihi verilerek bugünü şekillendiren dünü üzerinde durulmuştur. Özellikle Osmanlı mirası tartışmalarının Türk dış politikasında önemli bir yer tutmaya başladığı günümüzde Suriye’nin tarihten gelen Osmanlı ve Türk algılamaları iki ülke ilişkilerinde önem arz etmektedir. Yine aynı bölümde Türkiye-Suriye ilişkilerinde anlaşmazlık sebebi olan Hatay, su ve terör sorunları da işlenmiştir.

Üçüncü bölümde Hafız Esad sonrası Suriye ele alınmış, Beşar Esad’ın reform hareketleri, dış politika anlayışı ve 2000 sonrası Ortadoğu konjonktürünün 9/11, Irak Savaşı ve Lübnan’dan çekilme kararının Suriye dış politikasına yansımalarına değinilmiştir.

Son bölümde ise Türk Dış Politikasının kısa bir özeti verilmeye çalışılmış ve Kasım 2002 seçimlerinden sonra Türkiye'ye damgasını vuran AK Partinin dış politika anlayışı ve bu anlayışın şekillenmesinde stratejik derinlik doktrininin ve Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun etkisi üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde son dönemde ivmelenen iki ülke ilişkilerinin analizinin yapıldığı bölümde son olarak bugünlerde Ortadoğu'da ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, bu gelişmeler karşısında Suriye ve Türkiye'nin takındığı tavırlar ve iki ülke ilişkilerine olası etkileri hakkında kısa bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Kuşkusuz bir çalışma tek bir kişinin emeği ile şekillenmemektedir. Bu bağlamda bu çalışma üzerinde de pek çok kişinin emeği bulunmakla birlikte öncelikli emek aileme aittir. Onlara şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Yine aynı şekilde tez çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Mesut Hakkı Caşın'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca tezimin şekillenmesinde bana fikirleri ile destek olan arkadaşım Hasan Turgut'a, beni her daim motive eden müstakbel eşim Merve'ye ve çalışmam boyunca yararlandığım kaynakların ortaya çıkarılmasında emeği bulunan herkese de teşekkür ederim. Tıpkı bu çalışma bünyesinde yararlandığım gibi bu nacizane çalışma da umarım başka çalışmalara ve araştırmalara da ışık tutar.

BEKİR AKSU

01.05.2011

ÖZET

Türkiye-Suriye İlişkileri 1998 sonrasında olumlu bir hava yakalamıştır. Bu bağlamda 1998 yılında iki ülkeyi karşı karşıya getiren krizi “*barışı getiren savaş tehdidi*” olarak adlandırmak mümkündür. Bununla birlikte iki ülke arasında yakınlaşmayı hızlandıran iki olay, 2000 yılında Hafız Esad’ın vefat etmesi ve yerine oğlu Beşar Esad’ın devlet başkanı olması ve Kasım 2002 genel seçimlerinde AK Parti’nin tek başına iktidar olmasına yetecek bir sonuç almasıdır.

Babasının ölümünden sonra iktidara gelen Beşar Esad, Suriye halkına reformlar vaat etmiş, 2001 yılında Şam Baharı olarak adlandırılan başarısız bir reform girişiminden sonra bu vaatler hızını yitirmiştir. Türkiye ise AK Parti iktidarı ile birlikte dış politikasında daha öncesine göre farklı bir çizgi izlemeye başlamış, stratejik derinlik konsepti çerçevesinde Türkiye’yi bölgede “merkez ülke” yapma amacı izlemiştir. Bu bağlamda Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye’deki yeni yönetimin Ortadoğu politikasının en öncelikli başlıkları arasında Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesi yer almıştır.

2004 yılında karşılıklı ziyaretlerle hız kazanan ilişkiler ilk olarak imzalanan serbest ticaret antlaşmaları, protokoller, turizm antlaşmaları, ortak baraj yapımı antlaşmaları ile ekonomik temel üzerine şekillendirilmiştir. 2003 yılında Irak’ın işgali ve de facto bölünmesi karşısında ortak tavır takınan iki ülke 2009 yılında da İsrail’in Gazze’de gerçekleştirdiği operasyon sonrasında da İsrail’e karşı olmuştur. Bu bağlamda 2003’ten bu yana bölgede aynı güvenlik endişelerine sahip olan Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler 2009 yılında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması ile ve yine aynı yıl yapılan Suriye-Türkiye ortak askeri tatbikatı ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Bugün için ise Suriye’de yaşanan gelişmeler Türkiye tarafından kaygı verici olarak değerlendirilmektedir ve yakından izlenmektedir. Söz konusu protestoların ne derece başarılı olacağı ya da ülkede rejim değişikliğine neden olup olmayacağı şimdiden kestirilemese de iki ülke ilişkilerini etkileyeceği bir gerçektir. Bu çalışma kapsamında bir yandan Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler incelenmiş

diğer yandan da bugün Suriye’de yaşananlara ışık tutacak tarihi, toplumsal, ekonomik, kültürel yapı üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Relations between Turkey and Syria created a positive atmosphere after 1998. In this regard, it is possible to name the crisis bringing two countries against each other as “*war threat causing peace*”. However, there are two incidents accelerating convergence between two countries; death of Hafez al-Assad in 2000 and his successor Bashar al-Assad becoming the head of state and Justice and Development Party’s (AKP) coming to power alone as a result of November 2002 general elections.

Coming into power, Bashar al-Assad promised Syrian public the reforms and after unfortunate attempt of a reform called “Spring of Damascus” in 2001 such promises lost their significance. In Turkey, AK party power started to follow a different course in foreign affairs and adopted a purpose to make Turkey “a central state” under strategic profoundness concept. In this sense among the most important matters of the new government in Turkey trying to develop relations with the Middle was development of the relations with Syria.

The relations gained speed upon reciprocal visits in 2004 were structured on economic Fundamentals such as free trade agreements, protocols, tourism agreements, joint construction of dams. Two countries adopting a particular attitude towards the invasion of Iraq in 2003 and de facto division of the state became against Israel following operations carried out by Israel in Gaza in 2009. In this sense, the relations between Turkey and Syria both having the same concerns of security since 2003, acquired a new dimension upon execution of High Level Strategic Cooperation Agreement in 2009 and Joint Military Operation of Turkey and Syria held in the same year.

Nowadays, developments in Syria are reviewed as worrisome by Turkey and monitored closely. To what extent the said protests will become successful or whether they will cause a change in regime in the country cannot be estimated at the moment. However, it is certain that they will influence the relations between the countries. In this study, relations between Turkey and Syria are examined on one

side, and historical, economic and cultural structure to provide an insight fort he incidents happening in Syria today on the other side.

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AK Parti:** Adalet ve Kalkınma Partisi
- ASALA:** Ermenilerin Gizli Özgürlük Ordusu (Terör Örgütü)
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BOP:** Büyük Ortadoğu Projesi
- CENTO:** Merkezi Antlaşma Örgütü
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- DP:** Demokrat Parti
- FKÖ:** Filistin Kurtuluş Örgütü
- FP:** Fazilet Partisi
- GAP:** Güneydoğu Anadolu Projesi
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- K.K.K.:** Kara Kuvvetleri Komutanı
- KKTC:** Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- MC:** Milletler Cemiyeti
- MEDA:** Akdeniz-Avrupa İşbirliği
- MNP:** Milli Nizam Partisi
- M.Ö.:** Milattan Önce
- MSP:** Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

PKK: Kürdistan İşçi Partisi (Terör Örgütü)

RF: Refah Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDP: Türk Dış Politikası

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Suriye, coğrafi konumu göz önüne alındığında bir geçiş ülkesi olduğu görülecektir. Bu konum Suriye'yi bir yandan tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi haline getirdiği gibi aynı zamanda dış güçlerin iştahını da kabartan bir unsur olmuştur. Tarihsel süreçte en parlak dönemlerini Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yaşayan Suriye, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız manda yönetimine geçmiş ve tabiri caizse Suriye için kabus dolu günler başlamıştır.

Fransız manda rejiminin Suriye'deki etnik ve dini farklılıkları kullanarak yürüttüğü böl ve yönet politikası çerçevesinde bugün Suriye milliyetçilerinin Büyük Suriye olarak adlandırdıkları Lübnan, Filistin, Ürdün toprakları Suriye'den ayrılmış, bu duruma bir de İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail devletinin varlığı da eklenince Suriye kendisini tam bir kaosun içerisinde bulmuştur. Bu kaos içerisinde 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, tarihindeki sömürgecilik döneminin sosyo-psikolojik etkisi ile Batı'ya karşı hep mesafeli durmuş, Suriye toplumunda Osmanlı'nın son döneminden bu yana var olan Arap milliyetçiliği manda yönetimi sırasında ve sonrasında batı karşıtlığını da kendisine düşman olarak bellemiştir. Baas Partisi bünyesinde sosyalizmle harmanlanan Arap milliyetçiliği bağımsızlık sonrası dönemde genel olarak Arap Ortadoğusu'nda özelde ise Suriye'de etkili olmuştur. Öyle ki 1958-1961 yılları arasındaki başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti girişiminde de söz konusu Baas ideolojisinin payı büyük olmuştur.

Tüm bunlarla birlikte bugün modern Suriye'nin kurucusu olarak Hafız Esad görülmektedir. Burada modern Suriye nitelemesi ile belli oranda istikrarın sağlanmış olması kastedilmektedir. Kuruluşundan 1970 yılında Hafız Esad'ın gerçekleştirdiği darbeye kadar geçen sürede Suriye çok sayıda askeri darbe yaşamış, bu darbeler nedeniyle iç ve dış politika da istikrarlı bir siyaset izlenememiştir. Suriye'nin bağımsızlık sonrası dönemde bölgede Mısır ve SSCB'ye belli oranda angaje olmasının altında yatan sebeplerden bir tanesi de söz konusu bu istikrarsız yapıdır.

Hafız Esad'ın darbe ile iktidarı ele geçirmesinden sonra Suriye'de baskıcı rejim tüm topluma hakim olmaya başlamış, Esad ailesi ve Nusayri azınlık Suriye'yi totaliter bir rejimle yönetmeye başlamıştır. Toplumsal hayatta ticaretle uğraşan Sünni çoğunluğun, Esad dönemi totaliter yönetim anlayışı çerçevesinde toplumsal hayattaki bu konuları zarar görmüştür. Devlet yönetiminde ve orduda azınlıklara öncelik verilmesi Suriye'ye her ne kadar Fransız manda yönetiminin bir mirası olsa da bugün Suriye'de yaşananların anlaşılmasında öncelikle ele alınması gereken konuların başında gelmektedir.

1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sırasında Golan tepelerinin kaybedilmesi Suriye dış politikasında radikal bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Daha önce İsrail'e yönelik dış politikasında Filistin meselesini birinci sıraya koyan Suriye, Golan tepelerinin kaybedilmesiyle birlikte bu önceliği kaybedilen toprakların geri alınmasına vermiştir.

Bir başka açıdan Golan tepelerinin İsrail tarafından işgali iç politika da anti-semitizmi ve Batı aleyhtarlığını yükselttiği gibi Hafız Esad dönemi totaliter rejim anlayışına da belli oranda meşruiyet zemini sağlamıştır. Suriye'nin SSCB'den aldığı askeri ve ekonomik yardımlar Golan tepelerinin geri alınmasını hedeflediği gerekçesiyle tepki görmemiş bu bağlamda toplumsal ve ekonomik hayatta devlet kontrolünün aşırılışması yine aynı gerekçe nedeniyle göz ardı edilmiştir.

Fakat söz konusu süreçte Suriye-SSCB işbirliği 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile son bulmuştur. Hafız Esad bu süreçte karşı karşıya kalabileceği uluslararası yalnızlığı aşabilmek adına I. Körfez Savaşı sırasında Amerikan güçlerine destek vermiş savaşa 17 bin askerle katılmıştır. Yine aynı şekilde ekonomik hayatta Batı devletlerinin desteğini elde edebilmek adına çok cılız olarak liberal adımların atılması kararı alınmıştır. Hafız Esad bir yandan uluslararası alanda karşılaşılabileceği yalnızlığı aşmak adına Batıya şirin görünmeye çalışırken diğer yandan 1990'lı yıllar boyunca bölgede PKK'ya verdiği destek nedeniyle Türkiye'nin, İran'la olan ilişkileri nedeniyle Sünni Arap devletlerinin tepkisini çekmeye devam etmiştir.

Bu süreçte Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin tarihsel seyri bir grafik üzerinde incelendiğinde 2000'li yıllara kadar olan süreç, düzensiz ve sürekli azalan

bir doğruya tekabül edecektir. Yine aynı şekilde 2000 sonrası ilişkiler aynı grafikte gösterilmeye kalkılırsa da tam tersi bir şekilde ilişkiler, sürekli artan bir doğru ile gösterilecektir. Peki bu durumu nasıl açıklamak gerekmektedir?

Soğuk Savaş boyunca Suriye ve Türkiye'nin ilişkileri farklı kamplara dahil olmaları sebebiyle olumsuz bir atmosferde cereyan etmiştir. Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılması ile birlikte Suriye toplumunda Suriye toprağının zor durumdan istifade edilerek koparıldığı görüşü hakim olmuştur. Suriye, Hatay'ın işgal edilmiş Suriye toprağı olduğunu iddia etmiş, okullarında öğrencilere bu yönde bilgi verilirken, Suriye siyasi haritasında Hatay, Suriye'ye bağlı olarak gösterilmiştir. 1960'lı yılların sonuna doğru iki ülke ilişkilerinde bir başka sorun daha dahil olmuştur. Türkiye'nin Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde yapmaya başladığı barajlar ve en nihayetinde 1970'li yıllarda başlanarak bugünde devam eden GAP projesine Suriye ve Irak tepki göstermişler, Türkiye'nin su kartını kullanarak Suriye'yi ve Irak'ı uluslararası arenada sıkıştırmaya çalıştığını iddia etmişlerdir. Diğer açıdan Suriye ileri sürdüğü bu su kartına yönelik olarak kendisi de 1980'li yıllar boyunca Türkiye'ye yönelik terör eylemlerine ve terörist organizasyonlara destek vermiştir. Hatta yıllardır Türkiye'nin başını ağrıtan PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan yıllarca örgütü Şam'dan yönetmiş aynı zamanda örgüt o dönemde Suriye'nin kontrolü altında Bekaa Vadisi'nde Korkmaz Akademisi ismi ile kamplar kurmuş ve militanlar eğitmiştir.

Genel olarak bu üç sorun etrafında şekillenen Türkiye-Suriye ilişkileri 1995 yılından sonra PKK'nın Suriye üzerinden Hatay'da eylemlere girişmeye başlaması ile birlikte kopma noktasına gelmiş nihayet 1998 yılına gelindiğinde Türk tarafından hem ordu mensuplarından gelen hem de hükümet yetkilileri ve cumhurbaşkanının yaptığı açıklamalarla iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Türk tarafının bu çıkışı karşısında geri adım atmak zorunda kalan Suriye ile Adana Mutabakatı imzalanmış, Suriye teröre verdiği desteği kabul etmiş ve bu desteğin sürdürülmeyeceği sözü verilmiştir.

Adana Mutabakatından sonraki süreçte Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler yavaş adımlarla da olsa gelişme göstermiştir. 2000 yılında Hafız Esad'ın

cenazesine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılması Türkiye'nin iki ülke ilişkilerine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bunlarla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde esas ivmelenmeyi sağlayan olay Kasım 2002 genel seçimlerinde AK Parti'nin tek başına iktidar olması olmuştur. AK Parti programında Batı ve AB ile ilişkileri yadsımamakla birlikte Ortadoğu'da Türkiye'yi "merkez ülke" haline getireceğini vurgulamıştır. Teorik altyapısını Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun oluşturduğu AK Parti dış politikasında Suriye, Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı olması hasebiyle önemli bir konum işgal etmektedir.

Komşularla sıfır problem ve merkez ülke olma ilkeleri çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu'da pro-aktif ve ritmik bir diplomasi yürütmesi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. 2004 yılında karşılıklı ziyaretlerle başlayan süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik temelde geliştirilmeye çalışılmış, ekonomik temelli atılan adımların daha sonra diğer alanlarda da etki göstereceği hesaplanmıştır. Nitekim Türkiye bölgeye yönelik izlediği ritmik diplomasi sayesinde Suriye ile olan bir çok sorunu aşma noktasına gelmiştir. İmzalanan Serbest Ticaret Antlaşması'nın 2007 yılında ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması'nın 2009 yılında hayata geçirilmesi ile birlikte ilişkiler derinleştirilmiştir. Hatta öyle ki 2005 yılında Beşar Esad'ın ve Faruk Al Şara'nın yaptığı açıklamalarda Hatay meselesinin iki ülke ilişkilerine gölge düşürmemek adına dondurulduğu anlaşılmaktadır.

Bugün gelinen noktada Suriye ve Beşar Esad yönetimi tarihi bir sınav vermektedir. Ortadoğu'da yayılan isyan dalgası ve halkın reform taleplerine Beşar Esad'ın ne karşılık vereceği tam olarak kestirilmemekle birlikte söz konusu isyanların Suriye-Türkiye ilişkilerini de etkileyeceği aşikardır ve maalesef Suriye'nin bu konuda sicili pek parlak gözükmemektedir. Daha önce 2001 yılında Şam baharı olarak adlandırılan süreçte Beşar Esad reformlarının hayata geçirilememesi ve bugün yaşanan olaylar, protestoculara karşı yönetimin ve ordunun aldığı tedbirler pesimist bir havanın hakim olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede Beşar Esad demokrasiden yana tavır koyar ve bunun gereklerini yerine getirirse bu durum hem uluslararası alanda Suriye'yi hem de Suriye ile ilişkileri bağlamında Türkiye'yi

rahatlatacaktır. Aksi durumda Türkiye bir yandan Suriye'deki yatırımları ve çıkarları ile hedeflediği muasır medeniyetlerin değerleri olan demokrasi, insan hak ve özgürlükleri gibi kavramlar arasında sıkışacak, bu durum eylem ve söylem arasında çelişki oluşturacaktır.

Kısacası 1998 Adana Mutabakatı sonrasında artarak devam eden iki ülke ilişkileri bugün Suriye'de yaşanan olaylar tarafından tehdit edilmektedir. Bu meyanda iki ülke ilişkilerin söz konusu süreçte Suriye ve Beşar Esad yönetiminin vereceği sınava bağlı olduğunu söylemek doğru olacaktır.

I. BÖLÜM

1. ÇATIŞMA/UZLAŞMA YÖNETİMİ

Çatışma kavramı günlük hayatta sıkça kullandığımız kavramlar arasındadır ve genel olarak görüş ve kanıların farklılığından kaynaklanan karşıtlık olarak adlandırabiliriz. Ayrıca Büyük Türkçe Sözlükte çatışma kelimesinin ilk karşılığı *çatışmak işi, silahlı büyük kavga, arbede* olarak verilmiştir.¹ Bununla birlikte çatışmadan sadece gerçekleşmiş bir durum, somutluk beklenmemelidir. Genel olarak yapılan ilk tanımlamadan da hareketle söyleyebileceğimiz gibi çatışma aslında karşıtlık durumudur.

Uluslararası ilişkiler alanında ve gündelik hayatımızda çatışma kavramını farklı anlamlarda sıkça kullanmamıza rağmen çatışma kavramının anlamı üzerinde o kadar durduğumuz söylenemez. Haberleri sürekli takip eden bir birey, grupların, etnik kimliklerin, öğrencilerin, vs. daha pek çok kişi ve kurumun polisle, birbirleriyle, farklı etnik kimliklerle çatıştığını duymakta veya izlemektedir. Görüldüğü gibi çatışma kavramıyla günlük hayatımızın her evresinde karşılaşmaktayız.

Burada çatışma kavramına ve çatışma yönetimi kavramına değinmeden önce çatışma kavramı ile yakından ilişkisi olan kriz ve kriz yönetimi kavramlarına ayrıca değinerek konuya giriş yapmakta fayda vardır. Özellikle uluslararası ilişkiler disiplinine ait donelerde zaman zaman kriz ve çatışma kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu noktada söz konusu kavramların anlamca birbirlerine yakınlığı ve tasvir ettikleri gerçekliğin benzerliği söz konusu kullanımında etkili olmaktadır.

1.1. Kriz ve Kriz Yönetimi

Büyük Türkçe Sözlüğe göre “kriz” kelimesinin pek çok alanda kullanımının olduğunu görmekteyiz. Tıpta kullanılan anlamları “*bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse*”, “*Bir kimsenin yaşamında görülen*

---

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, Erişim Tarihi: 08.03.2011

ruhsal bozukluk” şeklindedir. Bunun yanında “kriz” sözcüğünün belki de en çok kullanıldığı alan ekonomidir. Ekonomi alanında kriz kelimesinin kullanımına baktığımızda “*bir şeyin çok kıt bulunması durumu*”, “*bir şeye aşırı istek duyma*” ve “*çöküntü*”, “*buhran*” anlamlarını verdiğini görebiliriz.² Gerçekten de günümüzde sıkça kullanılan ve dünya ekonomilerindeki kötü gidişatı niteleyen sıfat *krizdir*.

Kriz farklı disiplinlerde farklı anlamları olan bir kavramdır. Bununla birlikte genel olarak sosyal bilimler açısından krizi;

*“...beklenmedik, aniden gelişen, hızlı hareket eden, her hangi bir hazırlık yapılmadan karşı karşıya kalınan ve belirtileri önceden olduğu halde fark edilemeyen ve örgüt için değerlendirilmezse çöküş, değerlendirilirse fırsat anlamına gelebilecek bir durum”*³ şeklinde tanımlayabiliriz.

Bu tanımlama çerçevesinde krizin bazı niteliklerine de ulaşmaktayız. Bu nitelikler:

- Kriz durumu tahmin edilemez.
- Örgütün tahmin ve krizi önleme mekanizmaları yetersiz kalır.
- Kriz, örgütün amaç ve varlığını tehdit eder.
- Krizin üstesinden gelmek ve izlenmesi gereken yolları kararlaştırması için yeterli bilgi ve zaman bulunmaz.
- Kriz acil müdahale gerektirir.
- Kriz karar veren kişilerde gerilim yaratır.⁴

Görüldüğü üzere aslında kriz sürecinde önemli olan krizden en az zararla çıkmayı bilmek ve çıkabilmek için gerekli mekanizmaların oluşturulabilmesi becerisidir. Kısaca kriz için asıl olan yönetimdir.⁵ Krizin sürpriz taşıyan niteliği etkili bir yönetimi örgüt için elzem hale getirmektedir. Yukarıda krizin niteliklerini sıralarken kriz durumlarında bilgi ve zamanın yetersiz olduğunu, acil müdahalenin

² Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 04.03.2011

³ Mustafa Akdağ ve Erdem Taşdemir, *Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi, Selçuk İletişim*, Cilt 4, Sayı 2, 2006, s.143

⁴ Ferudun Sezgin, *Kriz Yönetimi*, yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-13.pdf, s. 5

⁵ Mustafa Akdağ ve Erdem Taşdemir, *a.g.m.*, s.143

gerekli olduğunu ve kriz durumunun kişilerde gerilimi arttırdığı üzerinde dururken de aslında anlatılmak istenen bu etkili yönetimdir. Burada bir yandan örgütün bir bütün olarak yönetsel koordinasyona sahip olması (yani örgüt birimlerinin etkili yönetimi ve işbirliği) diğer yandan da liderin yönetim beceri ve tecrübesi öne çıkmaktadır.

Kriz durumları için söylenebilecek bir başka gerçeklikte kriz ve iletişim arasındaki zorunlu bağlantıdır. Kriz durumlarında örgüt yeterli bilgi ve zamandan mahrumdur. Krizden en az zararla çıkılması için gerekli olan bilgi de ancak iletişim kanallarının açık tutulmasıyla sağlanabilir. Sadece yeterli bilgiye sahip olmak için değil aynı zamanda krizin aşılmasında etkili olacak mesajların verilmesi de iletişim kanalları vasıtasıyla gerçekleşecektir. Hatta öyle ki kriz dönemlerinde verilecek mesajlar için stratejiler dahi mevcuttur.⁶

Uluslararası ilişkiler disiplininde de kriz kavramı ekonomi disiplininde olduğu gibi olumsuz bir durumu nitelendirmek için kullanılmaktadır. Yine Büyük Türkçe Sözlüğü'nden yapacağımız bir alıntıyla krizi, “*bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım*”⁷, buhran olarak tanımlayabiliriz. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan bölgesel ve etnik nitelikteki krizler İngilizce “*crisis*” ve “*crisis management*” kavramlarını gündeme getirmiş ve uluslararası arenada bu tip çatışmalar bu kapsamda adlandırılmıştır. Türkçe olarak da bu kavramları kriz ve kriz yönetimi olarak günlük hayatımızda işitmekteyiz.

1.2. Çatışma ve Çatışma Yönetimi

Çatışma kelimesinin birinci anlamında olduğu gibi genel olarak karşıtlık durumudur. Uluslararası ilişkilerde de çatışma yine belli bir karşıtlığı nitelendirmek için kullanılmaktadır. Çatışma genellikle iki grup (devlet, organize grup, toplum...vs.)

---

⁶ Filiz Otay Demir, Coombs'un kriz dönemlerinde verilecek mesajlar için farklı strateji tanımlamaları yaptığını ileri sürer. Bu stratejiler, **Yok Sayan Strateji, Mesafeli Strateji, Yağcı Strateji, Kangren Strateji, İstiraplı Strateji**dir. Bu mesaj stratejilerinden daha sonra uluslararası ilişkiler alanında kriz tanımlaması yapılırken faydalanılacağı için şimdilik sadece belirtilmiştir. Bknz: Filiz Otay Demir, *Kriz Yönetim Stratejileri ve Kriz İletişimi*, fbe.emu.edu.tr/journal/doc/11-12/06.pdf, s.11

⁷ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 04.03.2011

arasında artan tansiyon neticesinde grupların şiddete başvurma yolunu seçmesi veya seçmeye meyilli olması olarak kabaca tanımlanabilir. Kriz ise bu çatışma durumuna gelene kadar yaşanan buhran ve güç durumları da kapsayan sürecin genel adıdır diyebiliriz. Yani krizlerin aşılamadığı durumlarda çatışmaların (illa ki şiddet içermek zorunda değildir.) ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sınır anlaşmazlıkları, ayrılıkçı hareketler, politik oluşumlar ve partiler arasındaki güç mücadeleleri çatışma durumlarına örnek olarak gösterilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta çatışma sürecinde somut olarak bir çatışma yaşanmak zorunda değildir. Grupların bu yönde istekleri olsa dahi yaşanan zorlu süreç anlaşmazlığı niteler ve aslında aynı zamanda bir krizdir. Schelling'e göre de çatışma grupların, amaçların, değerlerin birbiriyle çekişmesi, karşıtlığı sonucu ortaya çıkar ve nihayetinde illa ki şiddetin vuku bulması gerekmez.⁸

Bu bağlamda çatışma kavramının açıklığa kavuşturulması için, çatışmanın ne olduğu ve ne olmadığını maddeler halinde sıralamak faydalı olacaktır.

Çatışma şudur;

- En az iki grup/kişi/kurum/toplum...vs gereklidir.
- Çatışma doğal olarak farklı değerler, amaçlar ve istekler arasında anlaşmazlık ve çekişme içerir.
- Açık ya da gizli olsa da eylem çatışma durumunun anahtarıdır. Eylem ortaya çıkmadan önce çatışma durumu açık ya da gizli olarak mevcuttur.
- Güç ve teşebbüs, çatışmanın ortaya çıkmasında etkilidir. Eğer güç kullanma ve buna dönük girişimler, tarafların benimsediği eylemler değilse muhtemelen karşıtlıklar çatışma derecesine çıkmaz.

Çatışma şu değildir;

- Çatışma durumları, iletişimin kesilmesine neden olmaz. Çatışma anlaşmazlıklarla ilgili iletişiminin devamını içerir.

---

⁸ Dr. Kieran E. Uchehara, *Regional Organizations And Conflict Management In Africa: The Case Of The African Union And Conflict Management In Kenya*, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s.25

- Çatışmanın iyi ya da kötü olarak nitelendirilebilecek karakteri yoktur ve böyle düşünülmemelidir.
- Çatışma otomatik olarak iletişimle çözülmez. Çatışmanın yönetimi de önemlidir.⁹

Bir diğer açıdan Deutsch'a göre çatışma olgusu insanların negatif/pozitif algılamalarına bağlı olarak davranışların şekillenmesinde önemlidir ve bu çerçevede çatışmalar yapıcı ve yıkıcı çatışmalar olarak iki gruba ayrılabilir.¹⁰

Aynı şekilde çatışmalar çekişmeci/yarışmacı ve işbirlikçi çatışmalar olarak ikiye ayrılabilir. Yarışmacı/Çekişmeci çatışma olgusu bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybettiği kazan/kaybet mantığına dayanmaktadır. Aynı şekilde ise işbirlikçi çatışmalar iki tarafında kazandığı kazan/kazan mantığına dayanmaktadır.¹¹

Çatışma yönetimi ise, anlaşmazlıklar ve karşıtlıklar şiddete dönüştükten sonra, şiddetin daha fazla yayılmasını engellemek ve çatışmanın bir çözüme vardırılması için uygun ortamı yaratmak maksadıyla şiddetin/çatışmanın kontrol altına alınma girişimleri olarak tarif edilebilir. Bununla birlikte çatışma yönetimi, çatışmayı önleme ve çatışmayı çözüme kavuşturma kavramları birbirinden farklı anlamlara sahiptir. Çatışmayı önleme girişimleri, anlaşmazlık şiddete dönüşmeden önce, şiddete dönüşmesini önlemek için girişilen askeri, politik, ekonomik, kültürel teşebbüsleri; çatışmayı çözümlenme girişimleri ise çatışma sonrası bir süreci nitelemekle birlikte, çatışmanın tekrar ortaya çıkmaması/canlanmaması için anlaşmazlığın ortadan kaldırılması girişimleri olarak tanımlanabilir.¹²

---

⁹ www.cios.org/encyclopedia/conflict/Cnature2_characteristics.htm , Erişim Tarihi: 11.03.2011

¹⁰ www.cios.org/encyclopedia/conflict/Cnature3_destructive.htm , Erişim Tarihi: 11.03.2011

¹¹ www.cios.org/encyclopedia/conflict/Cnature4_competitive.htm , Erişim Tarihi: 11.03.2011

¹² Annemarie Peen Rodt, "Define And Evaluating Success In European Union Millitary Conflict Management" , <http://convention3.allacademic.com>, 04.03.2011 , s.5-6

	Çatışmayı Önleme (Conflict Prevention)	Çatışma Yönetimi (Conflict Management)	Çatışma Çözümleme (Conflict Resolution)
Konusu Bakımından	Şiddet Öncesi Anlaşmazlıklar	Şiddete Dönüştürmüş Anlaşmazlıklar	Şiddet Sonrası Anlaşmazlıklar
Zaman Açısından	Uzun Süreli	Kısa Süreli	Uzun Süreli
İlgi Alanı	İzin verilen alanlar	Zarar doğuran alanlar	Her ikisi
Sonuç	Şiddete Engel Olma	Şiddeti Yönetme	Şiddetin Tekrar Vuku Bulmasını Engelleme

Tablo 1: Çatışma Önleme/Çatışma Yönetimi/Çatışma Sonlandırma Arasındaki Fark

Kaynak: Annemarie Peen Rodt, “*Defining and Evaluating Success in European Union Military Conflict Management*”, s.6

Uchehara, Kenya’da seçimler sonrası yaşanan anlaşmazlığı incelediği makalesinde Afrika Birliği Örgütü’nün çatışma yönetimindeki başarısızlığına değinmiştir. Afrika Birliği’ne üye ülkelerin hiçbirinin Kenya’da yaşanan çatışmalara aktif müdahale edememesinin altında yatan başlıca sebep kendi ülkelerinde de Kenya’da olduğu gibi kalıcı bir istikrar sağlayacak politik kurumların ve geleneklerin olmamasıdır. Yani çatışmayı yönetecek ve etkisini azaltacak, çözecek aktör ve organizasyonlar için sağlam kurumsallaşma ve sağlam bir yapı elzemdir.

Uluslararası ilişkilerin doğasında karşılıklılık esas önemli bir yer işgal etmektedir. Bu karşılıklılık esas çatışmanın sınırlandırılması ve çözümünde (kısacası çatışma yönetiminde) de kilit rol oynamaktadır. Çünkü taraflar çatışmanın sonlandırılması ya da görüşme aşamasına geçilmesi yönünde irade belirtmedikçe kriz

durumu devam edecektir. Yani çatışmanın aşılmasında önemli bir nokta da tarafların bu konudaki istekliliğidir.

Hatırlanacağı üzere dünyamız Soğuk Savaş döneminde 1962 yılında Küba'da, 1967 yılında Arap-İsrail Savaşı sırasında olduğu gibi pek çok kriz ve çatışmayla karşılaşmıştır. Hatta bugünde dünyanın pek çok bölgesinde krizler çatışmalara dönüşerek devam etmektedir. (Kuzey Kore-Güney Kore arasındaki çatışma gibi¹³) Bu noktadan hareketle kimi akademisyen ve araştırmacılar çatışmalara kesin çözüm bulmanın imkansız olduğunu savunmakta bu nedenle çatışma yönetimi ile çatışmalara kati çözümler bulmaktan ziyade çatışmaların kontrol edilmesine, sınırlandırılmasına ve yönetilmesine odaklanmaktadır. Zaten gerçekte yapılanda tam da budur. Örnek vermek gerekirse Soğuk Savaş döneminde çatışma yönetiminin anlamı şiddetin ve yaşanan krizlerin kökten halledilmesinin yerine yayılmasını önlemek ekseninde şekillenmiştir.¹⁴

Bu noktada çatışma ve çatışma yönetimi kavramının güvenlik ile ilişkisi açığa çıkmaktadır ve güvenlik kavramının kısaca hatırlanmasında fayda vardır.

Güvenlik kavramı varlığın korunması ve sürdürülmesine yönelik bir amacı niteler.¹⁵ Yani güvenlik varlığın korunması ve sürdürülmesine yönelik her türlü tehdidin ortadan kaldırılması durumunda sağlanan bir durumdur. Bu yanıyla da konumuz açısından önemli olan kriz ve çatışma durumlarının bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte tehdit kavramı Dedeoğlu'nun da belirttiği gibi bir yanıyla gerçek olay ve olgulara dayanırken diğer yanıyla algı ve tahminlere dayanmaktadır. Dolayısıyla güvenlikten bahsedebilmemiz için içsel ve dışsal

---

¹³ Bilindiği üzere Kuzey ve Güney Kore arasındaki çatışma Kore Savaşı'ndan bu yana devam etmektedir. Savaş sonrasında taraflar barış anlaşması imzalamadıkları için kağıt üzerinde savaş halindedirler ve birbirlerine yönelik olarak zaman zaman küçük çaplı askeri saldırılar düzenlemektedirler. Nitekim son olarak 2010 yılının son çeyreğinde Kuzey Kore, Güney Kore'ye ait insansız adalara top atışı gerçekleştirmiş ve tüm dünyayı ayağa kaldırmıştır.

¹⁴ Ahmad Azem Hamad, *Reconceptualisation Of Conflict Management*, <http://www.peacestudiesjournal.org.uk>, s.22

¹⁵ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2008, s.21

tehdit/tehditlerin yanı sıra bu türden algılama ve tahminlerin de bulunması gerekmektedir.¹⁶

Görüldüğü gibi güvenlik ve çatışma aslında janusun iki yüzüdür. Fakat akademik çalışmalarda genelde güvenlik ve çatışma yönetimi farklı olgularmış gibi işlenmekte, güvenlik çalışmaları uluslararası düzeyde olurken, çatışma yönetimi daha yerel konular üzerinden işlenmektedir.¹⁷ Güvenlik tanımlamaları son 20 yılda önemli değişim yaşamıştır. Daha önceleri iki kutuplu yapıda statu quo'nun devam ettirilmesine yönelik olarak tanımlanan güvenlik, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte global, yerel, bölgesel ve fonksiyonel düzeyde tanımlanmaya başlanmış, insan hakları, demokratikleşme gibi bazı kavramlar güvenlik tanımlamalarının içerisine dahil edilmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise global düzeyde güvenlik tanımlamalarının uluslararası terörizm olgusundan hareketle tanımlandığını söyleyebiliriz.¹⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyada yerel çatışmalar hız kazanmış, Bosna-Hersek'te, Somali'de, Kosova'da, Dağlık Karabağ'da etkilerini bugünde gözlemleyebileceğimiz çatışmalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde uluslararası hukuk alanında yeni kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. ABD önderliğindeki NATO ve Birleşmiş Milletler, *insan hakları*, *demokratikleşme* kavramlarıyla meşruiyet sağladıkları yeni müdahale haklarıyla bu çatışmaların sonlandırılmasında (ya da daha doğru olarak ertelenmesinde) etkin rol oynamışlardır. Bu durumda güvenlik tanımlamasının içeriği de değişmiş güvenlik kavramı kimsenin reddedemeyeceği bu kavramlar sayesinde daha da global bir nitelik kazanmıştır.

Fakat 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörizm üzerinden tanımlanan bu global güvenlik anlayışı, Buzan ve takipçilerinin haklı şekilde dile getirdikleri gibi *globalden* çok *yerel* nitelik taşımaktadır.¹⁹ Zira tehdit tanımlamaları ve algılamaları toplumlar ve devletler (fundamentalist, İslamcı...vs.) üzerinden

¹⁶ Beril Dedeoğlu, *a.g.e.* , s.23

¹⁷ Chester A. Crocker ve diğerleri, *Regional Security Capacity And Global Conflict Management*, <http://convention3.allacademic.com>, 04.03.2011

¹⁸ Chester A. Crocker ve diğerleri, *a.g.m.* , s.4

¹⁹ Chester A. Crocker ve diğerleri, *a.g.m.* , s.8

oluşturulmaktadır. Hatta bazı akademisyenlere göre Soğuk Savaş sonrası süreçte çatışmalar klasik devletler-arası niteliklerini kaybetmişlerdir. Bu dönemde çatışmalar daha çok içsel özellik taşımakta ve bundan dolayı yeni savaş kavramı ile adlandırılmaktadırlar.²⁰ Dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininin daha çok yerel ve bölgesel anlaşmazlıklar konularını ele alırken incelediği çatışma yönetimi aslında tam da global nitelikte bir güvenlik meselesidir.

Diğer açıdan çatışma yönetimi, Soğuk Savaş döneminde daha çok realist paradigma içerisinde gelişmiştir. Dış politika uzmanları ve strateji okulları bu dönemde iki süper güce ayrılan dünyada, olası bir nükleer savaşın önlenmesi konusuna ve ortaya çıkacak çatışmalardan maksimum kazancı elde etmenin ve çatışmaların nasıl kontrol altına alınacağına yönelik ilgi göstermişlerdir.²¹

Bununla birlikte 1960'lardan sonra gelişmeye başlayan ve sosyal bilimlerde önemli bir saygınlık edinen davranışsalci okul, çatışma dönemlerinde stres ve tehdit algılamaları gibi olguları öne çıkararak, anlaşmazlık dönemlerindeki karar alma süreçlerini incelemiştir²² ve çatışma yönetiminde bireyin rolüne vurgu yapmıştır.

Gerçekten de kriz dönemlerinde uluslararası arenada liderler ön plana çıkmaktadırlar. Bu bağlamda liderlerin eylemlerinin anlaşılması ve bu düzeyde yapılacak bir analizde davranışsalci okul bize yardımcı olacaktır. Zira bireylerin ya da grupların stres ve tehdit altında sağlıklı kararlar almaları zorlaşmakta, yukarıda krizin niteliklerini sıralarken değinildiği üzere bireyin üzerindeki gerilim artmaktadır. Bu çerçevede genelde hassas noktalara sahip olan toplumsal ve uluslararası çatışma durumlarında liderlerin krizi yönetme becerilerinin bu stres ve tehdit algılamaları tarafından yönlendirildiğini söyleyebiliriz.

Çatışma yönetiminde iletişimin rolü de bir çatışma yönetiminin aydınlatılmasında önemli konudur. İletişimin sistematik olarak çatışma yönetiminde kullanımının tarihi ve kökeni Rönesans ve İtalyan şehir-devletlerine kadar

---

²⁰ Stepha Davidschofer, "EU Crisis Management And EU-UN Relations "Europeanization" Of A Politics Of The Non-Politics", <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.2

²¹ Emma Stewart, *Conflict Prevention: Consensus or Confusion?*, www.peacestudiesjournal.org.uk, s.4

²² Emma Stewart, *a.g.m.*, s.5

götürülebilir. 15. yüzyılda İtalya'daki şehir-devletleri birbirine üstünlük sağlayamamakla birlikte, bugün modern diplomasinin temellerini oluşturan iletişim kanalları kullanılarak aralarındaki sorunları çözmeye çalışmışlardır. Bu manada iletişim ve diplomasi, çatışma yönetiminin ve dış politikanın birer aracı olarak kullanılmıştır.²³

Günümüzde, güç ilişkilerinin değişen yapısı, aynı zamanda çatışma yönetimi sürecini de etkilemektedir. Bugün insanlar arasındaki ağ, gücün hiyerarşik şekilde tepede toplanması imkansızlaşmakta dolayısıyla güç ilişkileri tabana doğru yayılmaktadır. Bu sebeple devlet-dışı aktörlerde artık dış politika oluşum süreçlerinde ve özel olarak ise çatışma durumlarında göz önüne alınması gereken aktörlerdir. İletişimin ve devlet-dışı aktörlerin, çatışma yönetimi sürecinde aktif rol oynaması, çatışma yönetimi sürecinde sadece aktör sayısını etkilememekte aynı zamanda kolaylaştırmakta ve şeffaflaştırmakta kısacası demokratikleştirmektedir.²⁴ Hatta demokratikleşme ile birlikte dış politikanın ve anlaşmazlıkların çözüm süreçlerinin daha barışçıl nitelik kazandığı ileri sürülebilir.

Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde bir toparlama yapmak gerekirse görüleceği üzere uluslararası ilişkiler konularında kullanılan kriz ve çatışma kavramları anlamca birbirlerine yakınlıkları nedeniyle sıkça karıştırılmaktadır. 1962 yılında Küba'da yaşanan gerilim 1962 Füze Krizi olarak adlandırılmakta bununla birlikte Arap Devletleri ve İsrail arasında yaşananlar ise Arap-İsrail Çatışması olarak adlandırılmaktadır. Peki bu iki örnekten hareket edersek çatışma ve kriz kavramları arasındaki nüans nedir?

Küba'da gerçekleştirilen devrim sonrasında yeni rejim Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirme politikası izlemiş ve bu durum Amerikan yönetimini tedirgin etmiştir. Nihayetinde Castro yönetiminin SSCB ile yaptığı anlaşma gereği Küba'ya konuşlandırılması kararlaştırılan Sovyet füzeleri Amerikan güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle ABD'nin tepkisini çekmiş sonuç olarak iki süper güç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

---

²³ Daniel Wehrenfennig, "Beyond Diplomacy: Conflict Management In A Diverse World" , <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.2

²⁴ Daniel Wehrenfennig, *a.g.m.* , s.3

Arap-İsrail Çatışması ise kökenleri en azından Balfaur Deklerasyonu'na kadar götürülebilecek bir olgudur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz yönetiminin izlediği iskan politikaları çerçevesinde Filistin'de Yahudi yerleşim birimlerinin kurulmasına destek verilmiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Holocaust'tan sonra ise dünya devletleri adeta özür dilercesine Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu durum derhal bölgedeki Arap Devletlerinin tepkisini çekmiş ve taraflar arasında kanlı savaşlar yaşanmıştır.

Öncelikli olarak bu iki olayın karşılaştırılması sonucunda çatışma durumunda tarafların *eyleme* kriz durumundakine nazaran daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. yani aradaki nüansı *eyleme yatkınlık* oluşturmaktadır.

1.3. Çatışmacı ve İşbirlikçi Okullar, Çıkar ve Çatışma

Uluslararası İlişkiler disiplininin bir bilim dalı olarak gelişmesinde çatışmacı ve işbirlikçi teorilerin önemli bir payı vardır. Bu okullar farklı yöntem ve bakış açılarıyla uluslararası sistemi ve devletler arasındaki ilişkileri anlamayı amaçlamışlardır. Bu teorilerin konumuz açısından önemini ise farklı yolları tavsiye etmelerine rağmen ikisinin de çatışmaları önlemek ve sisteme istikrar getirmek amacını taşımalarıdır. Realistler çatışmaların önlenmesi için güç kavramına atıfta bulunurken, işbirlikçi teoriler daha çok ekonomi temelli açıklamalar sunmuşlardır.

Realistler, gerek insanlar arasındaki ilişkileri gerek uluslararası ilişkileri gerekse devletler arasındaki münasebetleri, herkesin birbirinin kurdu olduğu anarşik bir yapı olarak ele almışlar ve kimsenin hiç kimseye güvenemeyeceğini, ayakta kalmak için güçlü olmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Tıpkı insanlar gibi devletlerde birbirleriyle ilişkilerinde ayakta kalmak için kendi kendilerine yeterli olmak (self-help) zorundadırlar. Realistlerin güç kavramına bu denli vurgu yapmaları, tasavvur ettikleri uluslararası sistemde çatışma ağırlıklı konulara ağırlık vermelerine neden olmuştur.

Realist teori uluslararası ilişkiler disiplinine özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde damga vurmuştur. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu, rijit yapısı bloklar-içi işbirliğine olanak tanısa da bloklar-arası bir işbirliğine imkan vermemiştir.

Bununla birlikte 1962 yılında yaşanan Füze Krizi dünyayı üçüncü bir topyekun savaşın eşiğine getirmiş, nükleer silahlar konusunda iki süpergüç de işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Dehşet dengesi olarak adlandırılan bu durumun sebebi ortaya çıkan krizde tarafların ya işbirliği yaparak kazan/kazan oyununu oynayacak ya da kaybet/kaybet oyununu oynayacak olmasıdır. Bu anlatılanlar çerçevesinde güç kavramına aşırı vurgu yaptığı için (özellikle askeri güç kavramına) realist devletlerin dış politika oluşum sürecinde güvenlik kavramı daha ön planda olmakta ve sistemde çatışma olasılığı daha fazla olmaktadır.

İşbirlikçi teoriler ise realistler gibi sistemin anarşik doğasını kabul etmekle birlikte realistlerden farklı olarak sistemde devletlerin işbirliğini mümkün görmekte dirler. Birbirine bağlı ekonomik ilişkiler bu teorinin ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Liberal politikalar ve ekonominin serbest gelişimi devletleri birbirine yaklaştıracak ve işbirliğini sağlayacaktır. Realistlerin aksine işbirlikçiler devlet uluslararası sistemin ana aktörü olarak görmedikleri için devlet-dışı aktörler de uluslararası sistemde birer aktördürler. Birbirleriyle ekonomi temelli kurulan ilişkiler devlet-dışı aktörlerin ortak çıkarlarda buluşmasını olanaklı kılmakta bu sayede sistemde işbirliği herkesin kazanacağı bir oyunu simgelediği için çatışma olasılıkları azalacaktır.

Realist teoride ulus-devlet temel aktör olduğu için devletler arasındaki ilişkiler ulusal çıkar söylemi üzerinden pozitivist bir anlayışla şekillenmekte dolayısıyla devletin ulusal çıkarı savunmak için güçlü olması gerektiği öne çıkmaktadır.²⁵ Çıkarları güce dayalı korunma yöntemi güç ve çıkar kavramlarını birbirleriyle ilişkilendirmekte, karşıt çıkar algılamalarında çatışma öne çıkmaktadır.

İşbirlikçi teoriler de ise çıkarlar birbirlerine eklemlenen ekonomiler ve ekonomik ilişkiler üzerinden tanımlandığı için çatışma olasılıklarının daha düşük olacağı düşünülmektedir. Liberal demokrasilerin hakim unsur olarak görüldüğü sistemde birinin menfaati herkesin menfaatine olduğu için aktörlerin çatışma yolunu daha az tercih edeceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte ekonomik çıkarların

---

²⁵ Bülent Uğrasız, *Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm* , **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, s.144

çatıştığı ve uzlaştırılmadığı durumların varlığı söz konusu işbirlikçi teorilerin elini zayıflatmaktadır.

Bir başka açıdan bazı liberaller özellikle ulusal sınırlarla ilgili olarak realist devletlerin ulusal sınırları katı bir şekilde askeri enstrümanlarla savunduğunu ve bunun çatışma olasılığını arttırdığını iddia etmişlerdir. Bunun nedeni realist devletlerin politik-askeri çıkarlara öncelik vermesidir. Liberal ekonomik politikaları benimseyen devletlerde ise insanlar arasına sınır koyan yaklaşımın olmadığını ileri süren bu görüşe göre toplumlar birbirlerine yaklaşabilmektedirler çünkü liberal demokratik devletlerin öncelikli çıkar algılaması ticari ve ekonomiktir.²⁶ Bu çerçevede sorunun çözümü için liberal ekonomi ve demokrasi anlayışı salık verilmektedir.

Buradan hareketle çatışma ve çıkar kavramları arasındaki bağlantının üzerinde de durmamız gerekmektedir.

Çıkar kelime anlamı bakımında fayda, yarar, menfaatin eş anlamlısıdır. Ulusal çıkar kavramından kasıt ise bu bağlamda ulusun menfaatine olan her şey olarak adlandırılabilir. Zaten tanımlamanın sınırlarının böylesine geniş olması ulusal çıkar kavramının kullanımını şüpheli hale getirmektedir. Zira tarih boyunca büyük devletler ulusal çıkar kavramını kullanarak sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu çerçevede ulusal çıkar kavramı meşruiyet aracı vazifesi görmüştür.

Çıkar ve ulusal çıkar kavramının bu geniş anlamının yanında bir de dar anlamı vardır. O da birebir güvenlikle alakalıdır. Devletlerin uluslararası sistemde öncelikli amaçları güvenliklerini korumaktır. Bu çerçevede devletler güvenliklerini öncelikli menfaatleri sayıp, güvenliklerine karşı her girişimin çıkarlarına aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Örnek vermek gerekirse Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'nde yaşanan sorunlar iki taraftın açıklamalarında “Ege'deki Çıkarlarımız” şeklinde tezahür etmektedir. Aynı şekilde bu durum özellikle sınır anlaşmazlığının yaşandığı dünyanın pek çok bölgesi içinde geçerlidir.

---

²⁶ Hoon Lee, Sara McLaughlin Mitchell, *Foreign Direct Investment And Territorial Disputes*, <http://www.saramitchell.org/leemitchell2010.pdf>, s. 4, Erişim Tarihi: 12.03.2011

Görüldüğü gibi çıkar ve ulusal çıkar kavramlarının biri geniş biri dar olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Hegemon devletlerin zaman zaman emperyal amaçlar uğruna meşrulaştırıcı vasıta olarak ulusal çıkar retoriğine sarılmaları kelimenin geniş anlamını oluştururken, birebir sınırların güvenliğini ifade eden güvenlikle ilgili kullanımı ise kelimenin dar anlamını oluşturmaktadır.

Tüm bu anlatılanlarla birlikte ulusal çıkar kavramının içeriği çok geniştir. Ulusal çıkar, ekonomik, politik, askeri, kültürel...vs. pek çok farklı anlamda çıkarı bünyesinde barındırır. Bugün doğalgaz ve petrol ulusal çıkar olarak görülmektedir. Dünyanın yaşadığı ekonomik krizler, ulusal çıkarlara zararlı durumlar olarak adlandırılmaktadır. Otoriter ve Totaliter rejimlerin, demokratik rejimler için ulusal tehdit olduğu söylemi çokça gündemdedir.

Ulusal çıkar kavramı ile ilgili bir başka özellikle de ulusal çıkarın rejimden rejime değişiklik göstermesidir. Zira demokratik rejimlerde halkın belli dönemlerde de olsa yönetimin sınırlarını belirlemesi (seçimler vasıtasıyla) ve yönetimlerin bu sebeple meşruiyetlerini halktan alması ulusal çıkar söylemi konusunda halkın ikna edilmesini zorunlu kılmakta dolayısıyla çıkarların korunmasından elde edilen fayda belli oranda halkın denetimine açık olmaktadır. (Belli oranda diyoruz çünkü demokratik rejimlerde de diğer baskıcı rejimlerde olduğu gibi halk belli konuların ulusal çıkarlarını temsil ettiği konusunda manipüle edilmektedir.) Otoriter veya totaliter rejimlerde ise yine ulusal çıkar kavramı kullanılmakla birlikte ulusal çıkar kavramı daha çok yönetici kesimin zümrenin çıkarlarına denk düşmektedir.

Bu yüzden ulusal çıkar kavramı devletlerin dış politika ajandalarında her zaman birinci sırada yer almaktadır ve çıkarların karşı karşıya gelmesi kriz ve çatışma durumlarını kaçınılmaz kılmaktadır. Ulusal çıkarlar yüksek önem atfedilen konular oldukları için, bu çıkarlara yönelik oluşan tehdit algılamalarının katı olacağını söyleyebiliriz. Tehdit algılamalarının katı olması izlenecek strateji ve politikalara da yansıtacak politikaların sertlik derecesi yüksek olacaktır.

1.4. Çatışma Yönetimi ve Taraflar

Çatışma doğası gereği en az iki aktörün karşı karşıya gelmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte çatışmalarda sadece çatışan tarafların varlığından bahsetmek yanlış olur. Çatışan tarafların yanı sıra bir çatışmada özellikle çatışma yönetimi bağlamında üçüncü tarafların varlığından da bahsetmek gerekmektedir.

Çatışma olgusunu kriz olgusundan ayıran bir nüans da en az iki aktörün varlığının şart olmasıdır. Çatışan taraflar devletler olabileceği gibi etnik gruplar, dinsel gruplar, kültürel gruplar, politik gruplar, sosyal gruplar gibi farklı gruplar da olabilir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bunlara ilaveten iç-çatışmalar, bir devletle o devletin egemenlik alanındaki farklı kimlikler arasında yaşanan çatışmalarda artış yaşanmıştır. Hatta öyle ki Soğuk Savaş sonrasında dünyada yaşanan çatışmaları göz önüne aldığımızda etnik, dinsel, kültürel temelli bölgesel çatışmaların, devletler arasında yaşanan çatışmaların yerini aldığını söyleyebiliriz.

Çatışan tarafların çatışma sürecindeki rolüne ilişkin öncelikli olarak söylenecek şey tarafların tehdit algılama ve tanımlamalarının çatışmanın tırmanmasında ve devamlılığında etkili olduğudur. Bu çerçevede yukarıda bahsedildiği gibi eğer bir devlet ulusal çıkarının tehdit altında olduğunu algılayarsa, taraflar arasında çatışma olasılığı yüksek olacaktır.

İkinci olarak çatışan tarafların rejimleri de çatışmayı etkileyecektir. Demokratik rejimlerde halk kısmen de olsa yönetime dolaylı şekilde katıldığı için çatışma durumlarında yönetimin etrafı belli sınırlarla çevrili olacaktır. Bununla birlikte baskıcı rejimlerde bu durumdan bahsedemeyiz. Fakat bu noktada kamuoyu algılamalarına değinmemiz gerekmektedir. Gerçekte demokratik rejimlerin çatışma olasılığının az olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü böyle rejimlerde kamuoyu bazı durumlarda saldırgan tutumlar sergileyebilmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerikan kamuoyu, her ne kadar Amerika demokratik bir yönetimse de, Bush yönetiminin uluslararası terörizme karşı savaş söylemi adı altında Afganistan ve Irak'ı işgal etmesine destek vermiştir. Hatta saldırılar sonrasında sadece Amerikan kamuoyunun değil tüm Batı kamuoyunun İslam'a karşı savaş açtığını ileri sürenlerde mevcuttur. Nitekim Başkan Bush'un Haçlı Seferi

retoriğini kullanması bu kuşkuları daha da arttırmıştır. Görüldüğü gibi demokratik rejime sahip olmak çatışmaların sonlanacağını müjdelememekte ve Kantiyen görüşler ütopya olma özelliğini korumaktadırlar.

Bir başka açıdan taraflar arasındaki güç²⁷ dengesi çatışma durumlarında tarafların pozisyonlarını belirleyen unsurlardır. Öyle ki anlaşmazlık durumundaki iki tarafın çatışmaya istekli olması sahip oldukları güçle yakından alakalıdır. Çatışan taraflardan birinin diğerine nazaran daha güçlü olması diğer tarafın çatışma riskini göze alma payını azaltmaktadır. Yalnız unutulmaması gereken nokta güç kavramının nicel ve nitel unsurların bileşeni olarak ele alınmasıdır.

Çatışma ortaya çıktıktan sonra sonlandırılması ve barışın yeniden tesis edilmesi iki tarafın çözüm konusunda istekli olmasına bağlıdır. Bunun yanında A devletinin çatışma durumundan beklentileri anlaşma durumundaki beklentilerinden yüksekse ve çatışmanın maliyeti düşükse A devleti çatışmanın devamlılığını arzulayacaktır. Aynı şekilde A devletinin çatışmanın devamlılığında beklentilerini de kazanma olasılığının, kazandığı takdirde elde edeceği fayda ile çarpımından, çatışmanın devamlılığının maliyetini çıkararak bulabiliriz.²⁸ A devletinin beklentileri, çatışmanın devamlılığında yana ise ve A devleti zafere inanıyorsa, çatışmanın sürdürülmesinde istekli olacaktır.

Partizan/çatışan tarafın çatışmadaki rolleri incelenirken dış politika araçlarına bakmakta fayda vardır ve bu bağlamda doktrinde partizan/çatışan tarafın rolleri iki ana başlık altında toparlanmaktadır. Bu başlıklardan ilki **Sorun Çözme Diplomasisidir** ve tek taraflı tavizler/jestler, sorun çözme müzakereleri, arabulucu ile işbirliği, karşılıklı ziyaretler, anlaşmalar ve taahhütler alt başlıklarını kapsamaktadır.

---

²⁷ Burada güç kavramından sadece askeri kapasite anlaşılmalıdır. Güç, nicel (askeri kapasite, ekonomik kapasite, demografik yapı...vs.) unsurlar ile nitel (ulusal değerler, ulusal moral, ideoloji, ulusal bütünleşme...vs.) unsurların bileşenidir. Ahmet Davutoğlu gücün nicel unsurlarını Sabit ve Potansiyel veriler başlığı altında toplamakta ve gücü bu iki verinin toplamının Stratejik Zihniyet, Siyasi İrade ve Stratejik Planlama gibi nitel unsurlarının toplamından elde edilecek sonuçla yapılacak çarpıma eşitlemiştir. Bknz: Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 49. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s.17. Bununla birlikte son dönemde hegemonya ve rıza üretimi bağlamında güç kavramının **hard power** ve **soft power** şeklinde ayırmaya dönük çalışmalarda mevcuttur. Bknz. Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York, PublicAffairs, 2004

²⁸ Molly M. Melin, "Who Manages? Analyzing The Occurrence And Timing Of Third Party Conflict Management", <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.8

Geleneksel Diplomasi üst başlığı ise tehditler/uyarılar/cezalar, tavizsiz duruşlar, suçlamalar, silahlanma, stratejik ortaklıklar, askeri müdahaleler, liderlik, ödüller ve övgüler alt başlıklarından oluşur.²⁹

Çatışmada çatışan tarafların yanı sıra üçüncü tarafın varlığından da bahsedebiliriz. Üçüncü taraf, çatışmaya dahil olurken çatışmanın sonlandırılması için girişimlerde bulunmayı amaç edinir. Üçüncü tarafın dahil olduğu çatışmayı önleme girişimlerinde üçüncü taraftan *nötr* ve *tarafsız* olması beklenir. Bununla birlikte böylesi bir beklenti gerçeklerle örtüşmeyecektir. Zira üçüncü tarafın böylesine ideal-tip olarak algılanması, onun da çıkar algılamalarının ve beklentilerinin olduğu gerçeğini göz ardı etmemize neden olacaktır.³⁰

Dolayısıyla üçüncü tarafın çatışmaya dahil olması 3 unsura bağlıdır.

- Anlaşmadan sağlayacağı yarara
- Dahil olmanın maliyetine
- Üçüncü taraf olarak müdahalesinin başarı şansına³¹

Melin'e göre aynı zamanda üçüncü tarafın, çatışan taraflardan biri ile doğrudan ilişkisi olduğu durumlarda, üçüncü tarafın sorunun çözümü için daha istekli olması arasında pozitif ilişki vardır.³²

Jun Koga ise demokratik rejimler ve baskıcı rejimlerin çatışma yönetimi sürecine dahil olduğu durumları ele alarak, demokratik rejimlerin çatışma yönetimi sürecine dahil olmasını sağlayan unsur çatışmanın başarılı olma olasılığıdır. Zira Koga, başarısız girişimlerin demokratik rejimlerde kamuoyunun tepkisini çekeceğini

---

²⁹ Nimet Beriker, "*Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü ve Liberal Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dış Siyaset Araçlarına Bütüncül Bir Yaklaşım*", **Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, der. Nimet Beriker, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.11-13

³⁰ Nobert Ropers, "*Roles And Functions Of Third Parties In The Constructive Management Of Ethnopolitical Conflict*", <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, 6-7

³¹ Molly M. Melin, *a.g.m.*, s.9

³² Molly M. Melin, *a.g.m.*, s.36

dolayısıyla yönetimlerin bu konuda seçici davranacaklarını ileri sürmektedir. Bununla birlikte aynı seçiciliği baskıcı rejimlerin de benimsediği söylenemez.³³

Farklı olarak demokratik rejimler komşu ülkelerde ortaya çıkan çatışma durumlarına dahil olma konusunda istekli olacağını savunan çalışmalar da mevcuttur. Zira komşuluk ilişkisi, çıkar ve komşu ülkelerle benzerlik, demokratik rejimlerin bu yöndeki istekliliğinin nedenleridir. Özellikle komşu ülkede vuku bulan bir iç savaş durumunda çatışan taraflardan biri ile olan bağ, demokratik rejimlerin üçüncü taraf olarak sorunun halli yönünde teşebbüste bulunmasını sağlayacaktır.³⁴

Doktrinde üçüncü tarafın tarafsızlık niteliği iki açıdan ele alınmakta ve **tutum olarak tarafsızlık ve davranış olarak tarafsızlık** arasında ayırım yapılmaktadır. Bu noktada bir arabulucu tutum olarak taraflardan birine yakınlık hissedebilir fakat süreci yönetirken bu yakınlık davranışlara yansımayaabilir. Bu durumda arabulucuya meşruiyet kazandıran bir unsurdur. Nitekim ABD'nin tutum olarak İsrail'e yakınlığı bir vakıa olmasına rağmen İsrail-Filistin görüşmelerinde arabulucu olarak taraflara kendini meşru kılması bu çerçevede düşünülebilir.³⁵

Üçüncü taraf, çatışmanın çözümüne yönelik farklı yollar izleyebilir. Bir yandan çatışmanın ve şiddetin artmasını engellemek için arabuluculuk yapabileceği gibi, gerektiği durumlarda askeri yöntemler kullanarak da soruna dahil olabilir. Üçüncü taraf ilk aşamada soruna doğrudan müdahil olmadan çatışan tarafların anlaşması için uygun zeminin sağlanması için girişimlerde bulunur. Bir başka aşamada ise ikna ve arabuluculuk faaliyetleri yürütülür. Bir diğer aşamada da üçüncü taraf hakemlik yaparak sorunun çözümüne katkı sağlamaya çalışır. En son üzerinde durulacak aşamada ise üçüncü taraf çatışmayı nihayetlendirmek için güç kullanarak taraflar arasında anlaşmanın sağlanması için gerekli şiddetten yoksun ortam

---

³³ Jun Koga, *Where Do Third-Parties Intervene? Third-Party Domestic Institutions And Military Interventions In Civil Conflicts*, <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.20

³⁴ Kyle Beardsley ve Nigel Lo, *Domestic Politics And Third-Party Conflict Management*" <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.40

³⁵ Esra Çuhadar Gürkaynak, "Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış", **Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, s.134

yaratılmaya çalışılır.³⁶ Fakat sayılan bu farklı aşamalar adım adım izlenmez. Üçüncü taraf bu 4 farklı yöntemin bir bileşenini kullanır diyebiliriz.

Esra Çuhadar Gürkaynak ise arabulucunun izleyeceği yolları üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır. Bunlar **kolaylaştırıcı arabuluculuk**, **plan yapıcı arabuluculuk** ve **bilek bükücü arabuluculuktur**. Kolaylaştırıcı arabuluculukta sorunun içeriğine müdahale edilmez ve partizan taraflar arasında iletişim sağlanması ve müzakerelerin başlaması sürecinde kolaylaştırıcı işlev gerçekleştirilir. Plan yapıcı arabuluculukta, kolaylaştırıcı arabuluculukla yetinilmez ve partizan taraflara uyumsuzluğun çözümüne yönelik çeşitli öneriler ve planlar sunulur. Nihayet son arabuluculuk stratejisinde ise partizan taraflara yönelik güç kullanma yada bu yönde bir tehdit söz konusudur.³⁷

Son olarak Lederach, üçüncü tarafın etno-politik temelli bir çatışma yönetimindeki rolü için piramit şeklinde bir yapılanmadan bahseder. Bu piramidin en tepesinde politik ve askeri liderler, yüksek görünürlük derecesinde ortadadırlar ve yüksek önem atfedilen konular ve ateşkes ön plandadır ayrıca kişilikler göze ilk olarak çarpar. Orta düzeyde, Lederach'ın orta düzey liderler olarak adlandırdığı alanında saygın kişiler, etnik/dini liderler, akademisyen ve entelektüeller ve sivil toplum kuruluşları çatışmanın nihayetlendirilmesinde öncü rolü oynarlar. Bu aşamada üzerinde durulan konular problemi çözme çalışmaları, çatışmayı çözümlenme denemeleri, barış komisyonlarıdır. Piramidin en alt kısmını ise yerel liderler, yerel sivil toplum örgütleri, kanaat önderleri oluşturmakta ve daha çok yerel düzeyde barış komisyonlarının oluşturulması ve çatışma sonrası oluşan psikolojik travmaların aşılması amaçlanmaktadır.³⁸ Bu piramitte aynı zamanda yukarıdan aşağıya doğru inildiğinde daha çok kişinin çatışma yönetimine katılacağı öngörülmektedir.

Bir başka şekilde üçüncü taraf sadece arabulucu olarak çatışma yönetimine katılmaz. Aynı zamanda tarihteki örneklerin bize gösterdiği gibi üçüncü taraf bazı çatışmalarda sorunun çözüme kavuşturulmasını sağlamak adına oluşturulacak uygun

---

³⁶ Nobert Ropers, *a.g.m.* , s.8-9

³⁷ Esra Çuhadar Gürkaynak, *a.g.m.* , s.135

³⁸ Nobert Ropers, *a.g.m.* , s.15

zemini yaratmak adına askeri müdahalede bulunabilmektedir. Üçüncü tarafın askeri yöntemlere başvurduğu durumlar genelde iç-savaşlardır. Özellikle Soğuk Savaş'ın nihayetlenmesi ile birlikte bölgesel/etnik/dinsel çatışmaların sayısında artış yaşandığına değinmiştik. Yugoslavya'da önce Bosna-Hersek'te sonra Kosova'da yaşananlar, Ruanda ve Somali'de yaşananlar bu tarz çatışmalara örnektir ve üçüncü taraf olarak ABD öncülüğündeki uluslararası örgütler bu çatışmalarda askeri yöntemler kullanmışlardır.

Burada öncelikle üçüncü tarafın zamanlaması çok önemlidir. Bosna-Hersek'te çatışmalar buna örnek gösterilebilir. Bosna-Hersek'te 3 sene boyunca çatışmalar önlenememiş ve binlerce kişi çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte askeri müdahalenin geç devreye sokulduğu görüşleri ileri sürülmüştür.

Özellikle etnik temelli çatışmalarda taraflar arasında ortaya çıkan husumetin tekrar bir arada yaşama ortamının oluşturulmasıyla sağlanamayacağını ileri süren görüşler mevcuttur. Bu ayrılıkçı teorilere göre, entegrasyonun mümkün olmaması nedeniyle, üçüncü tarafın yapması gereken, çatışmaları durduracak tampon bölgenin oluşturularak şiddetin nihayetlendirilmesidir. Nitekim Kosova ve Bosna-Hersek'te tam da bu yapılmıştır. Bununla birlikte entegrasyonist görüşler olarak adlandırabileceğimiz karşıt görüşler ise üçüncü tarafın sivil kimliklerin yeniden inşasında köprü vazifesi görmesi gerektiğini savunarak, Makedonya örneğini vermektedirler. Bu çerçevede entegrasyonistlere göre burada hızlı hareket ve çatışmayı önleme süreçleri önemlidir. Zira Makedonya'da şiddet Kosova ve Bosna-Hersek'tekinin aksine yayılmadan önlenmiş, göç etmek zorunda kalanların derhal evlerine geri dönmesi de barışın tesisini kolaylaştırmıştır.³⁹

Partizan tarafların rolleri incelenirken yapıldığı gibi üçüncü tarafın çatışma sırasındaki rollerini incelerken de dış politika araçlarını ele almakta fayda vardır. Bu çerçevede üçüncü tarafın rolleri **yapısal müdahale** ve **dönüştürücü müdahale** üst başlıkları altında toplanabilir. Dönüştürücü müdahale sürecinde üçüncü taraf kolaylaştırıcı arabuluculuk, etkileşimli uyuşmazlık çözümü, uyuşmazlık çözüm

---

³⁹ Erin K. Jenne, *People Power: Ethnic Reintegration As A Method Of Conflict Management*, <http://convention3.allacademic.com>, 03.03.2011, s.4

eğitimi, çatışma sonrası iyileşme stratejileri ve araçları kullanarak soruna müdahil olur. Yapısal müdahalede ise olumlu teşvikler, barış inşası ve barışı sürdürme, karşılıklı işbirliği programları, olumsuz teşvikler, g kullanımlı arabuluculuk ve askeri müdahaleden oluşmaktadır. Bu noktada kafa karışıklığını önlemek adına g kullanımlı arabuluculukla askeri müdahale arasında fark olduğunu vurgulamak gerekmektedir. G kullanımlı arabuluculukta aktör üçüncü taraf rolüne bürünmek ve bunun siyasi, ahlaki tüm sorumluluklarını yüklemek durumunda iken, askeri müdahalede aktör çatışmaya doğrudan taraf olur.⁴⁰

1.5. Çatışma/İhtilaf Çözümü

Çatışma/İhtilaf çözümü çatışan taraflar açısından anlaşmazlıkların artık endişe yaratmadığı bir süreci niteler. Çatışma yönetiminden farklı olarak çatışma çözümünde anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması hedef alınmaktadır. Wallensteen, çatışma çözümünü, *“çatışan tarafların birlikte barışçıl şekilde yaşamak ve/veya aralarındaki temel anlaşmazlıkları çözmek ve dolayısıyla birbirine karşı silah kullanmaya son vermek üzere-gönüllü-bir anlaşmaya vardığı sosyal bir durum”* olarak tanımlamaktadır.⁴¹

Devletler arasındaki temel anlaşmazlıkları daha çok toprak, yönetim biçimi ve siyasi yapı oluştururken, özellikle etnik temelli çatışma durumlarında anlaşmazlık unsurları karmaşıklaşmaktadır. Bu çerçevede soruna müdahil olan aktör sayısı ve çatışmanın Lederach’ın daha önce bahsedilen piramidini ele alırsak hangi aşamada çözüme kavuşturulması gerektiği sorunsalı önem kazanmaktadır. Bu çerçevede devletler arasında vuku bulan bir çatışmanın çözümünde üst-kademe liderlik (lider diplomasisi/ Track One Diplomacy) etkili olurken, etnik temelli çatışmaların çözümünde daha geniş kitleleri kapsayan ikinci kanal diplomasisi (vatandaş diplomasisi/ Track Two Diplomacy) ne çıkmaktadır.

---

⁴⁰ Nimet Beriker, *a.g.m.* , s.9-11

⁴¹ Reşat Bayer, *“Barış ve ihtilaf Çözümü”*, **Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, s.54

Bu noktada çatışma sonrası ortaya çıkabilecek sorunları incelemek çatışma/ihtilaf çözümünü kavrayabilmek için elzemdir. Çatışma sonrası ortaya çıkan sorunları ekonomik, politik, sosyo-kültürel, ilişkisel başlıkları altında toplayabiliriz.

1.5.1. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Ekonomik Sorunlar

- Alt-yapının zarar görmesi ya da tamamen yok olması
- Yavaşlayan kalkınma süreci
- Mülkiyet uyuşmazlıkları
- Kaynakların mevcut ekonomik alt-yapıdan çekilmeleri
- Ekonomik bütçedeki savunma harcamalarının artması yönündeki dengesizlik

1.5.2. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Politik Sorunlar

- Siyasi kurumların zarar görmesi, otoriter yönetimlerin oluşması
- Katılımcı olmayan siyasal sistem
- İnsan Hakları ihlalleri
- Hukuk üstünlüğünün ortadan kalkması, meşruluk problemi
- Silahlı muhalefet varlığı

1.5.3. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası Sosyo-Kültürel Sorunlar

- Ülke içinde yerinden olmuş gruplar/mülteci sorunu
- Muhalif grup ilişkileri
- Zayıflayan sosyal doku
- Eğitim, sağlık vb. alanlardaki sıkıntılar
- Sosyal dengesizlik

1.5.4. Çatışma Sonrası Ortaya Çıkabilecek Olası İlişkisel Sorunlar

- Devlet-vatandaş güvensizliği
- Toplumsal kutuplaşma

- Toplumlar arası düşman algılamalarının artması⁴²

Görüldüğü üzere çatışmanın çözümüne aktörler ancak yukarıda sayılan olası sorunlardan ortaya çıkanların, partizan tarafların uzlaştıkları çerçevede çözüme kavuşturulmasıyla ulaşılabileceği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında sonuç odaklı çatışma çözümünün istikrarlı barış tartışmaları ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz.⁴³ Gerçekten de çatışmaların durduğu ama anlaşmazlıkların devam ettiği ve tarafların birbirlerini tanımadığı donmuş barış dönemlerinde çatışma çözümü için uygun ortam yoktur. Soğuk barış olarak adlandırılan dönemde ise taraflar arasındaki anlaşmazlık sürmekle birlikte taraflar birbirlerini tanımaktadır ve çatışma çözümü için donmuş barış dönemine nazaran daha elverişli bir ortam mevcuttur. Sıcak barış döneminde ise taraflar arasındaki anlaşmazlıklar nihayetlendirildiği için çatışma çözümü sonuç olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Bununla birlikte sıcak barış ve çatışma çözümü aynı anlamda değildir.

Bir başka açıdan üzerinde durulması gereken nokta barış inşası ve barış yapmak ile çatışma çözümünün de aynı anlama gelmediğidir. Fakat yakın durumları ifade etmeleri ve pratikte iç içe geçen yapıları nedeniyle karıştırılma riski vardır. Barış inşası (peacebuilding) toplumun çeşitli kanaat önderlerinin yol göstericiliğiyle, çatışma nedeniyle hasar görmüş ilişkilerin ve kurumsal yapıların yeniden inşasını amaçlama olarak tanımlanırken, barış yapmak (peacemaking) müdahil üçüncü tarafın katkılarıyla barışa ulaşma süreci ve sonucu olarak tanımlanmaktadır.

Son olarak çatışma çözümü, çatışma sonrası yeniden yapılanma ile de karıştırılmamalıdır. Çatışma sonrası yeniden yapılanma (post-conflict reconstruction) çatışma sonrasında hasar görmüş fiziksel, ekonomik, siyasal alt-yapılara yeniden işlerlik kazandırılarak, taraflar arasında yapıcı ve sağlıklı ilişkilerin oluşturulmasını amaçlar. Görüldüğü gibi çatışma sonrası yeniden yapılanma girişimlerinde çatışma

---

⁴² Ayşe Betül Çelik, "Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları", **Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, s.176

⁴³ Bu çerçevede **donmuş barış, soğuk barış, sıcak barış ve çatışma çözümü** ilişkisi için bakınız: Reşat Bayer, *a.g.m.*

Çözümünün aksine anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasına yönelik bir kaygıdan ziyade hasar gören alt-yapının tekrardan canlandırılması ön plandadır.

II. BÖLÜM

2. SURIYE SİYASİ TARİHİNİN ARKA PLANI

2. 1. Suriye'nin Osmanlı Dönemine Kadar Siyasi Tarihi

Suriye'nin tarihi coğrafi konumu göz önüne alındığında daha iyi anlaşılabilir bir niteliğe sahiptir. Suriye ismi tarih boyunca bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin topraklarını içeren bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Söz konusu bu coğrafya göz önüne getirildiğinde Doğu Akdeniz sahillerini kapsadığı görülmektedir. Bu konum aynı zamanda doğu-batı ve kuzey-güney arasında geçiş pozisyonunda olduğu için Suriye'nin stratejik konumu her daim buradaki devletler için jeo-politiğin önemine işaret etmiştir.

M.Ö. 4000 yıllarında bölge Lübnan ve Amanos Dağları'ndaki sedir ağacı Mısırlılar tarafından gemi yapımı için hammadde olarak kullanılmış ve bölge bundan sonra aynı amaçla Sümerler, Elba İmparatorluğu, Hititler, Roma ve Bizans hakimiyetine girmiştir.⁴⁴ Bölge farklı medeniyetler açısından hammadde kaynaklarına hakim olmak adına işgal edilirken aynı zamanda özellikle Halep, Şam, Beyrut gibi bazı yerleşim yerleri ve liman kentleri de dünya ticaretinde önemli merkezler haline gelmişlerdir.

Daha sonra İslamiyet'in bölgede yayılmaya başlamasıyla birlikte Suriye Halife Hz. Ömer döneminde tamamen hakimiyet altında alınmış ve yönetsel olarak Dimask, Hums, Filistin ve Ürdün olmak üzere dört yönetim alanına ayrılmıştır. Emeviler ise Şam'ı başkent olarak seçmişlerdir. Suriye daha sonra Selçuklu idaresi altında yaşamışsa da Haçlı Seferleri bölgede istikrarın sağlanmasını güçleştirmiştir.⁴⁵

2.2. Osmanlı İdaresinde Suriye

Suriye toprakları Osmanlı idaresine Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Seferi (1516) sonrası girmiştir. Suriye'nin Osmanlı hakimiyetine girmesi şu açılardan önem arz etmiştir:

⁴⁴ <http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html>, Erişim Tarihi: 23.03.2011

⁴⁵ Erdem Erciyes, "Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri", İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.38-41

- Öncelikle 16. ve 17. yüzyılda Portekiz ve İspanyolların Kızıl Deniz civarında kurmaya çalıştıkları egemenlik alanlarına karşı önemli bir toprak parçası elde edilmiştir.
- Kutsal Topraklara giden rotada önemli bir bölge Osmanlı kontrolüne geçmiştir.
- Stratejik Doğu Akdeniz kıyılarının kontrolü sağlanmıştır.
- Halep, Şam, Trablus gibi önemli ticaret merkezleri ele geçirilmiş, bu güzergahtaki ticaret devlet açısından önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.⁴⁶

Osmanlı hakimiyeti Suriye’de Birinci Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. Osmanlı idaresi altındaki Suriye’de tıpkı Hz. Ömer döneminde olduğu gibi dört idari yapıya (Şam, Trablusşam, Sayda, Halep) bölünmüş ve *tımar sistemi* uygulanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı bir imparatorluk olduğu için bölgedeki yerel güç odakları ile ilişkiler genel olarak, vergilerin düzenli toplanması, askerlikle ilgili konularda organizasyonların aksamaması ekseninde şekillenmiş, bunun dışında bölgenin yönetimi ve denetimi merkezden atanan paşa rütbesindeki devlet adamlarının elinde olmuştur. Aynı zamanda yerel güçler, aşiretler de kısmen otonom hareket etmişler, merkezi otorite yerel güçler ve aşiretler arasındaki ilişkilere fazla müdahale etmemiş sadece otoritenin devamlılığının tehdit altında görüldüğü dönemlerde gücünü göstermiş hatta zaman zaman yerel güç odakları arasındaki ilişkileri kendi çıkarları için kullanmıştır.⁴⁷

Bu noktada Suriye’deki Osmanlı idaresinin daha iyi anlaşılması için Osmanlı *millet* sisteminin üzerinde durmakta fayda var. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde pek çok farklı etnik ve dini kimlik yaşamıştır. Osmanlı bünyesinde bu farklı kimlikler *millet* sistemi içerisinde örgütlenmişlerdir. Ortaylı, *millet* sisteminin Osmanlı İmparatorluğu’na has özelliklerinin olduğu, *millete* üyeliğin dilsel veya etnik temeller üzerinden değil, dinsel ve cemaatsel/mezhapsel

---

⁴⁶ Ozan Nejat Aslan, “Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye”, **Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006, s. 24

⁴⁷ Ozan Nejat Aslan, *a.g.e.* , s. 26

temeller üzerinden şekillendiğini belirtmiştir. Bu yönüyle Osmanlı *millet sistemi* kolonyal imparatorluklardaki azınlık uluslarından ve federal yönetim şeklinden farklılık arz eder.⁴⁸

Suriye açısından bakıldığında da bölgede bulunan farklı kimliklerin varlığı bazı kimlikler açısından *millet sistemi* bünyesinde problemleri devam ettirmiştir. İlber Ortaylı, Dürzi ve Yezidilerin, Osmanlı *millet sisteminde* ayrı kimlikler olarak görülmediğini bununla birlikte ulemanın da bu iki grubu İslam ümmetinden saymadığını, Müslüman topluluğun da bu grupları organik üyesi olarak görmediğini belirtmiştir.⁴⁹ Söz konusu iki grubun Suriye bölgesindeki varlığı düşünüldüğünde bu grupların tarihsel süreçteki *isyankar* duruşları daha net olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülke topraklarının siyasi yönetimi her zaman sorunlar barındırmışsa da en önemli sorunlar Fransız Devrimi sonrası Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçi isyanlar sonrasında yaşanmıştır. Balkanlar'daki isyanları bastırmak için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteyen merkezi otorite bu yardım karşılığında Mehmet Ali Paşa'ya Girit ve Suriye valiliklerini teklif etmiştir. İsyen sonrasında Paşa'ya vaat edilen valiliklerin verilmemesi üzerine Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye üzerine göndermiş hatta Suriye'de geçilerek önce Çukurova daha sonra Konya önlerinde Osmanlı ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaşta Yeniçeri Ocağı'nın yeni kaldırılmış olması Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmış, II. Mahmut İngiltere ve Fransa'dan beklediği yardımı alamayınca Rusya ile antlaşma imzalamış bunun üzerine harekete geçen İngiltere ve Fransa'nın araya girmesi ile Nisan 1833'te Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Hicaz, Sayda, Trablusşam, Suriye, Halep, Adana, Mısır Valisinin tasarrufuna bırakılmıştır. Fakat savaştan yenik çıkmasına rağmen II. Mahmut, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan ticaret antlaşmasına da güvenerek, Osmanlı ordusunu 1839 yılında Mısır ordusunun üzerine göndermişse de 21 Nisan 1839'da yapılan Nizip Savaşı'nda Osmanlı ordusu tekrar ağır bir yenilgi almıştır. Büyük devletler soruna bir kez daha müdahil olmuşlar, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın güçlenmesinden endişe duydukları için

---

⁴⁸ İlber Ortaylı, "Ottoman Studies", İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2004, s.20-21

⁴⁹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.21

Suriye, Filistin ve Hicaz'dan çekilmesini sağlamışlardır. Bunun yanında Mısır Valiliği ise Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelenlere bırakılmış ve Mısır Valisi *hidiv* unvanını almıştır.⁵⁰

Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan modernleşme süreci, imparatorluğun yönetim sistemini de etkilemiş, Batı eğitimi alan aydın-bürokrat kesim imparatorluk için kurtuluş reçeteleri sunmuştur. Bu reçetelerden biri de 1858 tarihli Arazi Kanunnamesidir. Bu kanunname ile merkezi otoritenin yereldeki gücü pekiştirilmeye çalışılmış fakat söz konusu durum Suriye özelinde toprak sahibi kesimin, ulema karşısında güç kazanmasına ve yerel yönetimde daha fazla rol almasına neden olmuştur.

Söz konusu dönemde bölge hakkında gözden kaçırılmaması gereken bir noktada büyük devletlerin bölgedeki çıkarlarıdır. Özellikle 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte İngiltere, Hindistan sömürgelerine giden yol üzerinde olduğu için bölgeye ilgisini arttırmıştır. Aynı zamanda diğer devletlerde bu süreçte oyuna dahil olmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Bu dönemde bölge açısından bir diğer önemli gelişme Arap milliyetçiliğinin gelişmeye başlamasıdır. Arap milliyetçi hareketleri önce Hristiyan Araplar arasında gelişmeye başlamıştır. Arap milliyetçi hareketleri ilk başlarda daha çok edebiyatla ilgilenmiş, kurulan dernekler ve çıkarılan neşriyatlar Arap kültürünün yaratılması ve canlandırılmasına çalışmışlardır.⁵¹ Büyük güçlerin bölgeye olan ilgisi ve varlığı zamanla Müslüman Arapların da milliyetçi fikirlere yönelmesini sağlamış, Arap milliyetçiliği başlangıçtaki laik özelliğini kaybetmiştir. Fakat gelişen bu Arap milliyetçiliğinde din ağırlıklı anlayış Arabistan'da Vahabi hareketinde vücut bulmuş, Suriye ve Mezopotamya'da ise Arap milliyetçiliği adeta Rönesansını yaşamıştır.⁵²

Kemal Karpat, Arap milliyetçiliğinin Hristiyan Araplar arasında gelişmeye başlamasını, Hristiyan Araplarla Avrupalı devletlerin ve bölgedeki tüccarların ilişkisinde görmektedir. Zira Karpat'a göre o dönemde milliyetçilik düşüncesi

⁵⁰ İlber Ortaylı, "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı", İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s.63-65

⁵¹ H. Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", **Bilig**, Yaz 2004, Sayı 30, s.179-180

⁵² H. Bayram Soy, "a.g.m.", s.177

Müslümanların özellikleri ve yaşam tarzlarıyla uyuşmamaktadır. Fakat çok geçmeden milliyetçilik Müslüman Araplar arasında da yayılmaya başlamış ve milliyetçi hareketler birbirlerine karşı ayrımcılık için kullanılmıştır.⁵³

Tanzimat'la başlayan modernleşme çabaları bağlamında Osmanlı idaresinde özellikle eğitim alanında yenilikler gerçekleştirilmiştir. II. Abdülhamit ise uyguladığı İslamcı politikalar bağlamında yerel aşiret reislerinin, ayan ve eşrafın çocukları eğitim yoluyla sisteme entegre edilemeye çalışılmış böylece seçkin sınıf yaratılmaya çalışılmıştır. 1902-1907 arası dönemde Mekteb-i Mülkiye'de 167 Arap öğrenci bulunmakta bunların 21'i de Suriyelidir.⁵⁴

II. Meşrutiyet'ten sonra yaşanan gelişmeler ise Arap toplumunun yönetime yabancılaşmasını arttırmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Partisi'nin uyguladığı politikalar, Arap dünyasında Türkleştirme politikaları olarak algılanmış⁵⁵ ve ayrılıkçı düşünceler Araplar entelektüelleri ve entelijensiyası arasında yaygınlık kazanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte savaş alanı haline gelen Ortadoğu'da Araplar, İngiliz ve Fransız istihbaratının faaliyetleri sonucu bağımsızlık amacıyla Osmanlı kuvvetlerine karşı hareket etmişlerdir. Cemal Paşa'nın Suriye'deki sert yönetimi de hem Arapların bağımsızlık hareketlerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış diğer taraftan da Araplar arasında rahatsızlık yaratarak bağımsızlık taraftarlarının ve görüşlerinin popülerlik kazanmasına neden olmuştur.⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Ortadoğu'daki toprakların hemen hemen hepsini kaybetmiş durumdaydı. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı'nın elindeki topraklar

---

⁵³ Kemal Karpat, "*Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*", çev. Recep Boztemur, İstanbul, İmge Kitabevi, 2001, s. 146

⁵⁴ Sabahattin Şen, "*Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Baas Partisi ve İdeolojisi*", İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004, s.50

⁵⁵ Umut Uzer, Ayşe Uzer, "*Diverging Perceptions Of The Cold War: Baghdad Pact As A Source Of Conflict Between Turkey And The Nationalist Arab Countries*", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXXVI, 2005, s.105

⁵⁶ 1916 yılında yaşanan Arap Ayaklanması Osmanlı-Arap ilişkilerinde bir dönüm noktasına işaret eder. İlk başta Araplar arasında isteksizce başlayan ayaklanma Cemal Paşa'nın sıkı yönetimi nedeniyle popülerlik kazanmıştır. Diğer açıdan ise bu ayaklanma sırasında yaşanan **Gazi Olayı**, Türk tarafının Arap isyancılara yönelik nefretlerini arttırmıştır. Öyle ki kutsal olarak görülen savaşta yaralanmış gazilerin öldürüldüğü bu olaydan sonra Türk subaylar arasında Araplara karşı olan nefret artmıştır. Bakınız: Kemal Karpat, "*a.g.e.*", s.154

Musul hattına kadar olanlardı ve Suriye, Filistin, Irak, Hicaz kaybedilmişti. Bununla birlikte Araplarda kendilerine vaat edilen bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Skeys-Picot Antlaşması çerçevesinde bölge toprakları İngiliz ve Fransız manda yönetimlerine bırakılmıştır. Hicaz'da Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Şerif Hüseyin ise kurmayı hayal ettiği krallığı elde edememiştir. Fakat Arabistan'da, Suriye'de ve daha sonra Irak'ta, Ürdün'de bu soydan gelenler prens ve kral ünvanıyla yönetimler oluşturmuşlar fakat bu yönetimler hep büyük güçlerin kuklası olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de İngiliz desteği ile Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın idaresi altında meşruti bir yönetim kurulmuştur fakat bu yönetim çok uzun sürmemiş ve Suriye 1920 yılında Fransız Manda yönetimi altına girmiştir.

2.3. Suriye'de Fransız Manda Yönetimi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ve İngiltere, gizli Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu ve Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşma çerçevesinde Lazkiye, Beyrut, Trablusşam ve Sur gibi liman şehirlerinin yönetimi Fransızlara bırakılıyor aynı zamanda Fransa'da Şam, Hama, Humus, Halep gibi şehirlerde kurulacak bir Arap devletine sıcak bakacağını taahhüt etmiştir.⁵⁷ Bununla birlikte savaş sonrasında İngilizler, bu gizli anlaşmaya rağmen Suriye'de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'a krallık kurdurmuş, haliyle İngilizlerin bu girişimi Fransa'dan tepki çekmiştir. San Remo Konferansı'ndan sonra iyice gerginleşen Fransa-Kral Faysal ilişkileri, Fransa'nın bölgedeki emelleri çerçevesinde hareket etmesi neticesinde Kral Faysal birlikleri ve Fransa birlikleri arasında savaşa neden olmuş, 25 Temmuz 1920'de Fransızlar Şam'ı ele geçirip, Kral Faysal yönetimine son vermiştir.⁵⁸

---

⁵⁷ Ömer Osman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, s.300

⁵⁸ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", Bilig, Sayı: 48, Kış 2009, s.141

Fransa, bu tarihten itibaren Suriye'deki dini, etnik ve bölgesel farklılıkları kışkırtarak **böl** ve **yönet** politikası uygulamıştır.⁵⁹ Fransa'nın böl ve yönet politikasının altında iki ana sebep yatmaktadır. Bu politika ile bir yandan Suriye'de milliyetçi hareketin gelişiminin engellenmesi diğer yandan da küçük birimlere ayrılan grupların birbirlerini dengelemek üzere kullanılması amaçlanmıştır.⁶⁰ Bu çerçevede öncelikle Osmanlı döneminde Suriye (Şam) eyaletinin bir parçası olan Lübnan, Suriye'den ayrılarak bağımsızlaştırılmış, geri kalan Suriye toprakları da Aleviler, Dürziler arasında otonom yönetimler olarak paylaştırılmıştır.⁶¹

Tarihçi Cleveland'a göre Fransız manda yönetiminin Suriye politik hayatına en çok tesir eden etkisi böl ve yönet politikaları çerçevesinde azınlıkların yeni bir sınıf içerisinde siyasal hayata katılımıdır. Şöyle ki Osmanlı yönetimi altında şehirli eşraf, ki bunlar mezhep olarak Sünni'dir, siyasal gücü ellerinde tutmuşlardır. Bununla birlikte manda döneminin ilk yılında kurulan askeri akademiye daha çok azınlık rağbet göstermişlerdir. Bunun sebebi azınlıkların gözünde askerlik mesleğinin yukarıya doğru çıkışın yolu olmasıdır.⁶² İşte Fransız mandası döneminde azınlıkların askerlik mesleğine girmeleri, Suriye siyasetinin bugününü dahi etkileyen bir unsur olmuştur. Böylece toplumsal ve siyasal hayatta Sünni-Müslüman hakimiyeti kırılmıştır.

Fransızların uyguladığı böl ve yönet politikası Suriye'de rahatsızlık yaratmıştır. Bununla birlikte Suriyeliler arasında kırılma noktası olarak görülebilecek olan konu Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıdır. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Fransa, Suriye ile bağımsızlığını elde etmesi konusunda anlaşmış, bu durum Türkiye'nin ilgisini çekmiş ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Hatay geleceğinin ne olacağını Atatürk yakından takip etmiştir. Bu çerçevede 1936 yılından itibaren Türkiye aktif politika izleyerek Hatay'ın Türkiye'ye katılımını sağlamıştır. Bu durum Suriye'de hem Fransız manda yönetimine karşı hem de Türkiye'ye karşı milliyetçi nefretin artmasına neden olmuştur. bu tarihten sonra Hatay meselesi Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen ana parametrelerden bir olmuştur.

⁵⁹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s.244-245

⁶⁰ Mehmet Akif Okur, *a.g.m.* , s.142

⁶¹ William L. Cleveland, *a.g.e.* , s.245

⁶² William L. Cleveland, *a.g.e.* , s.248

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Suriye'deki Fransız Mandası önce Nazilerle işbirliği yapan Vichy güçlerinin kontrolüne geçmişse de İngilizlerin destek verdiği de Gabelle yönetimindeki Özgürlük hareketi yapılan bir operasyonla yönetimi devralmıştır. Savaş sonrasında Suriye'ye bağımsızlık vaat edilmiş, en başta Fransız yönetimi bu sözüden dönmeye çalışmışsa da İngiltere ve ABD'nin baskılarına karşı koyamamış ve 1946 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Fakat bağımsızlık sonrası süreç Suriye için tam bir kabus olmuş ve istikrarlı yönetim ancak Hafız Esad'ın diktatörlüğü altında gerçekleşebilmiştir.

Fransız mandası aynı zamanda Suriyeliler arasında milliyetçi fikirlerin güçlenmesini sağlamıştır. Suriye'de "ezelden beri mevcut olan Suriye vatanının" yabancı güçler tarafından parçalandığı algılaması oluşmuştur. Ortaya çıkan bu milliyetçilikte vatan nosyonu önemli bir yer tutmuş ve 1936 sonrası manda-karşıtı hareketlerin temel söylemi haline gelmiştir.⁶³

2.4. Bağımsızlık Sonrası Suriye Tarihi

Suriye'nin bağımsızlık sonrası tarihi aynı zamanda toplumsal kaosun ve askeri darbelerin de tarihidir. Sadece 1949 yılı içerisinde üç farklı darbe yaşanmış ve Suriye ordusu, siyaset ve toplumda tek aktör olarak var olmuştur.

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk devlet başkanı Şükrü el-Kuvvetli'dir. Şükrü el Kuvvetli, iktidara geldiğinde Suriye'deki toplumsal istikrarsızlığın yanı sıra sınırların ötesi ile de sıkıntı yaşamıştır. 1948 yılında İsrail ile yaşanan kriz ve savaşta Suriye ordusunun yenilmesinin nedeni sivil yönetime yıkılmış ve darbeler dönemini başlatan ilk darbe General Hüsnü Zaim tarafından Mart 1949 yılında gerçekleştirilmiştir. Hüsnü Zaim'in darbesini Ağustos 1949'da General Hinnavi'nin darbesi izlemiş, General Hinnavi'nin sonu da selefi gibi olmuş ve 19 Aralık 1949 tarihinde Albay Edip Çiçekli, Hinnavi'ye karşı darbe gerçekleştirmiştir.

---

⁶³ Seda Altuğ, "Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 39, Ekim 2008, s.81

Suriye, 25 Şubat 1954 yılında gerçekleştirilen darbeye kadar Albay Çiçekli diktatörlüğü altında yönetilmiştir. Edip Çiçekli'nin devrilmesinde Sovyet istihbaratının payı olmuştur, bununla birlikte İsrail'in bölgedeki varlığı ve Batılı güçlerin Suriye'deki provokatör faaliyetleri 1955 sonrasında Suriye siyasetinde sol akımların güçlenmesini sağlamıştır. Bu noktada en önemli gelişme Ekrem Hourani'nin Arap Sosyalist Partisi'nin Baas Partisi ile birleşmesidir. Bu çerçevede Suriye siyasi tarihinin daha iyi anlaşılması için Baas Partisi'ni ele almakta fayda vardır.

2.4.1. Baas Partisi

Baas Partisi'nin kökenleri Fransız manda dönemine kadar gider. Baas'ın kelime anlamı diriliş canlanmadır. Partinin kuruluşunda Fransa'da eğitim gören Mişel Eflak ve Salah Bitar etkin bir rol oynamış daha sonra Arap Sosyalist Partisi ile birleşme olunca bu ikiliye Ekrem Hourani de eklenmiştir.

Baas Partisi, kuruluşundan itibaren kitle partisi olmayı hedeflemişse de zamanla yaşanan gelişmeler partinin azınlık partisi olmasına neden olmuştur. Van Dam, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

*“ Baas'ın laik Arap Milliyetçiliği dini azınlıklara daha cazip gelerek, Baas Partisi'nin kendilerini azınlık konumundan kurtaracağına inanmaktaydılar. Dini azınlık mensupları, Baas Partisi'nin laik ve sosyalist bir siyasal sistem kurup, geleneksel Sünni şehirli kesimin siyasal egemenliğini kırarak, Sünni olmayanlara karşı siyasal, sosyal ve ekonomik ayrımcılık yapmayacağına inanmaktaydılar.”*⁶⁴

Baas partisinin ideolojisini milliyetçilik ve sosyalizm oluşturmaktadır. Arap sosyalizmi de denen bu ideoloji içerisinde milliyetçi unsurları barındırmakla birlikte sosyalizm anlayışı doktrindeki sosyalizmden farklıdır. Arap sosyalizmi bu yönüyle aslında Arap milliyetçiliği ve sosyalizmin karmasıdır. Arap milliyetçiliği daha çok batı karşıtlığı üzerinden şekillenmiş bu yönüyle demokrasi kavramı, Arap siyasal hayatında öncelikli bir konum işgal etmemiştir. Aynı şekilde batı karşıtlığı bir yandan SSCB'ye yakınlığa neden olurken diğer yandan Marksist açıklamalar,

---

⁶⁴ Sabahattin Şen, “a.g.e.”, s. 132

İslam'ın cevap veremediği sorulara bilimsel cevaplar arayarak Arap toplumu arasında tutunmasını sağlamıştır. Bu temel veriler ışığında Arap sosyalizmi, dünya ideolojileri arasındaki yerini almıştır. Bu çerçevede Baas Partisi'nde Arap sosyalizmi üç kutsal kavram retoriğinde hayat bulmuştur. Bunlar *Birlik, Özgürlük, Sosyalizm*'dir.⁶⁵

Daha önce üzerinde durulduğu üzere 1930'lu yıllarda yetişen genç kuşak, daha öncekilerden farklı olarak batı emperyalizmin bölgedeki varlığı nedeniyle daha radikal fikirlere sahip olmuştur. Fransız Manda dönemindeki katı uygulamalar ve yasaklar, Suriye'de demokratik geleneğin gelişimini engellemiş ve siyasal hareketleri yasaklamıştır. Siyasi yasakların hüküm sürdüğü bu dönemde genç kuşağın fikirleri radikalleşirken, iktidarı ele geçirmenin yolları konusunda da tartışmalar öne çıkmıştır. Bu nedenle Baas partisi gibi siyasal partiler, yasal siyasal yapılanmanın yanı sıra bu mahrumiyetler nedeniyle para-militer yapılanmalar da oluşturmuşlar ve devlet mekanizmasını bu yolla ele geçirmeye çalışmışlardır. Baas Partisi'nin orduyla ilişkisi iki aşamada şekillenmiştir. Birincisi Alevi ve Dürzi azınlık, kitle partisi olduğunu iddia etmesine rağmen Baas Partisi'ni seçmiş ve bu azınlığın askeri akademideki varlığı parti-ordu ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. İkinci olarak ise Arap Sosyalist Partisi ile birleşmeden sonra Ekrem Hourani'nin ordu içindeki nüfuzudur.⁶⁶

Görüldüğü gibi uzun vadeli olarak Fransız Manda yönetiminin azınlıklar ağırlıklı politikaları ve azınlıkların Baas Partisi içindeki varlığı Suriye siyasal hayatında parti-ordu birliğini sağlamış ve Suriye'nin bugünkü otoriter rejimi şekillenmiştir.

Bu iç gelişmelerin yanında Baas partisini Suriye siyasal hayatında güçlendiren dış gelişmelerde mevcuttur. Bu gelişmelerden ilki daha önce de belirtildiği gibi 1948 yılında İsrail ile yaşanan savaş ve sonrasında gelen darbeler dönemidir. Diğerisi ise Baas Partisi'nin ateşli savunuculuğunu yaptığı Mısır'la birleşme çabaları ve nihayetinde 1958 yılında gerçekleştirilen Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimidir.

---

⁶⁵ Sabahattin Şen, "a.g.e.", s. 160

⁶⁶ Özge Özkoç, "Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)", Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Tezler Dizisi:17, 2008, s.74-75

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu, batı dünyası ile SSCB'nin rekabet alanı olmuştur. Bu süreçte Mısır lideri Cemal Nasır, uygulamaya çalıştığı bağlantısızlık politikalarıyla bloklardan her hangi birinin etkisi altına girmemeye çalışmıştır. Bununla birlikte tarihsel algılamalarda emperyalizmin bölgedeki varlığı, İsrail Devleti'nin kurulmasında oynadıkları rol, Arap ülkelerinin doğu bloğu ile iyi ilişkiler geliştirmelerine neden olmaktadır.

1955 yılından sonra yaşanan gelişmeler bölgede Suriye'nin SSCB'ye yaklaşması sürecini hızlandırmıştır. İlk olarak Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı İngiltere ve Fransa'nın tepkisini çekmiştir. Bu süreçte İngiltere, Fransa ve İsrail birlikte hareket etmişlerdir. İsrail'in Mısır'a saldırısının ardından İngiltere ve Fransa taraflara birer nota göndererek Süveyş Kanalı'ndan 10 km çekilmelerini talep etmiş ve bölgeye asker çıkarmıştır. İngiltere ve Fransa'nın bölgeye müdahalesi, SSCB'yi endişelendirmiş ve ABD'nin de devreye girmesi ile İngiltere ve Fransa geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Bu girişim Arap dünyasında batı karşıtlığını arttırırken, Nasır'ın popülaritesi de artmıştır. Bölgede İngiltere ve Fransa'nın nüfuzu yok olurken, ABD Eisenhower Doktrini çerçevesinde Ortadoğu'da olası domino etkisi nedeniyle sorumluluk üstlenmek zorunda kalmıştır.

Bir diğer gelişme ise 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı'dır. Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 yılında imzalanan antlaşma ile kurulan Pakt'a İngiltere, İran, Pakistan üye olmuş, ABD'ye üyelik teklifi götürülmüşse de ABD üye olmamış ama paktı her zaman desteklemiştir. Bağdat paktının kurulması Arap dünyasında temkinli ve şüphe ile karşılanmıştır. Mısır ve Suriye, emperyalist devletlere hizmet ettiği gerekçesiyle, paktı karşı çıkmışlardır. Bu paktla İngiltere bölgedeki varlığını devam ettirmek istemiş, Türkiye ise paktı kendisini çevrelediğini düşündüğü kızıl tehlikeye karşı bir tedbir olarak görmüştür. Bu dönemde Türkiye kuzeyinde SSCB tarafından güneyde ise SSCB'nin uydusu olarak gördüğü Suriye tarafından çevrelendiğini düşünmüş, bu çevrelemeye karşı Suriye'yi de Bağdat Paktı sayesinde Irak ve Ürdün

ile çevrelemeyi planlamıştır.⁶⁷ İngiltere'nin dönemin Irak ve Ürdün devletleri ile olan bağı da Türkiye'ye bu konuda güvence sağlamıştır diyebiliriz.

Suriye ve Türkiye 1957 yılında yaşanan bir gelişme ile savaşın eşiğine gelmiştir. Suriye'nin SSCB tarafından askeri yardım alamaya başlaması, Türkiye'yi güvenlik konusundan endişelendirmeye başlamıştır. Ayrıca Suriye Genel Kurmay Başkanlığı'na Sovyet yanlısı bir albayın getirilmesi bu endişeleri arttırmıştır. Bu durumu tehdit olarak algılayan Türkiye, Eisenhower Doktrini'nin de etkisiyle Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya başlamış ve manevra hareketlerine girişmiştir.

Türkiye'nin sınırdaki gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar SSCB'yi de harekete geçirmiş ve Sovyet liderleri Bulganin ve Kruşçev yaptıkları açıklamalarda Türkiye'yi suçlamışlar ve olası bir savaşta SSCB'nin Suriye'yi destekleyeceği yönünde tehdit etmişlerdir.

Suriye, SSCB'nin de desteğini alarak konuyu BM'ye taşımış ve Türkiye'yi saldırgan ülke olmakla suçlamıştır. Aynı zamanda bu suçlamalardan ABD ve NATO'da payını almıştır. Zira ABD bu süreçte Ankara'nın arkasında olduğu belirtmiştir. Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerinin de Suriye tarafından reddedilmesi ile sorun tıkanma noktasına gelmiştir. Nihayet 1957 Kasım ayında Suriye'nin suçlamalarını geri almasıyla ve Türkiye'nin de bölgeye yığıldığı askeri geri çekmesiyle sorun kapanmıştır.

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler bir yandan batılı güçlerin bölgedeki çıkarlarını zedelerken diğer yandan Mısır lideri Nasır'ı Arap dünyasının en önemli liderlerinden biri konumuna getirmiştir. Bu süreçte Suriye'de Mısır'ın politikalarına karşı sempati artmakta ve Baas Partisi'nin Mısır'la birleşme fikirleri ön plana çıkmıştır. Nihayet beklenen gelişme 1958 yılında gerçekleşmiş ve Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Fakat yaşanan gelişmeler kısa sürede Suriye tarafında hayal kırıklığı yaşatmıştır. Özellikle Nasır'ın icraatları Suriyelileri kaygılandırmıştır. Nasır zaman içerisinde Suriye'yi eşit statüde bir devlet olarak görmemiş ve yönetimde Mısırlılara ağırlık vererek Suriyelileri küstürmüştür.

---

⁶⁷ Mustafa Sıtkı Bilgin, "British Attitude Towards Turkey's Policies In The Middle East (1945-47)", **The Turkish Yearbook**, vol. XXXIII, 2002, s. 264

Bu süreç Suriye’de Baas Partisi içinde bağımsız Suriye taraftarlarının elini güçlendirmiş, birlik 1961 ‘de dağıldığında parti içinde eski kurucular yerlerini yeni liderlere bırakmıştır. Bu liderden bir tanesi de 1970 yılında yapılan darbeden sonra ülkeyi demir yumrukla yönetecek olan Hafız Esad’dır.

Suriye’de 1963 yılında yeni bir darbe gerçekleştirilmiş ve bu darbe sonrasında Baas Partisi, sosyal katılımın artması için yeni üyelerin katılımına açılmış, parti içindeki dengeler Altıncı Ulusal Kongre ile Mişel Eflak, Salah Bitar gibi kurucu isimler aleyhine değişmiştir. Marksist ve bölgeci eğilimlere sahip ikinci ve üçüncü kanat, bu eski kuşağı egale etmiştir.⁶⁸

1963 yılında Emin el-Hafız önderliğinde gerçekleştirilen darbeden sonra Hafız Esad, Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Alevi kökenli olması, ordu içerisinde azınlık mensuplarının yükseldiği seviyeyi göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. 1963 darbesini 1966 yılında Salah Cedit ve Hafız Esad önderliğindeki Arap tutuculuğunu benimsemiş ve İsrail karşıtı subayların yaptığı bir darbe izlemiş hemen akabinde 1967 yılında İsrail-Arap Savaşı’nda Suriye yerini almıştır. Savaşın Suriye’nin yenik çıkması ve Golan Tepeleri’ni kaybetmesi, sonrasında iç kamuoyunda Filistin söylemi yerini kaybedilen toprakların geri alınması söylemine bırakmıştır. Aynı zamanda bu yenilgi sonrasında Arap milliyetçiliğinin ve Suriye’nin tutucu ülkelerle olan bağlarının terk edilmesi gerektiğini savunan Cedit grubu ile pragmatist eğilimli Hafız Esad grubu arasında ihtilaf çıkmıştır.⁶⁹ Bu ihtilaf 1970 yılına gelindiğinde ordu içerisinde güçlenen Alevi mevcudiyeti ve yerelle olan bağlar nedeniyle Hafız Esad lehine çözümlenmiş ve gerçekleştirilen darbe ile Hafız Esad yönetimi ele geçirmiştir.

2.4.2. Hafız Esad Dönemi

Hafız Esad 21 Mart 1971 yılında yedi yıllığına Suriye Devlet Başkanı seçilmiştir. Esad, iktidara geldikten sonra seleflerinin akıbetine uğramamak için istikrara önem vermiş, parti-ordu ve bürokrasi ilişkilerini birbirlerine eklemleyerek

---

⁶⁸ Bu süreç aynı zamanda Neo-Baas’ın doğuşu olarak da ele alınmaktadır. Bakınız: Özge Özkoç, “a.g.e.” ve Sabahattin Şen, “a.g.e.”

⁶⁹ Özge Özkoç, “a.g.e.”, s. 148-150

ülkeyi yönetmeye girişmiştir. Ayrıca Esad uyguladığı sınırlı liberal politikalarla da ekonomik canlanmayı sağlamaya çalışmış, bunda başarılı olmamış ama oluşturduğu belli orandaki istikrar Esad'ı seleflerinin durumuna düşmekten kurtarmıştır diyebiliriz.⁷⁰

Hafız Esad döneminde Suriye, daha önce siyasal tartışmalarında çokça yer tutan Arap devletleri arasında birlik projesini terk etmiş, Suriye'nin farklılığı öne çıkarılmıştır.

Bu dönemde Hafız Esad'ın dış politikasını belirleyen gelişmelerin başında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Camp David Antlaşmasını imzalayarak İsrail ile barış yapması gelmektedir. Hafız Esad bu antlaşmayı Filistin Davası'na bir ihanet olarak nitelendirirken, Mısır'ın Batı bloğuna yakınlaşması, SSCB'nin Suriye'ye ağırlık vermesine neden olmuştur. SSCB bölgede etkinliğini Suriye üzerinden sağlamaya çalışırken, Hafız Esad da dış politikasını SSCB eksenli oluşturmuştur.

Bir başka gelişmede Lübnan'da yaşanan istikrarsız ortamdır. Lübnan'da Filistinli güçlerin siyasal hayatta etkinlik kazanmaya başlaması Hafız Esad'ı endişelendirmiş ve Esad, Lübnan'da yaşananları kontrolü altına almak istemiştir. Filistinli güçlerin faaliyetlerinin İsrail'in Lübnan'a müdahalesine neden olacağını düşünen Esad, durumu kontrol altına almak için 1976 yılında Lübnan'a asker göndermiştir. Bu müdahale aynı zamanda Büyük Suriye projesini gerçekleştirebilme amacı da taşımıştır.

Hafız Esad, 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı'nda İran'a destek vermiş böylece Arap dünyasında kendisine rakip olarak gördüğü Irak'a karşı cephe almıştır. Suriye, bu süreçte İran'a askeri malzeme ve medikal malzeme yardımı yapmıştır. Suriye'nin İran ile işbirliği Arap dünyasında, Arap Kardeşliğine ihanet etmek olarak yorumlanmıştır. Esad bu tepkiler üzerine Irak'ın İran'a saldırmasını "yanlış zamanda yanlış düşmana karşı girişilen yanlış savaş" olarak yorumlamıştır. Suriye, yönetimi esas düşmanın emperyalizm ve İsrail olduğunu vurgulamış, Irak'ın İran'a savaş

---

⁷⁰ Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", **Türkiye'nin Komşuları**, ed. Mustafa Türkes ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s.260-261

açmasının Arapları Filistin konusuna konsantre olmasını engellediğini savunmuştur.⁷¹

Suriye'nin İran-Irak Savaşı'nda İran'a destek vermesi Batı dünyasının tepkisini çekmiştir. Ayrıca SSCB'nin dağılma sürecine girmiş olması Esad yönetimini batıya yakınlaştırmış bu çerçevede 1991 yılında Körfez Savaşı'nda Suriye 17 bin askerini ABD öncülüğündeki koalisyon gücüne göndermiştir. Böylece Batı ülkelerinin desteğini alan Suriye, Soğuk Savaş sonrasında oluşabilecek antipatinin de önüne geçmiştir.

2.4.2.1. Hafız Esad Dönemi Suriye-SSCB İlişkileri

Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye'nin en büyük destekçisi Sovyetler Birliği olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye'nin SSCB ile iyi ilişkilere sahip olmasının pek çok sebebi olmakla birlikte, ilişkilerin geliştirilmesinde en büyük paya sahip olan SSCB'nin Suriye'yi bölgede partner olarak seçmesinin nedeni Soğuk Savaş boyunca iki süper gücün birbirlerine karşı yürüttüğü strateji ve politikardan kaynaklanmıştır. ABD ve Batı bloğu Spykman'ın "*rimland*" doktrini çerçevesinde Sovyetler Birliği'ni güneyinden SEATO, CENTO, NATO ile çevrelemeye çalışmış, Sovyetler Birliği de bu çevrelemeye karşı, bu birbirine bağlı zincir kuşaklarda halkaları birbirinden ayırmanın yollarını aramıştır. Bu bağlamda Suriye, SSCB için kendisini çevrelemeye çalışan Batı stratejilerini ve güvenlik kuşaklarını delmek adına önem taşımaktadır.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni kurulan İsrail devletine destek vermişse de kısa zamanda İsrail'in Batı bloğunda yerini alması, SSCB'nin Ortadoğu politikalarına yön veren bir başka gelişme olmuştur. İsrail'in kurulmasının Arap devletlerinde ve toplumlarında ortaya çıkardığı duygusal tepkileri iyi değerlendiren SSCB, bölgede emperyal, sömürgeci tarihinin olmamasının da etkisiyle iyi ilişkiler geliştirebilmiştir. Bununla birlikte Suriye özelinde SSCB ile yakınlaşmayı sağlayan en önemli unsurların başında Baas Partisi'nin ve Baas ideolojisinin geldiğini de unutmamak gerekmektedir. Arap milliyetçiliği ve

---

⁷¹ Jubin M. Goodarzi, "*Syria And Iran: Diplomatic Alliance And Power Politics In The Middle East*", London, I.B. Tauris, 2009, s.34

sosyalizmin harmanlanması ile oluşan Baas ideolojisinin 1954'te Suriye'de iktidara gelmesi iki ülke ilişkilerini yakınlaştıran bir başka unsurdur.

İsrail'in bölgedeki varlığı Suriye açısından SSCB ile stratejik işbirliği gerçekleştirmeyi zorunlu kılan bir başka unsur olmuştur. İsrail her ne kadar kuruluş aşamasında SSCB desteği elde etmiş olsa da zamanla Batı bloğunda yer alması SSCB'yi Suriye'ye yöneltmek zorunda kalmıştır. Bölgede kontrolün tamamen ABD'nin eline geçmesinden çekinen SSCB, Suriye'yi desteklemiş, Suriye'de İsrail'den kaynaklanan güvenlik endişelerini SSCB'nin desteğini alarak aşmaya çalışmıştır. Tüm bunlarla birlikte SSCB hiçbir zaman Suriye'ye İsrail ile olan çatışmasında sınırsız destek vermemiş Ortadoğu dengelerini sarsacak ve İsrail devletini ortadan kaldırma yönündeki politikalara müsaade etmemiştir.

Soğuk Savaş boyunca iki ülke ilişkilerinde yakınlaşmaya neden olan bir başka olayda Süveyş bunalımı olmuştur. Süveyş bunalımı sırasında İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birlikte hareket ederek Ortadoğu'ya müdahale etmesi, bölgedeki mevcut statükoyu değiştirmeye yönelik olmuştur. Süveyş bunalımından hemen sonra ABD'nin Eisenhower Doktrini'ni ilan etmesi ve bölgede komünizmi tehdit olarak görmesi, bir yandan bölge toplumlarındaki anti-emperyalist tepkilerin artmasına neden olmuş diğer yandan SSCB'yi bölgede daha aktif bir pozisyona getirmiştir.

Sovyetler Birliği ve Suriye arasındaki ilişkiler Süveyş krizi sonrasında artış göstermiş bu bağlamda SSCB, Suriye'ye önce 60 milyon daha sonrada 294 milyon civarında maddi yardım sağlamayı taahhüt ettiği anlaşmalar imzalamıştır. Söz konusu yardımların tamamı askeri nitelikte olmamış, bu yardımlar bünyesinde yol, demiryolu, baraj yapımı gibi projeler gündeme gelmiş pek çok SSCB ve Doğu Avrupalı mühendis, teknisyen, uzman, danışman Suriye'de görev almaya başlamıştır.⁷² Ayrıca Süveyş bunalımından sonra 1957 yılında Türkiye-Suriye arasında patlak veren krizin de çıkış sebebinin Türkiye'nin Suriye'ye yapılan ve değeri 500 milyon doları bulan SSCB askeri yardımlarından duyduğu kaygılar olması SSCB-Suriye ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Soğuk Savaş

---

⁷² Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 15, Güz 2007, s.71

boyunca Suriye'nin Sovyetler Birliğinden sağladığı askeri yardımların toplam miktarı da 19 milyar dolar civarında olmuştur.⁷³ Bu sebeptendir ki Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye bölgede Sovyet uydusu olmakla suçlanmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler Hafız Esad dönemi ile birlikte artarak devam etmiştir. Hafız Esad, ilk yurtdışı ziyaretini 1-3 Şubat 1971 yılında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirmiştir. Hafız Esad döneminde iki ülke ilişkilerinin daha da gelişmesinin altında (Suriye açısından) iki ana parametre bulunmaktadır. Birincisi Hafız Esad yönetiminin hem içeride hem de dışarıda rejimin ve meşruiyetinin temel dayanağını güçlü ordu söyleminin oluşturması ikincisi ise yine Hafız Esad'ın pragmatik dış politika anlayışıdır.

Hafız Esad, iktidarı ele geçirdiğinde Suriye, ezeli düşmanı İsrail'e Golan Tepelerini kaptırması bulunmaktaydı. Golan tepelerinin İsrail işgali altında olması hem Suriye toplumunda anti-semitizmi güçlendirirken hem de dış politika önceliklerin değişmesine, önceliğin Filistin mücadelesinden, kaybedilen toprakların geri alınmasına verilmesine neden olmuştur. İşte bu konjonktürde iktidarı ele geçiren Hafız Esad, Suriye'nin güçlü ordu gereksinimine vurgu yapmış, SSCB ile askeri alanda işbirliğinin geliştirilmesine ve Sovyet askeri yardımının sağlanmasına öncelik vermiştir. Bu çerçevede yapılan antlaşmalarla Suriye ordusunun ekipmanı ve modernizasyonu SSCB tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Öyle ki 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması sonrasında daha da derinleşen iki ülke ilişkileri neticesinde 1984 yılında Suriye'de bulunan Sovyet ve Doğu Avrupalı uzman, eğitimci, subay, mühendis, istihbaratçı, teknisyen sayısının 13.000'e ulaştığı söylenmektedir. Ayrıca 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasında yer alan gizli protokol ilişkilerin ne derece derinleştiğinin en bariz örneklerindedir. Bu gizli protokole göre olası bir İsrail işgalinde Sovyetler Birliği, var gücüyle Suriye'ye yardım etmeyi taahhüt etmiştir. Hatta Suriye Savunma Bakanı Tlas'a göre olası bir saldırıda Sovyetler nükleer güç bile kullanabileceklerdir.⁷⁴

---

⁷³ Suriye ordusunun silahlarının içindeki Sovyet silahlarının payı %90 civarında olmuştur. Bakınız: <http://www.danielpipes.org/170/syria-the-cuba-of-the-middle-east>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

⁷⁴ <http://www.countrystudies.us/syria/68.htm>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

İki ülke ilişkilerinin Soğuk Savaş dönemi boyunca artarak devam etmesini sağlayan bir başka gelişme Hafız Esad'ın pragmatik dış politika anlayışına sahip olmasıdır. Nasır'ın ölümüne kadar Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilere sahip olan Mısır'da Enver Sedat'ın iktidarı ele geçirmesi ve Sovyetler Birliği ile arasında mesafe koyması, Sovyet danışman ve uzmanlarını Mısır'dan uzaklaştırması ve nihayet 1978 yılında Camp David'de İsrail'le anlaşmaya varması⁷⁵ Hafız Esad açısından hem Ortadoğu'da Filistin mücadelesinde hem de SSCB ile olan ilişkilerinin geliştirilmesinde avantaj sağlamış, Esad da bu avantajı lehine çevirmeyi bilmiştir.

İki ülke ilişkisi 1980'li yılların ikinci yarısında düşüşe geçmiştir. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve izlediği politikalarla devleti kurtarmaya çalışması Sovyetlerin içe kapanmasına neden olmuştur. Diğer yandan bu dönemde SSCB'nin öncelikli meselesinin ekonomik temelli problemler olması Sovyet dış politikasını da etkilemiştir.

- Sovyetler Birliği bu dönemden sonra uluslararası arenada etkinliğini kaybetmeye başlamış, iç politika ve ekonomik sorunlar Sovyetler Birliği ajandasında öncelikli yer işgal etmeye başlamıştır.
- Ekonomik temelli sorunlar nedeniyle Sovyet yöneticileri yakın çevrelerinde savaştan çok barış ağırlıklı ilişkiler gelişmesine öncelik vermişlerdir. Bu durum Ortadoğu için de geçerlidir. Bu aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve üçüncü dünya ülkelerine sağladığı askeri yardımı azaltmasını gerektirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin yanı sıra Gorbaçov'un revize etmeye çalıştığı dış politika anlayışı ile Hafız Esad'ın Ortadoğu politikası bazı konularda çelişmiştir. Öncelikle Gorbaçov, Suriye'yi bölgedeki tek müttefik olarak görmemiş diğer aktörlerle de ilişkileri derinleştirme stratejisi izlemiştir. Diğer yandan Suriye'nin Lübnan'daki sert politikalarını dizginlemek isteyen Gorbaçov yönetimi, olası bir Arap-İsrail çatışmasının kendi kontrolü dışında

---

⁷⁵ Bilal Karabulut, "a.g.m.", s.75

gelişeceğiinden endişelenmiştir. Yine bir başka açıdan Suriye yönetimi Arafat'a destek vermezken, Sovyet yönetimi Filistin mücadelesinde Arafat'ı desteklemiştir.

1980'lerin sonlarına gelindiğinde bu konjonktür içerisinde iki ülke ilişkileri dönüşüm yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un politikalarının devleti kurtarmaması, Hafız Esad'ı yeni müttefik arayışına itmiştir. Bu çerçevede Esad, Soğuk Savaşın de facto sona erdiği dönemde patlak veren Körfez Savaşı'nda Saddam rejimine karşı ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyona 17.000 askerle destek vermiştir. 90'lı yıllar boyunca Rusya'nın iç meselelere ağırlık vermesi ve Ortadoğu'ya yönelik düşük profilli bir dış politika takip etmesi, Hafız Esad rejimini özellikle ordunun modernizasyonu gibi bazı konularda sıkıntılara sokmuştur. Aynı şekilde Rusya'da da Çeçenistan'la yaşanan çatışmalar nedeniyle politik gruplar arasında bölünmeler yaşanmış, bu bölünmeler Yeltsin döneminde ve 1990'lı yıllar boyunca Rus yöneticilerinin Ortadoğu politikasının şekillenmesine etki etmiştir. Bununla birlikte V. Putin'in iktidarı ele alması ve Rusya'ya yeniden eski saygın konumunu kazandırmaya çalışması Rusya'nın Ortadoğu'da daha etkin olmasını gerekli kılmış, Rusya bölgeye adeta geri dönmüştür.⁷⁶

2.4.2.2 Hafız Esad Dönemi Suriye-ABD İlişkileri

Suriye'nin, 1946 yılında bağımsızlığını elde etmesinde ABD'nin payı olmuştur. Fakat iki ülke ilişkileri Soğuk Savaş boyunca, özellikle 1954 yılında Baas Partisi'nin Suriye'de etkinliğini arttırmasıyla, gelişme kaydetmemiş aksine yaşanan gelişmeler nedeniyle karşılıklı düşmanlık ekseninde olmuştur. ABD ve Suriye ilişkilerinin gelişmesini 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren engelleyen belli başlı gelişmeler şunlardır:

- Suriye'de Arap milliyetçiliği ve sosyalizmin sentezinden oluşan Baas ideolojisinin etkinliğini arttırması
- Süveyş Bunalımı sonrasında ABD yönetiminin Ortadoğu politikası ve Eisenhower Doktrini

---

⁷⁶ Zeynep Dağı, "Russia: Back To The Middle East?", *Perception*, Spring 2007, 123-141

- Türkiye-Suriye arasında 1957 yılında yaşanan bunalımda ABD'nin Türkiye yanlısı tutumu
- ABD'nin İsrail'le olan ilişkileri

İsrail kurulduktan sonra ABD ile ilişkileri hep pozitif olmuş, İsrail, bölgede Amerikan çıkarlarını temsil etmiştir. İki ülke ilişkilerinin stratejik boyutta olması, İsrail'e koşulsuz ABD desteği sağlanması, Arap devletlerinde anti-Amerikancı görüşlerin artmasına neden olmuştur. Özellikle Süveyş Krizi sonrasında ABD yönetiminin bölgede komünizmin domino etkisi yaratacağı tezinden hareketle Eisenhower Doktrinini ilan etmesi, anti-Amerikan Arap kamuoyunun oluşumuna katkı yapmıştır.

ABD'nin Ortadoğu coğrafyası ile yakından ilgilenmesinin iki ana sebebi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Soğuk Savaş dönemi boyunca bu coğrafya, SSCB'nin çevrelenmesi politikasında anahtar rol oynamıştır. Önce Bağdat paktı olan ve daha sonra adı CENTO'ya dönüşen askeri paktlara bizzat katılmasa da kurulmasında ve gelişmesinde rol oynamış, destek vermiştir. Diğer sebep bugünde ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir payı olan petroldür. Amerika ekonomik çıkarlarının petrole dayanması nedeniyle Soğuk Savaş döneminde SSCB ile yaşanan rekabet ortamında böylesine stratejik bir bölgenin ve stratejik bir maddenin Sovyet hegemonyasına terk edilmesi düşünülemezdi. Bu konuda ABD'nin başarılı olduğunu söylemek doğru olacaktır. Zira ABD bölgede ister güç kullanarak isterse yumuşak güçle hep petrol zengini ülkelerle ilişkilerini öncelikli bir konuma yerleştirmiştir. Petrolün ABD için önemi, onun jeopolitik teorilerine ve Soğuk Savaş stratejilerine de yansımıştır.⁷⁷

Hafız Esad döneminde iki ülke ilişkileri inişli çıkışlı bir yapı izlemiştir. Suriye'nin anti-emperyalizm ve anti-siyonizm söylemleri ile SSCB'ye yaklaşması ve iki ülke ilişkilerinin özellikle askeri ve ekonomik alanda derinleştirilmesi, Suriye'nin ABD ile olan ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Taraflar doğrudan karşı karşıya gelmese de Hafız Esad, İsrail ile yaşanan çatışmalardan ABD'yi sorumlu

---

⁷⁷ Petrol ve jeopolitik teoriler arasındaki bağlantı için bakınız: Bilgehan Emekler, Nihal Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2010, s.52-74

tutmuş, İsrail'in ABD'nin bölgedeki sopası olduğu yorumları yapılmıştır.⁷⁸ Bununla birlikte iki ülke ilişkileri 1982 yılında İsrail'in Lübnan'a müdahalede bulunması ile tekrar gerginleşmişken, 1985 yılında Şii radikallerin uçak kaçırma eylemi sırasında Suriye hükümeti Amerikalı rehinelere kurtarılmasında önemli rol oynamıştır. Her ne kadar H. Esad bu arabuluculuğu ABD'nin muhtemel Lübnan saldırısını önlemek adına yaptıklarını ilan etse de⁷⁹, bunun altında yatan ana sebep Hafız Esad'ın pragmatik dış politika anlayışıdır. Fakat yine de Suriye ABD nazarında uluslararası terörizme destek veren ülke olma imajını aşamamıştır. 17 Nisan 1986 yılında İsrail uçağına yapılan bombalı saldırı nedeniyle açıklama yapan Başkan yardımcısı Bush, uluslararası terörizmin arkasında Suriye'nin parmaklarının olduğunu iddia etmiştir.⁸⁰

İki ülke ilişkileri Soğuk Savaşın de facto sona erdiği dönemde kısmi ilerleme kaydetmiştir. Suriye, Saddam rejimine karşı I. Körfez Savaşı sırasında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine 17.000 askerle destek vermiştir. Pragmatik dış politika anlayışının en bariz örneklerinden biri olan Hafız Esad'ın bu davranışı, her ne kadar Suriye'nin SSCB sonrası uluslararası arenada yaşayacağı sıkıntıları aşmak adına yapılmışsa da sonuç getirmemiş, ABD yıllarca Suriye'yi uluslararası terörizme destek vermekle suçlamıştır. Körfez Savaşında koalisyon güçlerine destek veren Hafız Esad yönetimi Almanya ve Japonya'dan 3 milyar dolar yardım elde etmiş, aynı zamanda Suriye'deki Alevi Baas ideolojisinin rakibi olan Sünni Baas ideolojisinin yenilgiye uğratılması sağlanmıştır.

2.4.2.3 Hafız Esad Dönemi Suriye-Arap Devletleri İlişkileri

Büyük Suriye ideali, her dönem Suriye'deki Arap milliyetçilerin romantik hayalleri içinde olmuştur. Bu hayal bir yandan Osmanlı dönemindeki Suriye vilayetinin "Büyük Suriye" adıyla yeniden canlandırılmasını öngörürken diğer yandan da uzun vadede Arap Birliği'nin kurulması amaçlanmıştır. Fakat 1958-1961 arasında yaşanan başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimi, 1967 yılında alınan yenilgi ve sonrasında Golan Tepelerinin İsrail'e kaptırılması, Suriye'de Suriye vatani

⁷⁸ <http://www.danielpipes.org/170/syria-the-cuba-of-the-middle-east>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

⁷⁹ <http://www.danielpipes.org/170/syria-the-cuba-of-the-middle-east>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

⁸⁰ <http://countrystudies.us/syria/67.htm>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

kavramını öne çıkarmıştır. Bu konjonktürde iktidarı darbe ile ele geçiren Hafız Esad'ın dini kimliği, Sünni Arap devletleri arasında huzursuzluk yaratmıştır.

Daha önce Arap milliyetçiliğinden bahsedilirken üzerinde durduğumuz üzere Suriye menşeli olan Arap milliyetçiliği, Suudi Arabistan'da vahabilik akımının etkisi ile dini referansları kuvvetli bir forma bürünmüş, Ortadoğu'da biri laik temelli diğer dini temelli iki Arap milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Suriye'de Baas partisi bünyesinde laik temelli bir milliyetçilik benimsenmiştir. Hafız Esad'ın laiklik temelli bu yaklaşımı Arap devletleri ile ilişkileri öncelikle Lübnan konusunda rahatsız etmiştir. Suriye 1976 yılında Lübnan'ı davet üzerine işgal etmiş, bölgede özellikle Şii ve sosyalist fraksiyonlara destek verirken, Sünni kesimin tepkisini çekmiştir.

1978 yılında Enver Sedat'ın Camp David Antlaşmasını imzalamasını Esad, Filistin davasına ihanet olarak değerlendirmiştir. Hatta Enver Sedat'ın 1980 yılında suikast sonucu öldürülmesi Suriye'de sevinçle karşılanmış aynı sona bölgedeki diğer *faşist* yapılanmalarında uğraması temenni edilmiştir.⁸¹

1980 yılında patlak veren Irak-İran Savaşı sırasında Suriye'nin İran'a destek vermesi Arap dünyasında öfkeyle karşılanmıştır. O dönemde Arap Dünyasının liderliğine oynayan Saddam Hüseyin, Sünni Arap devletlerinden destek görmüştür. Zamanla Suriye'nin İran ile ilişkilerinin gelişmesi, bölgedeki ve özellikle Lübnan'daki Şii hareketin güçlenmesini sağlamış, bu durum Sünni Araplar arasında huzursuzluk yaratmıştır. Diğer açıdan Hafız Esad, Irak'a karşı cephe alarak Arap dünyasının liderliği konusunda muhtemel rakibini zayıflatmıştır. Suriye merkezli Şii Baas rejiminin rakibi olarak görülen Irak merkezli Sünni Baas rejiminin zayıflatılması, muhtemel bir rakibi ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Yine aynı şekilde Irak'ın Batı emperyalizmine hizmet ettiği görüşü ve Suriye güvenliği ve birliği için tahdit unsuru olması Hafız Esad'ın İran'la işbirliğine gitmesindeki öncelikli sebeplerdendir.

---

⁸¹ <http://www.danielpipes.org/170/syria-the-cuba-of-the-middle-east>, Erişim Tarihi: 02.05.2011

Kısaca belirtmek gerekirse Suriye'nin Arap dünyası ile olan ilişkileri Esad ailesi döneminde ailenin ve yönetici kesimin dinsel kimliği ve bu kimlik eksenli politikaları nedeniyle inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle Lübnan konusunda söz konusu ayırım su yüzüne çıkmış Suriye'nin 2005 yılında Lübnan'dan çekilmesi gösterilerinde pek çok Sünni Müslüman bulunmuş ayrıca Suriye, bu süreçte Arap dünyasında yalnızlığa mahkum olmuştur.

2.5. Tarihsel Süreçte Türkiye-Suriye İlişkileri

Tarihsel süreçte Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri başlangıcından itibaren hep sorunlu olmuştur. Suriye'nin bağımsızlık sürecinde yaşanan Hatay sorunu, Soğuk Savaş sırasında düşman kamplarda yer almaları, iki ülke arasındaki su sorunu, Suriye'nin terör örgütlerine sağladığı destek şeklinde bu sorunları üst başlıklarda toplayabiliriz.

2.5.1. Hatay Meselesi

Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunmasına rağmen Hatay, Fransızlarla savaşı bitiren Ankara Antlaşması (1921) çerçevesinde Fransız yönetimine bırakılmıştır. Bu antlaşmada Sancak Vilayeti'ne özerklik verilmiş, Sancak'taki Türklerin kendilerine has bayrağa sahip olması ve Türk milli kültürünün devamlılığının sağlanması ve korunması taahhüt edilmiştir.

1936 yılında Fransa, Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık verileceğini duyurmuştur. Türkiye, bu sürece hemen müdahil olmuş ve İskenderun Sancağı'nın da bağımsızlık elde etmesi gerektiğini ileri sürmüş ve dış politika dikkatini Hatay Meselesine çevirmiştir. Bunun üzerine Fransa, sorunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesini teklif etmiş ve Türkiye de bu teklifi kabul etmiştir. Sandler'in raportörlüğünde Sancak ile ilgili bir rapor hazırlanmış ve bu rapor doğrultusunda Hollanda, İsveç ve İsviçreli kişilerden oluşan gözlemci heyet bölgeye gönderilmiştir. Sandler Raporu doğrultusunda Sancak'ın ismi Hatay olarak değiştirilmiş, iç işlerinde bağımsız dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olması, kendine ait bir anayasasının olması

tasarlanmıştır.⁸² Tüm bunların uygulanması ise MC gözetiminde Fransız temsilciye bırakılmıştır. Bu çerçevede MC’de Hatay için anayasa hazırlanmış ve aynı gün Hatay’ın konumunu Fransa ve Türkiye’nin garantörlüğüne bırakan antlaşma taraflarca imzalanmıştır.

Bu dönemde Avrupa’da ortaya çıkan Nazi tehdidi ve savaş tehlikesi Fransa’nın Hatay konusunda elini zayıflatmıştır. Hatay’da yapılması kararlaştırılan seçimler bir türlü gerçekleşmezken bu durum Türkiye’de tepkilere neden olmuş 29 Mayıs 1938’de Atatürk, Mersin gezisine çıkarak adeta güç gösterisinde bulunmuştur.⁸³ Bu uluslararası ortamda Fransa, Türkiye’yi daha fazla karşısına almak istememiş ve geri adım atmıştır.

2 Eylül 1938’de bağımsızlığını kazanan Hatay nihayet 29 Haziran 1939’a geldiğinde Türkiye’ye katılma kararı almış, TBMM’de 30 Haziran’da bu kararı onaylamış ve Hatay, 3711 sayılı kanunla Türkiye’nin ili olmuştur.

Türkiye bu süreçte etkin bir diplomasi izlemiş ve nihayetinde başarılı olmuştur. Bu noktada başarılı olmasının altında sadece mevcut konjonktürden yararlanma yatmamaktadır. Bu süreçte 1937 yılında Antakya Konsoloslugu açılmış, Hatay’da Halk Partisi, “Hatay Egemenlik Cemiyeti” ve “Sancak Halkı İdare Heyeti” gibi isimler altında faaliyet göstermiş, Halkevleri açılmış, 8 Ocak 1937’de ilk dış radyo yayını Hatay Meselesi üzerine olmuştur.⁸⁴

Suriye ise Hatay’ın Türkiye’ye bağlanmasını kendisinden zorla toprak koparıldığı şeklinde yorumlamış, Hatay meselesi zaman zaman iç politika malzemesi olarak partiler tarafından özellikle Baas Partisi tarafından kullanılmıştır. Öyle ki Hatay sorunu Baas Partisi’nin tüzüğünde dahi yer almıştır.⁸⁵ Hatta Suriye’de

---

⁸² Coşkun Topal, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2009, s.4

⁸³ Gerçektende Atatürk, Hatay Meselesi’ne çok büyük önem vermiştir. Bu konuda yaptığı açıklamalardan birinde gerekirse her türlü makamdan çekilerek, Hatay’a gidebileceği ve orada mücadele vereceğini ima etmiştir. Ayrıca bu dönemde Atatürk, takma isimle gazetede Hatay Meselesi üzerine makaleler yazmıştır. Bu konuda bakınız: Can Dünder, *Mustafa*, belgesel film.

⁸⁴ Burhan Şahin, “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt. 16, No. 2, Ekim 2008, s.610-611

⁸⁵ Selahattin İbas, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, ed. Mehmet Şahin ve Türel Yılmaz, Ankara, Platin Yayınları, 2004, s.59

okutulan ders kitaplarında Hatay'ın Suriye sınırlarında olduğuna dair doneler kullanılmıştır.

2.5.2. Su Sorunu

Su sorunu Türkiye-Suriye ilişkilerini ipotek altına alan sorunlardan biridir ve Ortadoğu'nun su potansiyeli göz önüne alındığında iki ülke ilişkilerini gelecekte de etkileyeceği benzetilmektedir.

Ortadoğu petrol bakımından zengin olsa da su kaynakları bakımından fakir bir coğrafyadır. Sadece Arap devletleri değil aynı şekilde Türkiye'de genel kanının aksine su zengini bir ülke değildir. Bir ülkede kişi başına düşen içilebilir su miktarı 500 metreküpün altında ise o ülke **su sıkıntısı çeken ülke** sınıfına girmektedir. Bu miktarın altında ise **su kıtlığı/susuzluk** söz konusudur.⁸⁶ Ortadoğu bölgesi tam da bu sınırdan dolaşmakta ve genel olarak su sorunu yaşamaktadır. Ortadoğu'daki bu su sorununun özelliklerini üç ana başlık altında toplayabiliriz.

- Ortadoğu'da mevcut su kaynakları, ihtiyaçları karşılamada yetersizdir.
- Nüfus artışı hızlı olduğu için, kişi başına düşen tüketim oranı azalan eğilimlidir.
- Su, bölge devletleri arasında çatışma ve uzlaşmazlık sebebidir.⁸⁷

Sular kullanımı ve paylaşımı konusunda devletleri bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları bulunmamakla birlikte bu konuda BM gözetiminde çalışmalar yapılmış ve bazı metinler oluşturulmuştur. En son olarak BM Hukuk Komisyonu 1997 yılında "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı" adı altında bir metin ortaya koymuştur. Bu metinler bağlayıcı nitelikte olmayıp, uzlaştırıcı öneri niteliğindedir. Bu çerçevede **adil ve makul kullanım** ve **başkalarına önemli zarar vermeme** temel ilkeleri benimsenmiştir.⁸⁸

⁸⁶ Yusuf Karakılıç, "Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, No 16, 2008, s.20

⁸⁷ "Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq", s.1

⁸⁸ Mehmet Şahin, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği", TASAM, **Stratejik Öngörü**, s.1

Konuya girmeden önce bu noktada Türkiye'nin söz konusu BM metnini imzalamadığını belirtmekte fayda vardır. Türkiye'nin bu metni imzalamamasının altında yatan neden metinde sınır aşan sular kavramının uluslararası sular kavramı bünyesinde düşünülmüş olması ayrıca ele alınmamış olmasıdır ve Türkiye bu durumu egemenlik haklarına aykırı görmüştür.

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde su unsuru özellikle 1980'li yıllardan itibaren sorun olmaya başlamış bu bağlamda Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Türkiye-Suriye ve Irak arasında nasıl kullanılacağı tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle GAP Projesi⁸⁹ ile birlikte Suriye ve Irak, Türkiye'nin komşularını su sıkıntısı içine soktuğunu ileri sürmüş GAP projesi kapsamında yapılan barajlar hep şikayet konusu olmuştur. Öyle ki 1976 yılında Fırat üzerinde yapımına başlanan Karakaya barajına tepki olarak Irak yönetimi 1977 yılında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına petrol göndermeyi durdurmuştur.

Bu noktada uzlaşmazlığa neden olan Fırat ve Dicle nehirlerinin su potansiyellerine ve tarafların tezlerine bakmakta fayda vardır. Fırat, 2800 km uzunluğundadır ve 765.831 kilometre karelik havza alanına sahiptir. Aynı şekilde 1900 km uzunluğunda ve 258.000 kilometre karelik bir havza alanına sahiptir. Fırat'ın Türkiye sınırlarındaki su potansiyeli yıllık ortalama 31.58 (%88.7) milyar metreküp, Suriye'deki potansiyeli ise 4 (%11.3) milyar metreküptür. Aynı şekilde Dicle de Türkiye'de 25.24 (%51.9) milyar metreküp su potansiyeline sahiptir. Dicle üzerinde Suriye'nin su potansiyeli bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu iki nehir üzerinde tarafların tüketim hedefleri, Fırat üzerinde Türkiye 18.42 milyar metreküp (

---

⁸⁹ 1970'lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980'lerde çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Kalkınma programı, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktadır. Su Kaynakları Programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmektedir. Toplam maliyeti **32 milyar ABD doları** olan Proje'nin, Enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 MW olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi öngörülmektedir. Bakınız: <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

%35), Suriye 11.50 milyar metreküp (%22), Dicle üzerinde 6.87 milyar metreküp (%13), Suriye 2.60 milyar metreküptür. (%4)⁹⁰

Sorun üzerine tarafların tezleri arasında üç ana farklılık bulunmaktadır. Bunlar:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi **sınır aşan**, Irak ve Suriye ise **uluslararası sular** olarak görmektedirler.
- Türkiye bu akarsuların ülkeler arasında **hakkaniyetli tahsisini** savunmakta, Suriye ve Irak ise **paylaşma** ilkesini ileri sürmektedirler.
- Türkiye paylaşma tezine hukuki değil siyasi olduğu argümanı ile karşı çıkmakta ve bu akarsuların Türkiye topraklarındaki bölümünün egemenliğinin kendisinde olduğunu ileri sürmektedir.⁹¹

Türkiye ve Suriye arasında su meselesine ilişkin bir antlaşma olmamasına rağmen gerek Fransız mandası döneminde yapılan antlaşmalarda gerekse daha sonra Suriye yönetimi ile yapılan çeşitli antlaşmalarda su sorununa değinilmiştir. 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi, 30 Mayıs 1926 tarihli Muhadenet ve Münasabatı Hasenei Hemcivarı Mukavelenamesi, 3 Mayıs 1930 tarihli Tahditi Hudut Nihai Protokolü, 19 Mayıs 1939 tarihli Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü, 13 Mayıs 1952 tarihli Türkiye'deki Çağçağ Suyunun Müsavatan Taksim Edileceği Hakkında Türkiye-Suriye Eksperleri Arasında İmzalanan Protokol ve 17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü'nde⁹² su konusu gündeme gelmiş ve antlaşmalardaki yerini almıştır.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye ve Suriye arasında su sorunu terör faktörü göz önüne alınmadan düşünülemez hale gelmiş, Suriye'nin terör örgütlerine verdiği destek karşısında su dış politika aracı haline gelmiştir. Bununla birlikte yukarı da sayılan 1987 tarihli Ekonomik İşbirliği Protokolü ise Başbakan T.

⁹⁰ M. Fırat, "Fırat, Dicle ve Asi'nin Fiziki Özellikleri ve Tarafların Kullanım Hedefleri Kutusu", ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, Baskı 11, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 141

⁹¹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "a.g.e.", ed. Baskın Oran, s.145-146

⁹² Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi", **Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, Trakya Üniversitesi, 2008, s.68

Özal, “Barış Suyu Projesi”ni ortaya atmış ve bu yolla hem Suriye ve diğer Ortadoğu devletlerinin Türkiye’yi su emperyalizmi politikası ile suçlamasını engellemek istenmiş hem de Suriye ile anlaşarak Suriye’nin teröre destek vermesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu çerçevede antlaşmada 5 madde su konusuna ayrılmış ve 10. maddede “Barış Boru Hattı”ndan bahsedilmiştir.

“ **Madde 10:** *Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez ülkelerine diğeri Ürdün ve S. Arabistan’a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı “Barış Boru Hattı” projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır.*

Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir.

Suriye tarafı projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir.”⁹³

Türkiye 5-8 Kasım 1984 yılında yapılan Dördüncü Ortak Teknik Komite’de “Sınır aşan Fırat ve Dicle Nehirlerinin Adil, Optimum, Akılcı Kullanımı” hakkında üç aşamalı plan önermiştir ve bugüne gelindiğinde de bu üç aşamalı plan Türkiye’nin su politikasını belirlemektedir.⁹⁴ Bu üç aşamalı plana göre Türkiye birinci aşamada tüm bölgesel su kaynaklarının belirlenmesini ve kullanılabilir su varlıklarının saptanmasını, ikinci aşamada havza ölçeğinde tarıma elverişli ve sulanabilir arazi miktarlarının belirlenerek, toplam su tüketiminin hesaplanmasını ve üçüncü aşamada ilk iki aşamanın sonuçları ışığında en akılcı kullanma biçimlerinin belirlenip, her ülkenin su ihtiyacının hesaplanmasını ve varsa açıklarının kapatılmasını önermiştir.⁹⁵ Fakat Türkiye’nin bu önerisi taraflarca kabul görmemiştir.

⁹³ Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü, <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?3274>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

⁹⁴ Mete Erdem, “*The Tigris-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law*”, <http://www.sam.gov.tr/volume8a.php>

⁹⁵ Yakup Şalvarcı, “*Pax Aqualis: Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri Su Sorunu Ve Ortadoğu*”, İstanbul, Zaman Kitap, 2003, s.130-131

Günümüzde bazı isimler Türkiye'nin üç aşamalı planının miadını doldurduğunu, 2003'te ABD'nin Irak'a yaptığı operasyon sonrasında Irak'ın siyasi haritasının değiştiğini ve aktör sayısının arttığını ileri sürerek üç aşamalı planın yeniden düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu argümanlara göre artık su sorunu sadece Suriye ve Irak'ı değil aynı zamanda ABD, İsrail ve K. Irak bölgesel yönetimini de ilgilendirmektedir ve bu yüzden söz konusu planla Türkiye'nin eli zayıflamaktadır. Bu çerçevede öncelikle GAP Projesi devlet projesi olarak görülerek bir an bitirilmeli ve üç aşamalı plan yerine başka bir plan ikame edilmelidir.⁹⁶

Bir başka açıdan Türkiye'nin aşağı çığır ülke konumunda olduğu Asi nehri konusunda da Suriye ve Türkiye arasında anlaşmazlıklar mevcuttur. Bu konudaki en büyük anlaşmazlık Suriye tarafından kaynaklanmakta ve Suriye Hatay'ı kendi toprakları dahilinde varsaydığı için Asi nehrini sınır aşan su olarak nitelendirmemektedir. Bu durum Hatay'da özellikle Amik ovasındaki sulama ve tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği için Türkiye'nin tepkisini çekmektedir.

Asi nehri 556 km uzunluğundadır ve bunun 40 km'si Lübnan, 366 km'si Suriye ve 98 km'si Türkiye'de bulunmaktadır. Asi nehrinin yıllık ortalama akımı 1950 yılından 2005 yılına kadar sürekli azalan eğimli olmuştur. Öyle ki rakam vermek gerekirse 1950 yılında 50.5 metreküp/saniye olan akım 2010 yılında 16.8 metreküp/saniyeye düşmüştür. Bunda iklim şartlarının payı olmakla birlikte Suriye'nin kötü su yönetiminin de payı bulunmaktadır ve söz konusu bu kötü yönetim Amik Ovası'ndaki tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemektedir.⁹⁷

Aynı şekilde Suriye'nin Ghab vadisindeki tarımsal faaliyetleri nedeniyle Amik Ovası'na yeterli su salınımı gerçekleşmemekte ayrıca Katina, Mohanda, Mostar, Direslin ve Elzeyzun barajlarının kışın su salınımı yapması yazın ise barajları doldurmak için kapakları kapatması da Amik'deki tarımsal faaliyeti engellemektedir.⁹⁸

Görüldüğü gibi Suriye Fırat ve Dicle konusunda bu nehirleri uluslararası su olarak nitelendirmekte, Asi nehrini ise sınır aşan sular statüsünde bile

---

⁹⁶ Mehmet Şahin, "a.g.m."

⁹⁷ Hüseyin Korkmaz ve Atilla Karataş, "Asi Nehri'nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, Yıl 2009, s.22-24

⁹⁸ Mehmet Dalar, "Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Mart 2010, s.109-111

almamaktadır. Bu bir yandan Suriye'nin kendi tezleriyle çelişmesine neden olmakta bir yandan da 1997 yılında imzaladığı BM Sözleşmesine aykırılık teşkil etmektedir.

Su sorunu Türkiye ve Suriye arasında sadece teknik bir anlaşmazlık olarak var olmamış Suriye'nin terör örgütü PKK'ya destek vermesi nedeniyle Türkiye açısından dış politika aracı haline gelmiştir. Gerçekten de Suriye 1980 sonrası Türkiye'den kaçan pek çok sol görüşlü terör örgütüne maddi ve manevi destek vermiş, kontrolü altında tuttuğu Bekaa vadisinde bu terör örgütleri üs ve eğitim imkanı bulmuşlardır. Terör konusu içerisinde değinileceği gibi Suriye Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlere destek vererek hem Hatay konusunda hem de su sorunu konusunda Türkiye'nin elini zayıflatmak istemiştir.

Bununla birlikte Suriye'nin su sorunu konusundaki politikasına S. Arabistan gibi bazı Arap devletleri de destek vermiş, hatta Özal'ın 1987 yılında ortaya attığı Barış Suyu Projesi bölge ülkelerinin Türkiye'ye olan bağımlılığını arttıracığı endişesi nedeniyle hayata geçirilememiştir.

2.5.3. Terör Sorunu

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler yukarıda da değinildiği üzere Hatay konusunda sorunlu başlamış, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması Suriye kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Öyle ki Hatay'ın Suriye'den koparılması, Baas Partisi'nin programında da yer almış ve Hatay kurtarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminin başlangıcında iki ülke arasındaki problemler daha çok bloklar politikası çerçevesinde şekillenirken özellikle 1980 sonrası yıllarda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı terör saldırıları Suriye'nin elini kuvvetlendirmiş, Suriye önce ASALA daha sonra da PKK terörünü Türkiye'ye karşı kullanmıştır.

PKK lideri Abdullah Öcalan 1980 yılında 12 Eylül 1980 darbesinden sadece birkaç ay önce temmuz ayında Suriye'ye kaçmıştır. Suriye başlangıçta PKK militanlarına zımnî destek vermiştir. Şam yönetimi Türkiye'den Suriye'ye yasadışı yollardan geçiş yapan PKK militanlarına göz yummuş, yerleşen militanlara zorluk çıkarmamış ayrıca PKK'nın Lübnan'da Filistinli örgütlerle irtibata geçmesine engel olmamıştır. Ayrıca Suriye gizli servisi, PKK militanlarına çeşitli kimlik belgeleri de sağlamıştır. Türkiye'den gelen PKK mensuplarına karşı böylesine hoşgörü ve

yardımsızlık gösteren Şam yönetimi, Suriyeli Kürtlere aynı hoşgörüyü göstermemiş hatta 1960 yılında 120.000 Kürt, Suriye vatandaşlığından çıkarılmıştır.⁹⁹

Şam yönetiminin terörü araç olarak Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmasının altında yatan etken Hatay ve su sorunları konusunda Türkiye üzerinde etki kurmak istemesidir. Türkiye ve Suriye arasında terör sorunu 1990'lı yıllarla birlikte terörün tırmanışa geçmesiyle birlikte daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. 1992 yılında Şam'a ziyarette bulunan İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Suriyeli yetkilileri PKK'ya destek vermemeleri konusunda ikaz etmiş, Suriyeli yetkililer ise 800 km Türkiye-Suriye sınırının denetlenmesinin zorluğuna değinmiş, Suriye'nin PKK destek vermediğini fakat PKK militanlarının Bekaa Vadisinde olabileceğini ve Suriye'nin burada kontrolünün olmadığını ileri sürmüşler ve suçlamaları kabul etmemişlerdir.¹⁰⁰ Bununla birlikte Suriye'nin Lübnan'daki faaliyetleri ve Bekaa Vadisindeki örgütlerle bağlantısı Suriye'nin inandırıcılığını azalmıştır.

Suriye zaman içerisinde PKK terörist örgüt olarak ilan etse de, Suriye'de PKK kampı olmadığını açıklasa da hatta Öcalan'ın Suriye'de olmadığı yönünde demeçler verse de Suriye kaynaklı terör eylemleri Türkiye'yi vurmaya devam etmiştir. Kısaca söylem ve demeçlerle farklı olarak Suriye, PKK terör eylemlerine destek vermiştir. Bu süreçte Türk yetkililerde suyu dış politika aracı olarak Suriye'ye karşı kullanabilecekleri yönünde demeçler vermişlerdir.

1993 yılında Turgut Özal'ın ani ölümü sonrasında Başbakan Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olmuş, onun yerine de Tansu Çiller başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Türk siyasal hayatında bir döneme damgasını vuran Çiller hükümetleri PKK terörüne karşı sert tedbirleri hayata geçirmiş bu çerçevede uluslararası alanda da ittifaklar ve işbirlikleri oluşturulmuştur. Öyle ki 1992 yılından itibaren artarak devam eden Türkiye-İsrail ilişkileri 1994 yılında ve sonrasında PKK eylemlerinin artmasına paralel olarak ivmelenmiştir. Özellikle Suriye'nin PKK terörünü su sorununa karşı bir silah olarak kullanması ve PKK'nın eylemlerini 1995 yılı için Hatay ve Karadeniz bölgesine taşıma kararı alması, Türkiye'nin güvenlik

---

⁹⁹ Aliza Marcus, *"Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi"*, çev. Ayten Alkan, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2009, s.85-90

¹⁰⁰ Melek Fırat, Ömer Kürçüoğlu, *"a.g.e."*, s.556

kaygılarını arttırmıştır. Hatay'da gerçekleştirilmeye çalışılan PKK eylemlere karşı Suriye'nin gerekli tedbiri almaması, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunduğu dair istihbarat bilgileri Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türkiye 1995 yılında üç ayda bir yapılan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya aldığını duyurmuş, Suriye'nin su sorununa karşı terör kartını kullanarak sonuç alamayacağı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde artan PKK saldırılarına paralel olarak Suriye'nin de Yunanistan'la "Ortak Savunma Antlaşması" imzalaması ve muhtemel bir Türk-Yunan savaşında Suriye hava sahasının Yunan uçaklarına açılacağına belirtilmesi Türkiye'yi İsrail'e daha da yakınlaştırmış¹⁰¹, Suriye'nin Türkiye'yi batıdan ve güneyden kuşatma politikasına karşı Türkiye'de Suriye'yi kuzey ve güneyden kuşatma stratejisi geliştirmiştir.

İki ülke arasında terör sorunu 1997 yılına geldiğinde PKK'nın eylem alanlarını Hatay ve Karadeniz'de genişletme çabalarına girişmesiyle gündeme gelmiştir. PKK'nın Hatay'da eylem planlarına girişmesi Suriye'nin PKK'ya destek verdiği şeklinde yorumlanmış bu konu ile ilgili Başbakan Mesut Yılmaz, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasının 58. Yıl dönümünde Hatay'da bir konuşma yaparak Türkiye'nin tepkisini göstermiştir.

*"Onlar bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşecekler. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduğunu biliyoruz. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasını engellemek için ellerinden geleni yapacaklar."*¹⁰²

Eylül 1998'e gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde terör krizi yaşanmaya başlamış ve iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin kararlı tutumu ve Türk devlet adamlarının sert açıklamaları sonucunda Suriye geri adım atmak zorunda kalmış ve 19-20 Ekim 1998'de Adana'da yapılan görüşmeler sonrasında Türkiye ve Suriye arasında Adana Mutabakatı imzalanmış ve Suriye, PKK'ya destek vermeyi kesmeyi taahhüt etmiştir.

---

¹⁰¹ Celalettin Yavuz, "Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri", Ankara, ATO, 2005, s.419

¹⁰² Robert Olson, "Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001", çev. Süleyman Elik, Ankara, Orient Yayınları, 2005, s.5

2.5.4. Adana Mutabakatı

1 Ekim 1998’de Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, TBMM’nin açılış konuşmasında tüm dünyaya Türkiye’nin terör konusunda sabrının taşmak üzere olduğunu ve Suriye’nin PKK’ya destek vermeyi bırakması gerektiğini kararlı bir dille iletmiştir. Cumhurbaşkanı, TBMM’de:

“Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumdan vazgeçmeyen Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha tüm dünyaya ilan ediyorum.” şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁰³

2 Eylül 1998 tarihli Hürriyet gazetesindeki konu ile ilgili haberlere bakıldığında tüm devlet birimlerinin Suriye’ye karşı sert tutum takıldığını gözlemleyebiliriz. Hürriyet gazetesi bir üst düzey askeri yetkiliye dayandırdığı haberinde artık diplomasi kanalının kapandığını, Suriye’den olumlu bir adım gelmezse Türkiye’nin savaşa girebileceğini duyurmuştur. Aynı gazetede Başbakan Mesut Yılmaz’ın ve Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin’in sözleri de yer almış ve devlet en üst düzeyde Suriye yönetimini uyarmıştır.¹⁰⁴

Türk hükümetinin bu kararlı tutumu muhalefet partilerinin destek vermesiyle de güçlenmiştir. O dönem basında yer alan demeçlerde muhalefet partilerinin de Suriye’yi PKK’ya destek veren ülke olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Türkiye’nin Suriye yönetimini uarması ile başlayan kriz Ortadoğu’da derhal yankılanmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek 6 Ekim’de geniş bir heyetle Türkiye’ye gelmiş ve Türkiye ve Suriye arasında krizin tırmanmasını önlemek için diyalog çağrısında bulunmuş ve Mısır’ın arabulucu olabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Türk tarafı Abdullah Öcalan’ın iadesi ve PKK’ya verilen desteğin kesilmesini şart koşmuş bunun dışında Türkiye’nin Suriye ile anlaşmaya hazır olmadığını Mısırlı yetkililere bildirmiş ve Mısır’ın arabuluculuk teklifini geri çevirmiştir.¹⁰⁵ Yine aynı şekilde 9 Ekim’de arabuluculuk faaliyetleri

¹⁰³ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/02/69673.asp>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

¹⁰⁴ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/02/69673.asp>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

¹⁰⁵ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70607.asp>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

çerçevesinde Türkiye'ye gelen İran Dışişleri Bakanı Harrazi'ye de aynı açıklama ve şartlar açıklanmış ve Suriye'nin Öcalan'ı iade etmesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰⁶

Gelinen noktada Türk yetkililerin kararlılıklarını sürdürmeleri ve Suriye sınırında gerçekleştirilen askeri tatbikatlar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kasım ayında Suriye sınırında yapmayı planladığı askeri tatbikat, Suriye'nin geri adım atmasına neden olmuş iki ülke yetkilileri arasında 18-20 Ekim tarihleri arasında Adana'da yapılan görüşmeler sonrasında Adana Mutabakatı olarak bilinen bir metin imzalanmış ve Suriye, PKK'ya verdiği desteği kesmeyi kabul etmiş, Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olmadığı taahhüt edilmiş ve tekrar gelmesinin söz konusu olamayacağına dair söz verilmiştir. Adana Mutabakatı'nda Suriye'nin taahhütleri ve bu taahhütlerin etkili uygulanması için bazı mekanizmaların oluşturulması yer almıştır. Bu mutabakatta Suriye şunları taahhüt etmiştir:

- Öcalan, Suriye'de değildir ve bundan sonra da olmayacaktır. PKK'ya verilen tüm destekler kesilecektir.
- PKK kampları kapatılmış ve PKK'lılar yönelik tutuklama faaliyetleri başlamıştır. Tutuklananların listesi Türk makamlarına verilmiştir.
- Suriye topraklarında PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
- PKK ve tüm yan kuruluşlarının faaliyetleri yasaklanmıştır.
- PKK mensupları üçüncü bir ülkeye geçiş için dahi olsa Suriye'yi kullanamayacaklardır.

Suriye'nin bu taahhütlerinin yanı sıra iki ülke arasında terörle mücadele olumlu sonuçlar alınması için kurulması öngörülen mekanizmalar da mevcuttur:

- İki ülke üst düzey yetkilileri arasında doğrudan telefon hattı kurulması öngörülmüştür. (Kırmızı hat)
- İki tarafın diplomatik temsilciliklerinde de birbirlerinin özel yetkilileri bulunacaktır.

---

¹⁰⁶ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/10/71127.asp>, Erişim Tarihi: 29.03.2011

- Suriye tarafı bu mutabakat çerçevesinde gerekli tedbirleri almayı ve mekanizmaları oluşturmayı taahhüt etmiştir.
- Lübnan-Suriye ve Türkiye arasında PKK konusu üçlü çerçevede ele alınacaktır.¹⁰⁷

Bu noktada Suriye'nin yirmi yıldır destek verdiği terör örgütüne yönelik Türkiye'den gelen tepkilere neden bu kadar çabuk boyun eğdiğini tam tersi açıdan neden Türkiye'nin bunca sene sonra Suriye'ye böylesine sert tepki gösterdiği sorularını sormakta fayda vardır.

İlk olarak şu sorulabilir. Neden Suriye neredeyse tüm Arap dünyası arkasındayken Türkiye'nin taleplerine boyun eğmiştir? Gerçekten de Türk hükümet yetkililerinden Suriye'ye tehdit mesajları iletmeye başlamasından itibaren Arap devletlerinde Türkiye'yi kınayan ve sakin davranılması gerektiğini belirten pek çok mesaj gelmiştir. Hatta Libya lideri Kaddafi, Suriye'ye karşı girişilecek bir saldırıyı kendilerine yapılmış sayacaklarını açıklamıştır. Bu noktada önemli olan husus, Türkiye ve İsrail arasında başlayan yakınlaşma ve yapılan antlaşmalardır.

Türkiye ile Suriye arasında kriz patlak vermeden hemen önce Türkiye ve İsrail arasında işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye, İsrail'le yaptığı antlaşmaların Suriye'yi iki arada bırakacağına inanmıştır. Bununla birlikte Suriye ve Türkiye arasında kriz ortaya çıktığında olası bir savaşta İsrail, Türkiye'ye destek vermeyeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte süreçte Suriye'nin İsrail'e karşı olan güvensizliği geri adım atmasındaki nedenlerden biridir.

İkinci olarak Suriye'nin Soğuk Savaş sonrasında izlediği dış politikanın da bu konuda büyük etkisi vardır. SSCB'nin dağılmasından sonra Suriye I. Körfez Savaşı'nda Saddam rejimine karşı ABD'nin yanında yer almış hatta 17 bin askerle savaşa bilfiil katılmıştır. Bununla birlikte ABD'nin Suriye hakkındaki çekinceleri devam etmiş 1996 yılında yayınlanan ABD yönetiminin terör raporunda Suriye teröre destek veren ülkeler arasında sayılmıştır.¹⁰⁸ Bu süreçte ABD'nin dünyada hegemon güç olarak kabul edilmesi Suriye'nin dış politikasını belli oranda ABD'ye endekslemesine neden olmuş ve NATO müttefiki olan Türkiye ile savaş göze alınamamıştır diyebiliriz.

¹⁰⁷ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "a.g.e.", s.566-567

¹⁰⁸ Erdem Erciyas, "a.g.e.", s.108

Türkiye açısından ise sabrının taşmasına neden olan gelişmeler sadece 1998 yılında gerçekleşmemiştir. Suriye 1996 yılında Yunanistan ile askeri işbirliği antlaşması imzalamış ve Yunanistan'a savaş durumunda hava sahasını kullanması iznini vermiştir. Bu işbirliği doğal olarak Türk tarafını tedirgin etmiştir.

Bir başka açıdan Türk hükümeti son dönemlerde PKK'nın Hatay'da eylemlerde bulunmaya çalışmasından endişe duymuş ve bu endişe yetkilileri harekete geçirmiştir diyebiliriz. Adana Mutabakatına giden süreç incelendiğinde TSK'nin sürece ağırlığını koyduğunu görmekteyiz. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in Hatay'da yaptığı konuşma bunun açık örneğidir. Nitekim yukarıda verilen Hürriyet gazetesinin haberinde üst düzey askeri yetkilinin diplomasi bitmiştir yönündeki açıklaması da önemlidir.

Görüldüğü gibi Adana Mutabakatı'na giden süreçte Türk tarafının kararlı tutumu olumlu sonuç almasını sağlamıştır. Bu çerçevede çatışma yönetimi bağlamında birinci bölümde anlatılan konu ile bağlantı da ortaya çıkmaktadır.

- Türkiye'nin süreçteki tavrı, çatışma yönetimi bağlamında kararlı bir politikanın sonuç verebileceği gerçeğini göstermiştir.
- Güç kullanma tehdidinde bulunma güçler arasında dengesizlik mevcutsa güçsüz olan tarafın geri adım atmasına neden olacaktır.
- Çatışma ve anlaşmazlık durumlarında partizan taraflar çatışmanın maliyetini göze alırlarsa arabuluculuk faaliyetleri etkisiz kalabilir. Nitekim Türkiye, Suriye ile çatışmanın maliyetini göz önüne aldığı için Mısır ve İran'ın arabuluculuk faaliyetleri karşısında Abdullah Öcalan'ın iadesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesi şartlarını ileri sürmüştür.
- Suriye açısından uzlaşmanın maliyeti, çatışmanın maliyetinden yüksek olduğu için uzlaşma sürecine olumlu yanıt verilmiş ve geri adım atılmıştır.

Adana Mutabakatı sonrasında Türkiye ve Suriye ilişkileri yavaş ama istikrarlı bir gelişme sürecine girmiştir. Başlarda iki taraf vaat edilenler çerçevesinde birbirlerine şüphe ile yaklaşmışsalar da zamanla belli güven unsuru tesis edilmiş ve Suriye ve Türkiye arasında teröre destek konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

2000 yılında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümü Türkiye- Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yerine geçen oğlu Beşar Esad'ın kısmen de olsa yeniliklere açık olması Türkiye-Suriye ilişkilerinin yavaş ama istikrarlı ilerleyişine olumlu katkı yapmıştır. Fakat yine de Türkiye ve Suriye'nin soğuk barış dönemi yaşadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Adana Mutabakatı sonrasında Suriye PKK terörüne destek vermemeyi taahhüt etmiş ve bu taahhüdünü bugüne kadar yerine getirmişse de iki ülke arasındaki problemler çözümlenmemiştir. Görünen o ki Suriye diğer sorunlarını çözdüğü ölçüde Hatay ve su sorunu tekrar iki ülke arasında rekabet unsurları olarak su yüzüne çıkacak niteliktedir.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ Reşat Bayer, "a.g.e.", s.63

III. BÖLÜM

3. BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE VE SURİYE DIŞ POLİTİKASI

3.1. Toplumsal ve Ekonomik Yapıda Değişim ve Reform Çabaları

Babasının ölümü üzerine yönetimi devralan Beşar Esad, halka reform vaadinde bulunmuştur. Beşar Esad'ın reform vaatleri hem içeride yıllardır yönetime muhalefet eden grupları hem bölge ülkelerini hem de uluslararası camiayı memnun etmiştir. Peki, ne olmuştu da Beşar Esad babasının ölümü üzerine yıllardır gerçekleştirilemeyen reformları gerçekleştirme sözü vermiştir? Reform vaatlerinin sebebi Beşar Esad'ın kişiliğinden ve siyasete bakış açısından mı kaynaklanmaktaydı? Beşar Esad'ın reformcu yanının anlaşılması için kısaca Esad hanedanlığının 1990'lı yıllardaki yakın geçmişine kısaca göz gezdirmek gerekmektedir.

Beşar Esad 1965 yılında doğmuş, 1988 yılında Suriye'de tamamladığı tıp eğitimi alanında çalışmalar yapmak için İngiltere'ye gitmiştir. Hafız Esad'ın kendisinden sonra iktidara gelmesini düşündüğü kardeşi Basil'in 1994'te trafik kazası sonucu ölümü, Beşar Esad'ın da hayatında bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle İngiltere'deki eğitimini yarım bırakan Beşar Esad derhal Suriye'ye geri dönmüş ve Suriye ordusunda görev almaya başlamıştır. Özellikle Lübnan konusunda çalışmalarda bulunan B. Esad, 2000 yılında babası öldüğünde 34 yaşındaydı. Devlet Başkanı seçilme yaşını doldurmamış olması, parlamentonun aldığı bir kararla aşıldı ve Beşar Esad kısa sürede 40 yaşını doldurmuş olmamasına rağmen Suriye devlet Başkanı seçildi.

Kuşkusuz B. Esad, kardeşinin ani ölümü üzerine planlamadığı bir hayat içerisinde bulmuştur kendini. Fakat aldığı eğitim ve bu eğitim çerçevesinde İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da yaşaması onun reformcu kişiliğini belli derecede etkilemiştir diyebiliriz. Yine de B. Esad, Suriye'yi bir dokunuşla değiştirecek sihirli değneğe sahip olmamıştır. Gerçekten de zamanla görüldüğü üzere Suriye'de değişimin çok yavaş gerçekleşmesi ve hatta bazı alanlarda gerçekleşmemesi, B. Esad iktidarına yönelik optimist beklentileri boşa çıkarmıştır.

Bu çerçevede B. Esad'ı kısıtlayan realitelerden belki de en önemlisi babasının döneminden kalma devlet yöneticileri ve Baas Partisi ile birlikte çalışıyor olmasıdır. Her ne kadar babasının kadrosundan miras kalan bu kişiler zamanla emekliye ayrılıyor olsa da hala yönetimde etkindirler. B. Esad ne kadar reformist olursa olsun, H. Esad dönemi yönetim anlayışı varlığını korumuştur. Bu gerçek bize Suriye toplumsal ve siyasi hayatında B. Esad döneminin belli oranda değişimi bünyesinde barındırmasına rağmen H. Esad dönemi ile bir kopuştan ziyade sürekliliğin mevcut olduğunu göstermektedir.

Aslında değişimin daha H. Esad ölmeden önce başlayacağını sinyallerini veren gelişmeler yaşanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında SSCB'nin ortadan kalkması Suriye açısından Wallerstein'in deyiimiyle merkezin ortadan kalkması anlamına gelmiştir ve Suriye çevre ülke olarak en önemli yardım kaynaklarından birini kaybetmiştir. Özellikle askeri malzeme bakımından SSCB'ye bağımlı olan Suriye ekonomik açıdan da Soğuk Savaş dönemi Sovyetlere bağımlı hale gelmiştir. Şimdi onun yokluğunda rejimin devamlılığını sağlamak için devletin kaynak ihtiyacı ortaya çıkmış, H. Esad da bu kaynak ihtiyacını karşılamaya dönük olarak Körfez Savaşı (1991) sırasında ABD öncülüğündeki hareketi destekmiş ve bu sayede batı dünyasının desteğini almayı umut etmiştir.

Bununla birlikte batı desteğinin kısa sürmesi ve beklentileri karşılamaması, ekonomi alanında liberal politikaların tartışılmasını gündeme getirmiştir. B. Esad dönemine denk gelen bu tartışmalar Suriye ekonomisi için gerekli olan kaynağın özel sektörün belli derecede güçlendirilerek elde edilmesi planlanmış bu çerçevede yüzyıllardır ticaret merkezi olan Halep gibi bazı şehirlerdeki cılız burjuvazi toplumsal hayatta öne çıkmıştır. Ekonomik hayatla ilgili olarak Çin modeli kalkınma da tartışılmıştır ve Baas Partisi'nin varlığı nedeniyle Çin modelinin Suriye için daha uygun olacağı üzerinde durulmuştur.

Suriye yıllardır sosyalist ekonomiyle yönetilmiş ve özel sektörün gelişmesi engellenmiştir. Bununla birlikte 2000 yılından bu yana devam eden liberalleşme politikaları çerçevesinde bankacılık ve sigorta sektörünün gelişmesi, yatırımlar için devlet kredilerinin verilmesi ve bu kredilerdeki faiz oranlarını azaltılması, yabancı

sermayenin ülkeye çekilmesi, borsa ve kur politikalarının uygulanmasına çalışılmaktadır.¹¹⁰

Serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmaları bağlamında Suriye, SSCB'den boşalan yeri ABD'ye Körfez Savaşı'nda destek olarak ABD ile, AB ile Akdeniz İşbirliği çerçevesinde Ortaklık Antlaşması yaparak AB ile ve Arap devletleriyle Arap Ligi çerçevesinde Serbest Ticaret Antlaşmaları yaparak bu devletlerle doldurmaya çalışmıştır. Her ne kadar ABD ile olan ilişkiler kısa sürede sekte uğrasa ve ABD'nin son Irak işgali Suriye-ABD ilişkilerini tekrar olumsuz etkilese de, özellikle Fransa üzerinde AB ile olan ilişkileri, Suriye ekonomisine olumlu yansımıştır.

Ekonomi alanında yaşanan liberalizasyon çalışmaları, toplumsal hayatta da bazı alanlara sirayet etmiştir. B. Esad, bu çerçevede internet ve cep telefonu kullanımlarını belli sınırlar dahilinde serbest bırakmıştır. Fakat yine de bu alanda tam bir serbesti olduğunu söylemek imkansızdır.

Toplumsal yapıdaki bu sınırlı özgürlükler siyasette de kendini göstermiş yıllarca rejim muhalifi olduğu için yasaklanmış olan Müslüman Kardeşler gibi gruplar üzerindeki baskı bir nebze hafifletilmiştir. Yine burada da toplumsal özgürlüklerde olduğu gibi devletin sıkı kontrolü esastır. Öyle ki bir yandan böylesine kısmi özgürlükler tanınırken diğer yandan rejim muhalifi Kürt gruplara yönelik baskılar devam ettirilmiş hatta 1962 yılında vatandaş olarak tanınmayan 300 bin Kürt'e vatandaşlık hakları dahi geri verilmemiştir.¹¹¹

---

¹¹⁰ Hayrettin Yücel ve diğerleri, "Suriye Arap Cumhuriyeti: Yerde Pazar Araştırması", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Eylül 2004, s.5

¹¹¹ Mart 2011 itibari ile Suriye'de başlayan isyan dalgası sonrasında B. Esad yönetimi reform yapma sözünü yeniden gündeme getirerek Ortadoğu'yu kasıp kavuran isyan dalgasının Suriye'de en alt seviyede tutulmasına çalışmaktadır. Bu çerçevede 1962 yılına sayılmayan 300 bin Kürt'ün haklarının iade edilmesi umudu doğmuştur. 1962 yılında yapılan sayımda 300 bin Kürt'ten 225 binine vatandaşlık hakkı ve kimlik verilmemiş 75 bin kişi ise **kökeni belirsiz yabancı** olarak kayda geçmiştir. Bununla birlikte B. Esad'ın Kürtlere yönelik 2005 yılında da vaatlerde bulunduğunu fakat 2008 yılına çıkarılan bazı yasalarla Kürt yerleşim yerlerinde mülk alım-satımını yasakladığını düşünürsek, Mart 2011 isyanları çerçevesinde verilen sözlerin ne kadarının tutulacağını zaman gösterecektir diyebiliriz. Kürtlere vatandaşlık hakkı tanınmıyor haberi için bakınız: <http://www.politikars.com/haber/14763/suriye39de-300-bin-kurt-kimliksiz.aspx>, Erişim Tarihi: 02.04.2011

Beşar Esad iktidara geldiği dönemde sadece toplumsal ve ekonomi hayatta reform çabalarına girişmemiş aynı şekilde siyasal hayatın da çoğulcu bir nitelik kazanması için bazı politikalar hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede 2000 yılının Kasım ayında Beşar Esad'ın emriyle 600 siyasi tutuklu serbest bırakılmış, Mazzeh Askeri Hapishanesi kapatılmıştır.¹¹² Serbest bırakılan siyasi tutuklular arasında Suriye entelektüellerinin olması Suriye'de bu entelektüel birikimin hayata geçirilmesi konusunda umut doğurduysa da söz konusu bu umutlar uzun ömürlü olmamıştır. Şam Baharı olarak adlandırılan bu süreçte serbest bırakılan entelektüeller sivil tartışma forumlarında yer almaya başlamışlar ve entelektüellerin toplumsal hayatta fazla görünür hale gelmesi 2002 yılında söz konusu baharın kışa dönmesi ile sonuçlanmış, serbest bırakılan pek çok isim tekrar cezaevlerine geri gönderilmiştir.¹¹³

Bu noktada Suriye'nin demokratikleşmesi önünde engel olarak *eski rejim bekçilerinin* varlığı her ne kadar öne çıkmaktaysa da tek engeli “*old guards*”lara bağlamak yanıltıcı olacaktır. Bu çerçevede Suriye'nin demokratikleşmesi önündeki engelleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Old guardsların varlığı
- Uluslararası konjonktür (Irak savaşı ve işgalinin Suriye'deki yansımaları, Hariri suikastı sonrasında uluslararası alanda öne çıkan Suriye'yi suçlama eğilimi)
- ABD kaynaklı baskıların Suriye iç ve dış politikasındaki yansımaları
- Sivil inisiyatifsizlik ve toplumun örgütsüzlüğü
- Hafız Esad döneminden kalma yasaların varlığı

---

¹¹² Yasin Atlioğlu, “Beşar Esad Suriyesi'nde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi”, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, s.74

¹¹³ Yasin Atlioğlu, “a.g.e.”, s.78

3.2. Suriye Dış Politikasının Analizi

3.2.1. Hafız Esad Dönemi Dış Politika Anlayışı

Beşar Esad dönemi dış politika anlayışının H. Esad dönemindeki dış politika anlayışının devamı olduğunu söylemek yanlıştır. Ama aynı şekilde arada kopukluk olduğunu iddia etmekte aynı derecede yanlıştır. Aradaki süreklilik ve kopuklukları görmek için öncelikli olarak H. Esad dönemindeki dış politika anlayışını kısaca hatırlamakta fayda vardır.

Öncelikle unutulmaması gerek H. Esad'ın dış politika anlayışının Soğuk Savaş döneminin izlerini taşıdığıdır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye çevre ülke olarak SSCB'ye bağımlı olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Sovyet desteğini alan Suriye, SSCB'nin ortadan kalkması ile birlikte bu destekten mahrum kalmış, hem bölge ile ilgili politikalarında hem de uluslararası politikada ABD'nin hegemon varlığı Suriye dış politikasında kırılma yaratmıştır.

Fakat bu gelişmeyle birlikte H. Esad'ın dış politika anlayışının realist kimliğine paralel olarak oluştuğunu söyleyebiliriz. Hafız Esad döneminde Suriye dış politikası genel olarak üç ana ayak üzerinde şekillenmiştir. Bunlar:

- Güçlü Suriye Ordusu
- Büyük Suriye İdeolojisi
- Dolaylı Güç Kullanımı
- Pragmatik Diplomasi Anlayışıdır.¹¹⁴

Suriye bağımsızlığını elde etmesinin ardından ordu siyasal hayatta en önemli aktör haline gelmiş, 1970 yılında Hafız Esad yine bir iç darbeye iktidarı ele geçirene kadar çok sayıda darbe gerçekleşmiştir. Ordunun güçlü bir aktör olarak hem iç siyasette hem de dış siyasette etkin olması Hafız Esad döneminde Baas-ordu-bürokrasi üçgeni kurularak devam ettirilmiş, ordunun önemli kademelerine Esad ailesine yakınlığı bulunan ya da aynı dinsel ve etnik kimlikten gelen kişiler yerleştirilmiş ve rejimin devamlılığı sağlanmıştır.

---

¹¹⁴ Yasin Atıloğlu, "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi", **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s.74

Diğer açıdan güçlü ordu dış politikada özellikle bölgedeki İsrail varlığı nedeniyle gerekli görülmüş ve güçlü ordu H. Esad'ın bölgesel politikalarında etkin bir araç olarak kullanılmıştır. 1967 Arap-İsrail savaşı sonrasında Golan Tepelerinin kaybedilmesi güçlü orduya gereksinim söylemine meşruiyet kazandırmış ve dış politika söylemi Golan tepelerinin kaybıyla birlikte İsrail'in varlığına yönelik olarak değil kaybedilen toprakların geri alınmasına dönük olarak şekillenmiştir.¹¹⁵ Bir başka açıdan H. Esad, Büyük Suriye politikası içinde güçlü orduya ihtiyaç duymuş, bu çerçevede 1978 yılında Lübnan'a Suriye askeri gönderilmiş ve bölgenin kontrolü 2005 yılında Suriye askerleri çekilene kadar Şam yönetimince sağlanmıştır.

Büyük Suriye ideali tarihi kökenlere sahip bir ideolojidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Skyes-Picot Antlaşması ve 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu çerçevesinde Osmanlı Suriye'sinin parçalanması ve Filistin'de İsrail devletinin ortaya çıkması bölgede genel olarak Arap milliyetçiliğini özel olarak da Suriye vatani söylemini şekillendirmiştir. Bu iki söylem İsrail'le yapılan savaşlar ve Mısır'la birleşme çerçevesinde Arap milliyetçiliği etrafında şekillenmişse de Hafız Esad'ın yönetimi ele alması ve Enver Sedat'ın Camp David'de İsrail ile antlaşma imzalaması zamanla Suriye vatani fikrinin öne çıktığı bir Arap sosyalist milliyetçiliğini oluşturmuş bu ideoloji de Esad dönemi Baas partisinde vücut bulmuştur. Gerçekten de Esad, seleflerinin aksine büyük Arap devleti fikrine başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi nedeniyle gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak bakmış, realist bakış açısı çerçevesinde güçlü bir Suriye'nin önceliğini savunmuştur.

H. Esad her ne kadar Büyük Arap Birliği fikrine şüphe ile yaklaşmışsa da Büyük Suriye ideali, her zaman öncelikli dış politika hedeflerinden olmuştur. Büyük Suriye ideali, Suriye ile Türkiye arasında Hatay sorunu H. Esad döneminde sürekli

---

¹¹⁵ Suriye ve İsrail arasında olumlu gelişmelerin yaşanmaya başladığı Oslo sürecinde Hafız Esad'ın olumlu adım atması ile Suriye Dış İşleri Bakanı Faruk el-Şara ve İsrail Başbakanı Ehud Barak, ABD'de yüz yüze görüşmelerde bulunmuş, görüşmeler sırasında Suriye yönetimi Golan Tepelerinin kendisine verilmesini ve sınırların 1967'deki durumuna geri gelmesini savunmuştur. Hatta sınırların güvenliğinin üçüncü taraflardan oluşan birliklerce sağlanmasını kabul eden Suriye yönetimi, böylece İsrail yönetimine garanti vermiştir. Fakat nihayetinde Suriye ve İsrail arasındaki görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mahdi Abdul Hadi, "A Palestinian Perspective On The Peace Process", **Perception**, Vol. 5, Mart-Mayıs 2000, <http://www.sam.gov.tr/perceptions.php>, Erişim Tarihi: 25.03.2011

gündemde tutmuştur. Aynı şekilde Suriye'nin Filistin davasını sahiplenmesi ve Lübnan'daki iç karışıklığa müdahale etmesi de bu idealin gerçekleşmesine yöneliktir.

Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde Hafız Esad döneminde dış politikanın ideolojik unsurların etkisinde kaldığını söyleyemeyiz. Soğuk Savaş döneminde Baas ideolojisi dış politikaya belli oranda ipotek koymuşsa da esas olarak dış politikada pragmatik bir anlayışın hakim olduğunu söyleyebiliriz. Bu pragmatik anlayışın özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok görüldüğü bir gerçektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası alanda en büyük destekçisini kaybeden Esad, uyguladığı pragmatist dış politika ile ABD'ye yakınlaşmaya çalışmış ama bunu yaparken bölge dengelerini göz ardı etmemiş anti-İsrail politikaları devam ettirmiş, İran ile olan ittifakını da sürdürmüş kısacası alternatifli bir dış politika izlemiştir. Görüldüğü gibi H. Esad izlediği çok yönlü dış politika ile sadece ideolojinin etkisi altında kalmamış, dış politikada manevra alanını genişletebildiği her ittifakta yer almaya çalışmıştır.

Hafız Esad döneminde dış politika amaçlarına ulaşmak için **dolaylı güç kullanımı** etkin olarak kullanılmıştır.¹¹⁶ Türkiye ile arasındaki Hatay ve su sorunları yüzünden PKK, dış politika aracı olarak Türkiye'ye karşı kullanılmıştır. Aynı şekilde Lübnan'daki silahlı gruplar da zaman zaman İsrail'e karşı kullanılmıştır. H. Esad bu yolla hem muhatap ülkelerin doğrudan tepkisini engellemeye çalışmış hem uluslararası alanda suçlu pozisyonuna düşmemek hem de hedeflenen dış politika amaçlarına ulaşmak için gücü dolaylı olarak kullanmıştır.

3.2.2. Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Beşar Esad, babasının ölümü üzerine Suriye'nin içinde bulunduğu gerçeği doğru okumuş, çevresindeki izolasyonu kaldırmak için bölgesel ve uluslararası düzeyde çok yönlü dış politika izlemeyi uygun görmüştür. Bölgesel düzlemde 1998 Adana Mutabakatı ile gelişmeye başlayan Türkiye ilişkilerine öncelik tanınmış, uluslararası düzlemde ise Avrupa ile 1995 Barcelona Deklarasyonu ile başlayan Akdeniz İşbirliği güçlendirilmeye ve AB'nin uluslararası alanda desteği sağlanmaya

---

¹¹⁶ Yasin Atlioğlu, "a.g.m.", s.80

çalışılmıştır.¹¹⁷ Fakat ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahale etmesi ABD-Suriye ilişkilerini olumsuz etkilediği gibi bu etkilenme AB ilişkilerine de yansımış özellikle Suriye'nin Lübnan politikası da AB-Suriye ilişkilerinin bir süre askıya alınmasına neden olmuştur.

Beşar Esad döneminde Batı ile iyi niyetli başlayan fakat daha sonraki gelişmeler nedeniyle olumsuz seyir izleyen ilişkiler nedeniyle İran ile olan ittifak önem kazanmış ve devam etmiştir. Bir başka açıdan Lübnan'da yaşanan gelişmeler ve Suriye'nin Hizbullah, Hamas gibi İsrail karşıtı yapılanmalarla olan ilişkisi B. Esad döneminde de Batı'nın uyguladığı sopa politikaları nedeniyle Suriye, Lübnan'dan çekilmiş olsa bile devam etmiştir. Batı destekli oluşturulan **14 Mart Koalisyonu** karşısında bugün Lübnan'da Suriye ve İran'ın desteklediği Hizbullah muhalefeti **de facto** olarak yönetimdedir.

3.2.2.1. 9/11 Sonrası Suriye-ABD İlişkileri ve Bu İlişkilerin Bölgeye ve Suriye Kamuoyuna Dönük Yansımaları

Beşar Esad dönemi, Hafız Esad döneminin dış politika anlayışını belli alanlarda devam ettirmiş belli alanlarda ise yeni gelişmeler ışığında değişimler yaşanmıştır. Dış politika anlayışındaki bu kısmi değişimin ise esas nedeni uluslararası sistemin Eylül 2001 saldırıları sonrası yaşadığı değişimdir.

ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Bush yönetimi uluslararası terörizme savaş açtığını duyurmuş ve tüm dünyayı ABD'nin yanında olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmıştır. Bush yönetimi yaptığı **biz/onlar** ayrımı çerçevesinde köktendinci İslamcı hareketlere karşı savaş başlatmış, önce Afganistan'a operasyon gerçekleştirilmiş daha sonra da 2003 yılında Ortadoğu'da **onlardan** biri olan Irak'a müdahale etmiştir. Bush yönetimi her ne kadar köktendincilikle mücadele ettiğini ve İslam dini ile savaşmadıklarını ifade etse de Müslüman dünyanın tepkisi anti-Amerikancılığın yükselmesi olmuştur.

---

¹¹⁷ Raymond Hinnebusch, "Syrian Foreign Policy Under Bashar al Asad", **Ortadoğu Etütleri**, Vol. 1, No. 1, Temmuz 2009, s.15

Ayrıca Bush yönetiminin uluslararası terörizmle savaş politikası çerçevesinde Suriye-ABD ilişkilerinde Clinton dönemindeki **diyaloga açık gerginlik** yerini **tek taraflılığa** bırakmıştır. Bush yönetimi “havuç-sopa” yöntemi ile tek taraflı baskı, izolasyon, tehdit unsurlarını Suriye’ye karşı kullanmış, bu yolla Suriye’nin İran ile olan ittifakı ve Ortadoğu Barış sürecindeki etkinliği ve İsrail’e karşı tutumu değiştirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Bush yönetimi havuç-sopa stratejisinden beklediği sonucu alamadığı gibi bu strateji var olan Suriye-İran ittifakını derinleştirmiştir.¹¹⁸

Beşar Esad yönetimi, babasının I. Körfez Savaşı sırasında yaptığı gibi ABD’nin Saddam yönetimine karşı takındığı bu hasmane tutumu desteklememiş ve Irak’a yapılacak bir müdahaleye karşı çıkmıştır. Her ne kadar ABD yönetimi 11 Eylül sonrasında Suriye’den El-kaide terör örgütüne yönelik istihbarat bilgileri almış olsa da taraflar Afganistan’ın bombalanması konusunda ters düşmüşlerdir. Bush yönetimi, bu dönemde Ortadoğu bölgesinde şer ülkeleri olarak adlandırdıkları devletler listesinde Suriye’ye de yer vermiş ve Suriye muhtemel hedeflerden biri olarak gösterilmiştir. Bu durum bir yandan Hafız Esad döneminden kalan devlet adamları arasında diğer yandan da Suriye kamuoyunda anti-Amerikancı görüşün artmasına neden olmuştur.

Tarihsel açıdan bakıldığında da Ortadoğu’nun Batılı devletler tarafından yıllarca sömürge olarak zapturapt altında tutulması, bölge halklarının bilinçaltında her zaman olumsuz Batı imajının olmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Soğuk Savaş döneminde de bölge ülkeleri Batı bloğuna mesafeli yaklaşmışlardır. Aynı durum Suriye kamuoyu ve yönetici eliti için de geçerli olmuştur. Bu olumsuz Batı algılaması Suriye dış politikasının hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında şekillenmesinde etkili olmuştur.¹¹⁹

---

¹¹⁸ Oytun Orhan, “ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü”, **Gündem Analiz**, No:3, Mart 2009, s.4 www.orsam.org.tr, Erişim Tarihi: 04. 04. 2011

¹¹⁹ Nitekim Venezüella Devlet Başkanı H. Chavez’in Şam ziyareti sırasında hem Chavez hem de B. Esad Batı sömürgeciliğine ve tarihine atıfta bulunmuşlardır. Kuşkusuz bu atıflarda Ortadoğu’nun ve Latin Amerika’nın benzerliklerinden ziyade Batının ötekileştirilmesinin büyük payı vardır. Bakınız: Yasin Atlıoğlu, “Chevez’in Suriye Ziyareti ve Anti-Amerikancılık”,

2003 yılında Irak'ın işgali Suriye-ABD ilişkilerini daha da gergin bir havaya sokmuştur. ABD'nin İsrail ile olan ilişkisi ve bölgedeki varlığı, ayrıca Irak'ta izlediği politikalar Suriye'yi olumsuz etkilemiştir.

ABD, Irak işgalinden sonra Irak'ın yönetim yapısında değişikliğe gitmiş, Irak'ın kuzeyinde Özerk Kürdistan Bölgesi kurulmuştur. Bu durum Suriye'yi kendi topraklarında da Kürt azınlığın bulunması nedeniyle endişelendirmiştir. Zira böylesi bir yapılanma ve ileride doğurabileceği sonuçlar, Suriye Kürtlerini de aynı talepler doğrultusunda hareketlendirme potansiyeline sahiptir. Kısaca Irak'ın kuzeyinde oluşan bu yeni yapılanma Suriye'nin azınlıklara karşı yıllardır uyguladığı politikaya ters düşmektedir.

Diğer açıdan ABD'nin Irak işgali ile birlikte bölgedeki varlığı ve İsrail'le olan ilişkisi Suriye yönetiminin endişe duyduğu bir başka gelişmedir. Bilindiği gibi İsrail bölgedeki Arap devletleri tarafından bölgede yıllarca izole edilmiştir. Şimdi Irak işgali sonrasında Irak'ta bulunan Amerikan askeri varlığı sayesinde ve 1996 yılında Türkiye ile imzaladığı stratejik işbirliği antlaşması çerçevesinde İsrail bu Arap izolasyonunu kırabilecektir. Böylece İsrail, Suriye'yi kuzeyden Türkiye ve doğudan ABD'nin Irak'taki varlığı sayesinde kuşatabilecek bir pozisyona kavuşmuştur.

Bu anlatılanlar çerçevesinde Bush ve İsrail yönetimlerinin şahinler kanadını temsil etmeleri, Beşar Esad'ın Türkiye alternatifini kullanmasına neden olmuş, Kasım 2002 seçimleri sonrası Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) benimsediği **komşularla sıfır problem** politikası da Esad'ın bu konuda elini güçlendirmiştir. Gerçekten de 1998 Adana Mutabakatı sonrasında şüpheli ve yavaş adımlarla gelişen iki ülke ilişkileri, Beşar Esad sonrası Suriye'nin pozitif yaklaşımı (Hatay Sorunu gibi konuların bilinçli olarak ileri sürülmemesi, PKK verilen desteğin kesilmesi...vs.), AK Parti döneminde karşılığını almıştır.

2009 yılında ABD'de yapılan başkanlık seçimlerinde ilk kez Afro-Amerikan birinin başkan olarak seçilmesi ve **değişim** (change) kavramını

---

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=443:chevezin-suriye-ziyareti-ve-anti-amerikanclk&catid=89:analizler-latinamerika&Itemid=142, Erişim Tarihi: 01.04.2011

kullanması ABD dış politikasına da yansımış ve tüm dünyada olumlu yankı bulmuştur. Özellikle hem ABD kamuoyunda hem de dünya kamuoyunda Irak'a gerçekleştirilen operasyonun meşruiyet zeminini kaybettiği bir döneme denk gelen bu seçimlerde B. Obama, Irak'taki Amerikan askeri varlığının sonlandırılmasını vaat etmiş, bu vaat özellikle Ortadoğu'da olumlu karşılanmıştır. Suriye yönetimi de Obama'nın aldığı bu karardan mutlu olmuş, ABD-Suriye ilişkileri kısmen olumlu bir havaya kavuşmuştur.

Obama'nın Irak'tan çekilme planları, İran'ın nükleer enerji ve silah üretimi çabaları, Ortadoğu Barış Süreci, Hamas-El Fetih uzlaşısı gibi konularda Suriye'nin bölgedeki rolü önem kazanmıştır. Ayrıca Bush yönetiminin daha önce anlatılan havuç-sopa politikası Suriye'yi İran'a daha çok yakınlaştırmıştır¹²⁰. Bu çerçevede Obama döneminde Suriye ile ilişkilerin diyaloga açık gerginliğe geri döndüğünü söylemek doğru olacaktır. Fakat son tahlilde iki ülke arasındaki gerginlik nedenleri ortadan kaldırılmadıkça ilişkilerin sağlam ve yapıcı bir zemine kavuşması zor gözükmektedir.

Yine aynı şekilde Fransa'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde N. Sarkozy'nin cumhurbaşkanı seçilmesi Suriye'nin Batı dünyası ile olan ilişkilerinde yaşanan bir başka olumlu gelişmedir. Sarkozy, Fransa'nın Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmak amacıyla bölge ile iyi ilişkiler kurmak istemiş bunun içinde eski sömürgesi olan Suriye üzerinden bölgeye açılarak yapmayı planlamıştır. Sarkozy'nin Suriye üzerinden bölgeye açılma politikaları aynı zamanda AB-Suriye ilişkilerinde de gelişme yaşanmasını sağlamıştır.

3.2.2.2. AB-Suriye İlişkisi

Suriye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin tarihi 1977 yılında imzalanan İşbirliği antlaşmasına kadar götürülebilir. Fakat iki taraf arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde dalgalanmalar yaşanmasına rağmen hız kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin ekonomik desteğine

---

¹²⁰ Oytun Orhan, "a.g.m. "

National Indicative Programme) ile Suriye'nin politik ve yönetim alanında, ekonomi alanında ve sosyal alanda yapacağı reformlar desteklemeyi vaat etmiştir. Hatta AB 2011-2013 dönemi için bu çerçevede 129 milyon euroluk bir yardım sözü de vermiştir.¹²⁴ Nihayet 27 Ekim 2009'da taraflar arasında Ortaklık Antlaşması imzalanmış ve ilişkiler ortaklık seviyesine çıkarılmıştır.¹²⁵

Beşar Esad dönemi ile birlikte Suriye-AB ilişkilerinde hemen olumlu bir hava yakalanmamıştır. Özellikle Suriye'nin Lübnan'daki varlığı, 2005 yılında Lübnan Başbakanı R. Hariri suikastı ve Suriye şüphesi iki taraf arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bunların yanı sıra Beşar Esad, ilk günden itibaren AB ile iyi ilişkiler kurulması konusunda istekli davranmıştır. Esad'ın bu tutumunun başlıca iki sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

İlk olarak daha öncede anlatıldığı gibi ABD-Suriye ilişkilerinin doğasından kaynaklanan bir sebepten bahsedebiliriz. Daha önce üzerinden durulduğu üzere Irak Savaşı öncesinde her ne kadar Bush yönetimi ile Beşar Esad yönetimi terörizmle mücadele konusunda belli alanlarda işbirliği gerçekleştirmişse de ABD'nin Suriye'ye yönelik politikası hep baskı ve tehditle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Beşar Esad, AB'yi, ABD ile olan gergin ilişkiler konusunda arabulucu olarak devreye sokabileceği düşüncesinden hareketle AB ile ilişkileri geliştirme politikası izlemiş ve bu konuda istekli davranmıştır.

İkinci sebep ise AB'nin bölge ülkeleri ile yaptığı işbirliği antlaşmaları ve bölge ülkeleri örneğinde görüldüğü üzere AB'nin bu antlaşmalar çerçevesinde ekonomik bazı vaatler sunmasıdır. B. Esad, serbest piyasa ekonomisine geçiş bağlamında AB'nin ekonomik desteğini gerekli görmüş, bu destek yardımı ile Esadizm olarak da adlandırılan babasından kalma ekonomi anlayışını dönüştürmeyi planlamıştır.¹²⁶ Fakat B. Esad'ın bu düşüncesi Suriye'nin ekonomik ve politik zayıflığı nedeniyle planladığı gibi işlememiş, AB elindeki ekonomik yardım

¹²⁴http://eeas.europa.eu/delegations/syria/eu_syria/political_relations/cooperation_strategy_priorities/index_en.htm, Erişim Tarihi: 04.04.2011

¹²⁵ http://eeas.europa.eu/syria/index_en.htm, Erişim Tarihi: 04.04.2011

¹²⁶ Dr. Francesco Cavatorta, " *EU-Syria Relations in Bashar al-Assad's Era*", http://www.neareastquarterly.com/index.php/2011/02/27/eu-syria_relations_in_bashar_al-assads_era/, Erişim Tarihi: 04.04.2011

enstrümanlarını, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi, İran ve radikal İslami gruplar ile olan bağlantısının koparılması konularında baskı aracı olarak kullanılmıştır.¹²⁷

3.2.2.3. Beşar Esad Döneminde Suriye'nin Lübnan Politikası ve Bölgeye Yansımaları

Lübnan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir türlü istikrara kavuşturulamayan bölgelerden biridir. İstikrarsız yapısı nedeniyle Lübnan yıllarca terör örgütlerine, Filistinli silahlı gruplara ve mültecilere ev sahipliği yapmış, zaten çok etnikli ve dinli olan yapısı bu sayede daha girift bir hal almıştır.¹²⁸ Lübnan'ın içinde bulunduğu bu durum 1976 yılında Suriye'nin Lübnan'a müdahale etmesi ve bölgedeki silahlı grupları birbirlerine ve İsrail'e karşı kullanması ile daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Lübnan'da 1976 yılına gelindiğinde FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) en önemli güç haline gelmiş ve bu durum İsrail güvenliği için tehdit oluşturmuştur. Bu çerçevede İsrail, ABD ve keza Arap ülkeleri Suriye'nin Lübnan'a müdahale istekliliğine yeşil ışık yakmışlar ve Suriye'ye bu konuda izin vermişlerdir.¹²⁹ Suriye'nin tarihsel arzuları bir yana ABD, İsrail ve Arap devletleri bölgedeki Şii nitelikli faaliyetlerden tedirginlik duymuş, bu tedirginlik 1979 yılında İran'da ortaya çıkan İslam Devrimi ile birlikte artmıştır. Bununla birlikte İran-Irak Savaşı sırasında Suriye'nin İran'ın yanında yer alması Arap devletlerinin tepkisini çekmiş, bu ittifak Sünni Arap devletler ile Suriye arasında Lübnan algılamalarındaki farklılığı ortaya çıkarmıştır. Özellikle İran ve Suriye'nin Şii Hizbullah örgütüne destek vermeleri Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir.

---

¹²⁷ Dr. Francesco Cavatorta, "a.g.m."

¹²⁸ Bugün Lübnan'da bireylerin özel hayatını düzenleyen 18 ayrı yasa bulunmaktadır ve her dinsel grubun mensupları ayrı ayrı bu yasalara tabidir. Bu örnekten hareketle Lübnan için eşit vatandaşlık ilkesinin var olduğu bir yer tabirinin kullanılması zordur. Mezhepçiliğin etkisinin yoğun olarak hissedildiği ülkede eşit vatandaşlık yanında eşit siyasal katılım ve istikrarın olmadığı da bir gerçektir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Maurus Reinkowski ve Sofia Saadeh, "Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan'da Dini Paylaşım Sistemi", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması**, haz. Haldun Gülalp, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s.131-153

¹²⁹ Oytun Orhan, "Suriye'nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut Ziyareti", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 21, Eylül 2010, s. 24

Suriye'nin Lübnan'daki varlığının en önemli nedeni bölgeye istikrar getirmekten ziyade Suriye ve İsrail arasında tampon bölge oluşturmaktır. Şam yönetimi Lübnan'ı ve Lübnan'daki silahlı grupları kontrol altında tutarak, kendi iradesi dışında Suriye topraklarının saldırı karşısında kalmasını engellemeye çalışmıştır. Gerçekte Golan Tepeleri'nin İsrail denetimine geçmesinden sonra Suriye dış politikası önceliği Arap Birliği ve Filistin Meselesi'nden, kaybedilen toprakların geri alınması oluşmuştur. Lübnan'ı denetimi altında tutan Suriye bu yolla hem İsrail'e karşı radikal silahlı örgütlerin hareket alanını kısıtlayarak kendi topraklarının da İsrail hedefi haline gelmesini engellemiştir. Diğer açıdan Büyük Suriye ideali çerçevesinde Lübnan zaten Suriye toprağıdır ve büyük güçler tarafından Suriye'den koparılmıştır.

Bu çerçevede Beşar Esad döneminde de S. Arabistan, Mısır ve Ürdün'ün Şii Hilali korkuları devam etmiş, bölge ülkeleri Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığı nedeniyle tepki göstermiş, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi yönünde baskılarda bulunmuşlardır. Arap devletleri, Beşar Esad döneminde Suriye'nin Lübnan politikalarına:

- Hariri Suikastı
- Suriye-İran İşbirliği
- Hizbullah'a verilen destek nedeniyle olumsuz yaklaşmışlardır.¹³⁰

2000 yılında İsrail işgal altında tuttuğu güney Lübnan'dan çekilmiş, daha önce İsrail'i dengelemek açısından belli oranda göz yumulan Lübnan'daki Suriye varlığı, Lübnan kamuoyundan tepki görmeye başlamıştır. Lübnan kamuoyundan yükselen Suriye karşıtı söylem, Batı tarafından da destek görmüş ve nihayet 2005 yılında gerçekleştirilen Hariri suikastı sonrasında Suriye'ye yönelik uluslararası baskılar artmış ve Suriye, Lübnan'daki askeri varlığına son vermek zorunda kalmıştır. Batı dünyası, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinden sonra Lübnan topraklarının İsrail'in ve bölgenin güvenliği için tehdit oluşturmayacağını tasarlamaşlardır. Bush yönetimi bölgede Suriye ve İran'ın etkisini kırmak için

---

¹³⁰ Oytun Orhan, "a.g.m."

uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla bu ülkelere baskı uygulamaya çalışmış, Lübnan'ın yabancı askeri kuvvetlerden arındırılmasını öngören 1559 sayılı karar BM Güvenlik Konseyi'nden 2004 yılında geçirilmiş ve Suriye'nin Lübnan'dan çekilme süreci başlatılmıştır.¹³¹ Fakat Suriye'nin 1976 yılından beri Lübnan'daki varlığı sadece askeri varlığından ibaret olmamış bunun yanı sıra çok sayıda el-Muhabberat¹³² elemanı bölgede faaliyette bulunmuştur. Bu gerçek bugünde Lübnan'da Suriye'nin belli derecede aktif olduğu gerçeğini göstermektedir.

Suriye bugün bölgedeki faaliyetlerini sadece kendi istihbarat güçleri aracılığı ile gerçekleştirmemektedir. Hizbullah ile olan işbirliği ve ona verdiği destek, Suriye'yi bölgede kilit aktörlerden biri yapmaktadır. Daha Suriye'ye yönelik Lübnan'daki askeri varlığını sonlandırması yönünde yapılan baskılar ortaya çıktığı zaman Hizbullah ileri gelenleri Suriye'nin bölgede işgalci ve sömürgeci emeller taşımadığını ve Lübnan'daki varlığının Suriye'nin güvencesi olmadan devam ettirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Diğer açıdan Hizbullah, Suriye'nin çekilme kararı almasından sonra siyasette daha aktif olma kararı almış ve bunun nedeninin Batılı güçlerin (özellikle ABD ve Fransa'nın) Lübnan içişlerine karışmasını engellemek şeklinde açıklamıştır. Öyle ki Hizbullah liderlerinden Nasrallah, Suriye'ye düşman olmanın Lübnan'a zarar getireceğini ileri sürmüştür.¹³³

Suriye'nin bölgeden çekilmesinin ardından Lübnan'da Batı'nın beklediği gelişmeler yaşanmamış ve optimist bakış açısı yanılmıştır. Hizbullah, bugün muhalefette olsa dahi sokaklarda de facto onun iktidarı mevcuttur. Hatta 2006 yılında iki İsrail askerinin kaçırılmasından sonra İsrail'in bölgeye müdahale etmesi ve Lübnan'ın kendini istemediği bir savaşta bulması da Hizbullah'ın faaliyetleri neticesindedir. İşte Suriye sonrası Lübnan'ın istikrara kavuşmaması ve İran'ın politikaları bağlamında bölgede oluşturulmasından korkulan Şii Hilali nedeniyle bugün Suriye'nin Lübnan üzerinde yeniden kontrol mekanizması unsuru olup olmayacağı tartışılmaktadır. Lübnan'da yaşanan karışıklık ve Suriye'nin el altından

---

¹³¹ Özlem Tür, "The Lebanese War Of 2006: Reasons And Consequences", **Perception**, Spring 2007, s.114, <http://www.sam.gov.tr/perceptions.php>

¹³² Suriye İstihbarat Örgütü

¹³³ Joseph Alagha, "Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine: Hizbullah", çev. Kadriye Göksel, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s.185-186

yürüttüğü politikalar meyvelerini vermekte, Lübnan'da barışın tesisi konusunda Suriye'nin pozisyonu güçlenmektedir. En son Beşar Esad ve S. Arabistan Kralı Abdullah'ın Beyrut ziyareti Suriye'nin güçlü pozisyonuna işaret etmekle birlikte Beşar Esad'ın Lübnan politikasına yönelik ipuçları da vermektedir.¹³⁴ Zira Beşar Esad, pragmatik ve çok yönlü dış politika anlayışı çerçevesinde kendisine düşman olan Lübnanlı Sünnilerin desteğini sağlamak için S. Arabistan ile işbirliğine gidebileceğinin sinyallerini vermektedir. Yeni dönemde Beşar Esad'ın Lübnan politikasının daha çok yumuşak güç enstrümanlarının kullanılarak gerçekleştirileceğini söyleyebiliriz.

Bununla birlikte Suriye'nin İran ile olan ittifakını sona erdireceği beklentisi içinde olmak hem aşırı iyimser bir bakış açısı olacak hem de Suriye'nin çok alternatifli, pragmatik dış politika anlayışına ters düşecektir. Zira Suriye'nin, Hizbullah ve İran ile olan bağlantısı onun dış politikada elini güçlendiren kartlardır.

---

¹³⁴ Oytun Orhan, "a.g.m."

IV. BÖLÜM

4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

4.1. Soğuk Savaş Dönemi TDP'ye Genel Bir Bakış Ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Soğuk Savaş sonrası ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemi Türk dış politikasını incelemeye geçmeden önce Türk dış politikasının ana parametrelerinin anlaşılması gerekmektedir. Zira TDP'nin ana parametre ve ilkeleri anlaşılmadan yapılacak bir analiz hem bugünkü dış politikayı sağlıklı takip etmemizi hem de TDP'na yön veren sorunların kökeninde yatan bazı temel nedenleri anlamamızı engelleyecek hem de boşlukta kalacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kısaca TDP'a kuruluşundan bugüne kadar hakim olan ilkeler üzerinde durulacak ve konuyla ilgili olarak TDP'nin Ortadoğu ayağı kısa bir tarihçe ile hatırlatılmaya çalışılacaktır.

4.1.1. Soğuk Savaş Dönemi TDP

Türk Dış Politikası'nın temel ilkeleri incelendiğinde en önemli iki kavram statükoculuk ve batıcılıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi'nin Pan-Türkist politikalarının, İmparatorluğu batırması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin irredantizm politikası yerine realist bir politika izlemesini sağlamıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sonunda yeni kurulan bir devletin içte sağlıklı bir yapılanma kurması için dış politikada “tehdit” oluşmadıkça etkili olmaması ve Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” düsturu, statükoculuk ilkesinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti statükoculukla bir yandan mevcut sınırların sürdürülmesini diğer yandan da mevcut dengelerin korunmasını amaç edinmiştir.¹³⁵

---

¹³⁵ Baskın Oran, a.g.e., s.46-49. Bununla birlikte statükoculukla çelişen bazı durumlar mevcuttur. Nitekim Hatay'ın katılımı mevcut sınırların sürdürülmesi bağlamında, Menderes ve Özal dönemlerinin dış politikaları da mevcut dengelerin korunması bağlamında statükoculukla çelişmektedir. Bununla birlikte statükoculuk bu ve buna benzer birkaç örneğin dışında temel ilke olarak hala TDP'yi etkilemektedir diyebiliriz.

Tanzimat döneminden itibaren İmparatorluk bünyesinde mevcut kötü gidişi düzeltmek için reformlar yapılmış ve bu reformlarda ve anayasal gelişmelerde hep Batı referans olarak alınmıştır. Cumhuriyetin kurucularının da etkilendiği bu batıcılık akımı, TDP'nin de temel direklerinden birini oluşturmaktadır. Batıcılık alt yapıda kapitalizme üst yapıda ise laiklik ve demokrasiye atıf yapmaktadır. Baskın Oran'a göre Batıcılık'ın TDP'yi etkilemesinin 4 ana nedeni vardır. Bunlar;

a) Tarihsel Boyut: Cumhuriyet fikri dışında yeni kurulan Cumhuriyette tüm reformların temeli İttihat ve Terakki döneminde atılmış ve Cumhuriyet döneminde de benimsenerek geliştirilmiştir.

b) Sosyo-Ekonomik Boyut: Yeni kurulan rejimin ticari kapitalizmi benimsemesi ve yıllarca Batı ile olan ilişkiler sonucu yerel eşrafında güdük de olsa gelişmeye başlamış olması.

c) Aydınlar Boyutu: Tanzimatla birlikte toplumda Batı'yı ve onun değerlerini tanıyan ve içselleştirmiş bir aydın grubunun var olması.

d) Önder Boyutu: Atatürk'ün de aldığı eğitim bağlamında Batı değerlerini içselleştirmiş olması ve yeni Cumhuriyeti'nin rotası olarak muasır medeniyetleri göstermesi.¹³⁶

İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefik kuvvetler Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı olmuşlardır bununla birlikte Türkiye durumu temkinli değerlendirmiş ancak savaşın müttefik güçler tarafından kesin olarak kazanılacağı anlaşıldıktan sonra savaşa girmişse de aktif olarak savaşmamıştır.¹³⁷

Savaş sonrası kurulacak yeni düzenin tartışıldığı Yalta ve Potsdam Konferanslarında SSCB, Türkiye'nin savaş sırasındaki tarafsızlık politikasını

¹³⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar**, *dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5529.pdf*, 10 Şubat 2010.

¹³⁷ SSCB, savaş sırasında Türkiye'nin tarafsızlık politikasının Almanların işine yaradığını ileri sürerek Türkiye'nin gerekirse **ensesinden tutulup savaşa sokulması gerektiğini** savunmuştur. Nitekim bu durum 1943 yılında Moskova Konferansı sırasında SSCB Dış İşleri Bakanı Molotov tarafından müttefik kuvvetlere iletilmiştir. Bu esnada 1943 yılı Kahire Konferansında İsmet İnönü prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmiş ve fakat öncelikli olarak Türkiye'nin yetersiz askeri kapasitesinin müttefik kuvvetler tarafından geliştirilmesini ön şart olarak savunmuştur. (Detaylı bilgi için; Mesut H. Caşın, **Sovyetler Birliği'nin Tutumu**, ed. Haydar Çakmak, a.g.e., s.330.)

eleştirmiş, Boğazların statüsü konusunda Montreaux Antlaşması'nda yeni düzenlemelerin yapılmasını savunmuştur. SSCB aynı zamanda Türkiye ile olan Doğu sınırında da bazı değişikliklerin yapılmasını istemiştir. Sovyet talepleri, SSCB Dış İşleri Bakanı Molotov ve Türk Dış İşleri Bakanı Sarper görüşmesi sırasında somutlaşmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen ortam nedeniyle SSCB ve Türkiye arasında imzalanmış olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşmasının SSCB tarafından tek taraflı feshedildiği Türk Dış İşleri Bakanına nota ile tebliğ edilmiştir. Söz konusu antlaşmanın yeni konjonktüre uygun olmadığı ve SSCB talepleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nitekim 4 Nisan 1945 tarihli Türkiye notasına verilen cevapta SSCB ile Türkiye ilişkilerinin devamlılığı için Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesi ve Boğazlarda da askeri üs talep edilmiştir.¹³⁸

Sovyet istekleri Ankara tarafından kabul edilemez istekler olduğu için reddedilmiştir. Aynı zamanda ABD ve diğer müttefiklerin Sovyet talepleri konusundaki ilk tutumları Ankara'da güvenlik endişesine neden olmuştur.¹³⁹ Tarihsel açıdan da yıllarca Osmanlı'nın tehdit algılamasının kuzeyden gelmesi, SSCB istekleri doğrultusunda tekrar canlanmıştır. SSCB ordularının savaş sonrasında İran'ı terk etmemeleri ve Ortadoğu'daki diğer gelişmeler ABD ve diğer müttefikleri kaygılandırmaya başlamış ve ABD'nin savaş sonrasında SSCB'ye yönelik yumuşak görüşlerini terk etmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin önemi artmıştır. ABD'de ise Roosevelt'ten sonra başkan olan Truman'ın SSCB hakkındaki olumsuz görüşleri ve SSCB'nin savaş sonrası Avrupa ve Ortadoğu'daki politikaları, ABD'nin Boğazlar ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü konularında en başta savunduğu görüşlerde de değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. 2 Kasım 1945 tarihinde ABD'nin Türkiye'ye Boğazlar konusunda gönderdiği notada genel olarak Türkiye'nin egemenlik haklarıyla çelişmeyecek bir şekilde Boğazlardan serbest geçiş

---

¹³⁸ Mesut H. Caşın, *a.g.e.*, s.331.

¹³⁹ Boğazlar konusundaki Sovyet talepleri Ekim 1944'te İngiltere'ye, Şubat 1945'te de ABD iletilmiş ve iki devletinde olurlarını almıştır. ABD ve İngiltere, Montreaux Antlaşması'nda değişiklik yapılmasına karşı çıkmamış fakat Boğazlar üzerinde yeni kurulacak statüde söz sahibi olmak istemişlerdir. Ayrıca ABD o tarihlerde SSCB'nin Türkiye'den toprak taleplerini ise iki ülkeyi ilgilendiren konu olarak görmüş ve bu durum Türkiye'yi savaşın hemen ardında uluslararası alanda yalnız bırakmıştır. Detaylı bilgi için; Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s.34, dipnot 28.

hakkını savunulmuş ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere ait gemilerin geçişi konusunda Birleşmiş Milletler onayının aranması önerilmiştir. Bu durum ABD'nin görüşlerinde Potsdam Konferansı sonrasında değişikliklerin olduğunu göstermektedir. Türkiye açısından ise ABD'deki görüş değişikliğinin olumlu yanı artan Sovyet baskısına karşı ABD gibi bir gücün desteğini almış olmasıdır.

Roosevelt'den sonra ABD başkanı olan Truman'la birlikte ABD'nin SSCB'ye yönelik tutumu değişmiştir. 1947 yılına gelindiğinde İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımları sürdürmeyeceğini açıklamasının ardında devreye ABD girmiş ve daha sonra Başkan Truman'ın ismiyle anılacak olan meşhur Truman Doktrini¹⁴⁰ çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye toplamda 400 milyon dolar yardım yapılmıştır.

Avrupa'yı enkaza çeviren İkinci Dünya Savaşı'nın izlerini silmek ve Avrupa devletlerinin kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla ABD Dış İşleri Bakanı George Marshall öncülüğünde Paris'te 27 Haziran 1947'de Türkiye ve Avrupa devletlerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Savaş sonrasında Avrupa'nın Sovyet etkisi altına girmesinden korkan ABD, Avrupa'nın kalkınması için ekonomik yardımlarda bulunmuş fakat söz konusu durum ABD'de bütçe açığının hızla artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede George Marshall, 5 Nisan'da Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Avrupa devletlerinin kendi aralarında bir birlik oluşturarak birbirlerinin açıklarını kapatmalarını, bunun dışında kalan ekonomik yardım konusunda ABD'nin devreye girmesini önermiştir. Nitekim 27 Haziran'daki toplantının amacı da George Marshall'ın bu konuşması etrafında şekillenmiştir. 22 Eylül'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa devleti¹⁴¹, ABD'ye Avrupa Kalkınma Planı'nı sunmuşlar bu çerçevede 3 Nisan 1948'de ABD Dış Yardım

---

¹⁴⁰ İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımları sürdürmeyeceğini açıklamasından sonra ABD Dış İşleri Bakanlığı, Başkan Truman'a Kongreye baskı yaparak artan Sovyet tehdidine karşı bu boşluğu ABD'nin doldurmasını tavsiye etmiştir. Başkan'da 12 Mart 1947 yılında Senato ve Temsilciler meclisinin ortak oturumunda bu yönde bir mesaj yayınlamış ve bu mesaj daha sonra kamuoyu tarafından Truman Doktrini olarak adlandırılmıştır. Detaylı bilgi için; Faruk Sönmezoglu, *a.g.e.*, s.37-42

¹⁴¹ Bu devletler, İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Hollanda, Lüksemburg, İzlanda, İsviçre, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'ten oluşmaktadır.

Kanununu çıkarmıştır.¹⁴² Türkiye’de söz konusu yardımdan faydalanmak için 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalamış ve 1948-1952 yılları arasında 350 milyon dolar civarında yardım almıştır.¹⁴³

1949 yılına gelindiğinde ise en önemli gelişme Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün kurulması olmuştur. Sovyetleri **çevreleme** politikası çerçevesinde ABD’nin öncülüğünde kurulan NATO’ya üye olmak için Türkiye önemli çaba sarf etmiştir. Her ne kadar Türkiye NATO’ya üyelik başvurusu yapmadan önce Doğu Akdeniz Savunma Paktı fikri ortaya atmış olsa da zamanla bu tezin başarısızlıkla sonuçlanacağı yönündeki öngörü CHP iktidarını 11 Mayıs 1950’de NATO’ya üyelik başvurusu yapmaya yöneltmiştir.

4.1.1.1. Demokrat Parti Dönemi TDP ve Soğuk Savaş

1946 yılı Türk iç politikası açısından da yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Tek parti politikalarına karşı muhalefet eden Adnan Menderes ve Celal Bayar öncülüğündeki bir grup CHP’den ayrılarak Demokrat Parti’yi kurmuşlardır. Çok partili siyasi hayata geçiş Batı tarafından da olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte 1950 yılı seçimlerine kadar çok partili siyasi hayatın kısmen hayata geçirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimler sonrasında yeni bir döneme girmiştir. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti, iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi’nden devralmıştır. Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra 25 Haziran 1950’de Kore Savaşı patlak vermiştir. Yeni hükümet durum karşısında Batı Blok’u yanında yer almış ve BM Güvenlik Konsey’in Güney Kore’ye yardım kararına 25 Temmuz 1950’de Kore’ye 4500 kişilik kuvvet göndereceğini açıklayarak katılmıştır. Bununla birlikte söz konusu kararın alınmasında TBMM’nin by-pass edilmesi muhalefet tarafından eleştirilmiştir fakat kararın içeriğine ilişkin muhalefette iktidarı desteklediği görülmüştür. Zaten muhalefetin itirazı savaş kararı alınmasının

---

¹⁴² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, s.42

¹⁴³ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.42.

TBMM'nin yetkisi olduğu ve Demokrat Parti Hükümetinin aldığı kararın anayasaya aykırı olduğu yönünde olmuştur.¹⁴⁴

Kore Savaşı'na katılma kararının Batı dünyasındaki yansımaları hala devam ederken 11 Ağustos 1950'de Türkiye, NATO'ya üyelik için ikinci başvurusunu yapmıştır. Fakat Yunanistan'la birlikte yapılan bu başvuru Eylül 1950'de reddedilmiş, bu iki devletin “Akdeniz savunması” alanında işbirliği yapılması yönünde davet edilmesi kararlaştırılmıştır. 1951 yılına gelindiğinde ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda daha istekli olduğu görülmektedir. Bir yandan ABD hava kuvvetleri açısından Türkiye'nin stratejik önemi diğer yandan NATO Başkomutanı Eisenhower'ın bu yöndeki görüşleri neticesinde 15 Mayıs 1951'de ABD, diğer NATO üyesi devletlere Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak alınmasını teklif etmiştir.¹⁴⁵ Bununla birlikte NATO üyesi İskandinav devletleri, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılımına, ittifakın güvenlik alanının dışına çıkarak kendilerinin güvenliklerini ilgilendirmeyen bir alanda savaş sürüklenebilecekleri endişesiyle, soğuk bakmışlardır. Ayrıca İngiltere'de Ortadoğu'nun güvenliği için Türkiye ve Yunanistan'ın kurulacak olan bir İngiliz Ortadoğu Komutanlığı'na bağlanmasını ve İngiliz emrinde olmasını, Akdeniz güvenliğinin bu yolla sağlanmasını savunmuştur. Tüm bu tartışmalar çerçevesinde Türkiye 18 Şubat 1952'de resmen NATO'ya girmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın tam üye sıfatıyla katıldıkları 20-25 Şubat 1952 tarihli Lizbon Toplantısı'nda bu iki ülkenin ittifaka tesis edeceği kuvvetlerin hangi komutanlığa bağlanacağı kesinleşmemiştir.¹⁴⁶

NATO'ya üyelik Türkiye'de olumlu bir havaya neden olmuştur. Bu durum Demokrat Parti'nin dış politika alanındaki başarısı olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ile birlikte güvenlik endişelerini Batı Bloğu politikalarıyla eş güdümlendiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte ABD ile ilişkilerin arttırılması daha sonra üzerinde duracağımız bazı sorunlarda Türkiye'nin uluslararası platformda yalnız kalmasına sebep olmuştur.

---

¹⁴⁴ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, METU Press, 2001, s.24.

¹⁴⁵ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s.230.

¹⁴⁶ Mehmet Gönübol, a.g.e., s.235.

1953 yılında D. Eisenhower'ın başkanlığında ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı "Kitlesele Karşılık Doktrinini" benimsemiş ve bu doktrin NATO'nun da askeri stratejisi haline gelmiştir. İki devletinde silahlama yarışına giriştikleri bu yıllarda ABD'nin avantajı coğrafi olarak SSCB'nin ABD topraklarını hedef alabilecek teknolojiye sahip olmamasıdır. Fakat 1957 yılına gelindiğinde SSCB'nin **Sputnik** isimli uyduyu uzayda yörüngeye oturtmayı başarması durumu değiştirmiş ve ABD artık doğrudan hedef alınabilecek bir konuma gelmiştir. Bu tehlike karşısında ABD'nin savunduğu "Kitlesele Karşılık Doktrinini" etkinliğini kaybetmeye başlamış, ABD ise Sovyet tehdidine Avrupa topraklarında orta menzilli füzeler yerleştirerek karşılık vermeye çalışmıştır. Bu çerçevede de Türkiye'ye bu füzelerden konuşlandırılmıştır. Demokrat Parti hükümeti Türkiye'ye yerleştirilen bu füzeleri SSCB'den gelecek tehditlere karşı güvence olarak görürken, bazı çevreler Türkiye'nin açık hedef haline geldiğini savunarak söz konusu politikanın yanlışlığına dikkat çekmişlerdir.

Türkiye, Demokrat Parti iktidarı yıllarında Ortadoğu'da kilit bir ülke rolü üstlenerek, bölgeye yönelik SSCB ve komünizm yayılmasına karşı NATO üyesi bir ülke olarak ön planda olmuştur. Bu çerçevede Bağdat Paktı gibi girişimlerde öncü olmuş hatta Suriye ile yaşanan sorunda savaşın eşğine gelmiştir.

4.1.1.2. Demokrat Parti Döneminde Ortadoğu'daki Gelişmeler ve DP Hükümetinin Ortadoğu Politikası

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1950'li yıllara gelene kadar Türkiye'nin sistematik ve planlı bir Ortadoğu politikası olduğunu söylemek imkansızdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap milletinin Osmanlı ordularına karşı isyan etmeleri, Türk tarafında ihanete uğrama olarak algılanmış ve psikoloji cumhuriyetin kurucularının bölgeye yönelik algılamalarına da yansımıştır. Bu psikoloji etmenin etkisinde genç Türk cumhuriyeti 1950'li yıllara gelene kadar Ortadoğu ile ilgilenmemişler, bölgeyi kültürel ve bilimsel geri kalmışlığın, dinsel ataletin sebebi olarak görmüşlerdir. Sadece Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sırasında bölgeye yönelik aktif politika benimseyen Türkiye daha sonrasında yine kendisini bölgeden uzaklaştırmış adeta izole etmiştir. Kendisini Batı medeniyetinin bir üyesi

olarak gören genç cumhuriyet Ortadoğulu kimliğini reddetmiş, bölge sorunlarına dahil olmamıştır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu yapıda kendisini kuzeyden SSCB ve komünizm tehdidi ile çevrelenmiş olarak gören Türkiye, özellikle SSCB'nin Ortadoğu ve bu bölgede de Suriye politikaları nedeniyle güneyden de kuşatılmış olarak hissetmeye başlamış, üyesi olduğu Batı ittifakı içerisinde Ortadoğu meseleleri ile ilgilenmeye başlamış ve fakat bu alanın sınırlarını yine Batı ile olan münasebetleri belirlemiştir.

Menderes Hükümeti, CHP dönemi dış politika anlayışının Ortadoğu'daki devletleri görmezden geldiğini belirtmiş ve eleştirmiştir. Ayrıca Menderes Hükümeti bölgeye yönelik SSCB tehdidi olduğunu ve bu duruma karşı Türkiye'nin NATO üyesi ülke olarak ve bölgeyle olan tarihsel ve coğrafi yakınlığı nedeniyle aktif rol oynaması gerektiğini, SSCB ve komünizm tehdidinin ancak Türkiye'nin bu "kilit rolü" ile önlenebileceğini savunmuştur. Bu çerçevede DP Hükümeti, Adriyatik'ten Pakistan'a kadar güvenlik zinciri tezini ortaya atmıştır.¹⁴⁷ Bu tezin hayata geçirilmesine yönelik ilk girişim de 1953 tarihli Balkan Paktı olmuştur.

4.1.1.2.1. Balkan Paktı

1948 yılında Yugoslavya, Doğu Bloğu ülkelerinin oluşturduğu Comiform'dan ihraç edilmiştir. Bu tarihten itibaren Yugoslavya ve SSCB ilişkilerine soğuk bir hava hakim olmuştur. Yunanistan'ın dışında ise bölgede Batı Bloğuna dahil başka bir ülke olmaması ve Yugoslavya'nın da SSCB ile olan ilişkileri bölgede SSCB lehine bir durum ortaya çıkarmıştır. Batı Bloğu açısından bu güç boşluğu Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında oluşturulacak bir güvenlik işbirliği ile giderilebilirdi. ABD'nin de desteği ile Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında gerçekteştirilen diplomatik girişimler, 28 şubat 1953'e gelindiğinde sonuç vermiş ve Ankara'da toplanan 3 devletin dış işleri bakanları "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalamışlardır. Bu antlaşmadan sonra üç devlet arasındaki diplomatik temaslar daha da artmış ve karşılıklı olarak Tito ve Celal Bayar ziyaretlerde bulunmuşlardır. Nihayet 9 Ağustos 1954'te imzalanan Bled Antlaşması ile Balkan İttifakı tesis edilmiştir.

---

¹⁴⁷ H. Bağcı, a.g.e., s.51

Fakat bu sıralarda SSCB'nin Yugoslavya ile ilişkilerinde yaşanan yumuşama paktın uzun yaşamasını engellemiştir. Stalin döneminde bozulan ilişkiler Stalin'in ölümünden sonra SSCB'de yaşanan de-Stalinasyon politikaları çerçevesinde Bulganin ve Kruşchev, Yugoslavya ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Türkiye ise Stalin'in ölümünden sonra SSCB'nin Boğazlar ve toprak taleplerini geri almasını olumlu karşılarken bu durumun aslında sadece Sovyet barış propagandası olduğunu savunmuş, Balkanlar üzerindeki Sovyet tehdidinin devam ettiğini belirtmiştir.

Yunanistan ise 1954'te Kıbrıs konusunda BM'de uğradığı yenilgi nedeniyle Yugoslavya ile ikili ilişkilerine ağırlık vermeye başlamış ve Türkiye'yi dışarıda tutmaya çalışmıştır.¹⁴⁸

Bir başka açıdan Türkiye'nin beklentileri Paktın kuruluşundan beri Yugoslavya'yı Batı Bloğuna dahil etmek ve ileri sürdüğü Adriyatik'ten Pakistan'a kadar uzanacak güvenlik zincirinin Pakt'a İtalya'nın da dahil edilmesiyle Adriyatik ayağının tamamlanması olmuştur.

Söz konusu dönemde ortaya çıkmaya başlayan bağlantısızlık hareketi de paktın işleyişine mani olan nedenlerdendir. Zira Yugoslav devlet başkanı Tito'nun, Nehru ve Nasır ile birlikte bu hareketin öncülüğünü yapması, Yugoslavya'nın Balkan Paktı ile ilgili dış politika anlayışını değiştirmiştir. Bağlantısızlık hareketi liderlerinden Nasır'ın 1956 Süveyş Bunalımı sırasında Türkiye'nin İngiltere'nin yanında yer almasını eleştirmesi ve Türkiye'yi "Batı'nın polisi" olarak görmesi, Yugoslav dış politika anlayışına da yansımış ve Bloklardan bağımsız hareket etmeyi amaçlayan Tito'nun bu hareket çerçevesinde elde ettiği prestij, Balkan Paktı'na ve Türkiye'ye tam destek vermesini engellemiştir.

Ortaya çıkan bu gelişmeler bağlamında Balkan Paktı, Türkiye'nin kendisinden beklediği amaca ulaşamamış ve uzun soluklu olmamıştır. Nitekim kuruluşundan itibaren bir yıl geçmeden işlemez duruma gelen pakt 1960'a gelindiğinde resmen son bulmuştur.

---

¹⁴⁸ M. Gönübol, a.g.e., s.249.

4.1.1.2.2. Bağdat Paktı

Kore Savaşı'nın ertesinde ABD Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles, komünizm tehlikesine karşı "Kuzey Kuşak" projesini ortaya atmıştır. Bu çerçevede Dulles Mayıs 1953'ten itibaren Ortadoğu ülkelerini de bu projeye dahil etmek için bölgeye ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin bir durağı da Ankara olmuştur. Fakat söz konusu ziyaretler sonrasında Arap devletlerinin tüm ilgilerinin İsrail'in varlığı ve İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki durumuna çevrilmiş olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁹

Dulles'in ortaya attığı Kuzey Kuşak projesi Menderes Hükümeti tarafından benimsenmiş ayrıca 19 Ekim 1954'te İngiltere ve Mısır arasında Süveyş Kanalı'nın statüsü hakkında imzalanan antlaşmada Ortadoğu ülkelerine karşı girişilecek bir saldırı karşısında İngiltere'nin müdahale hakkını elde etmesi ve Türkiye'nin de bu güvenceye dahil edilmesi, Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerinden oluşacak bir ittifak planında ümitlendirmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra Türkiye ve Irak Ortadoğu'da kurulacak olan bir güvenlik ittifakı konusunda anlaşmaya varmışlar ve diğer Arap ülkelerini bu ittifaka katılmaya ikne etmeye çalışmışlardır.

Nasır önderliğindeki Mısır ise bu ittifaka karşı olmuştur. Zira İngiltere ile imzalanan antlaşmanın hemen ardından Mısır, Arap devletleri arasında bir birlik kurulmasını önermiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Bu sırada Irak ve Türkiye'nin liderliğinde oluşturulacak bir ittifak Mısır'ın Arap dünyasındaki liderlik hayallerini suya düşürebilir nitelik taşımaktadır.

Türkiye başbakanı Adnan Menderes ise kurulacak ittifaka destek aramak için Şam ve Beyrut'u ziyaret etmiş fakat Şam'dan olumsuz yanıt almış, Lübnan ise Mısır'ın tutumu karşısında çekimser kalmıştır. Arap Birliği toplantısından sonra ise Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye, Türkiye'nin önderliğinde kurulacak ittifaka karşı çıkmışlar, Lübnan ve Ürdün ise çekimser kalmışlardır. Bu durum çerçevesinde Ortadoğu'da üç farklı bloklaşma ortaya çıkmıştır.

---

¹⁴⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e.

Arap devletlerinin bölgeye yönelik öncelikli tehdit algılamasının İsrail olması Bağdat Paktı'nın kuruluşuna da yansımış ve pakta üyelik kriteri olarak üye devletlerce tanınmış olma getirilmiştir. Nitekim Irak'ın İsrail'i tanımıyor oluşu İsrail'in pakta üye olmayacağını göstermektedir. 24 Şubat 1955'te Ankara ve Bağdat arasında imzalanan antlaşma ile Bağdat Paktı resmen ortaya çıkmıştır.

Mısır'ın Pakt'a yönelik İsrail'e ve Batı emperyalizmine hizmet ediyor tezi antlaşmanın 5. Maddesi ile İsrail'in kurulacak ittifaka üye olamayacağı yönündeki ibare ile çürütülmeye çalışılmışsa da İngiltere'nin 4 Nisan'da pakta katılması Mısır ve Suriye bloğunun elini güçlendirmiştir.

İngiltere'nin ardında Pakistan ve İran'da pakta katılmış fakat Lübnan ve Ürdün'ün pakta katılmamış olması Mısır –Suriye Bloğunun izole edilmesini zorlaştırmıştır.

1958'de Irak'ta gerçekleştiren darbe ile Nuri paşa hükümetinin düşürülmesi ve yeni kurulan hükümetin Bağdat Paktı'ndan çekilmesi ile Bağdat Paktı CENTO'ya dönüşmüş ve merkezi Ankara'ya taşınmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki bu girişimi, Balkan Paktı'nda olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanmış, SSCB ve komünizm tehlikesine karşı oluşturulmaya çalışılan Ortadoğu güvenlik işbirliği en çok SSCB'nin işine yaramıştır. Nitekim Pakt'a karşı olan Mısır ve Suriye gerek 1956 Süveyş Bunalımı sırasında Paktın takındığı tutum gerekse Suriye ve Türkiye'nin savaşın eşiğine gelmesi sırasında SSCB'ye yakınlaşmış ve SSCB de bu devletlere askeri yardımlarda bulunarak bölgede etkinliğini arttırmıştır.¹⁵⁰

4.1.1.2.3. Süveyş Krizi

Süveyş Kanalı üzerindeki İngiliz üsleri meselesi Mısır ve İngiltere ilişkilerini II. Dünya Savaşı sonrasında olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Süveyş Kanalı'nın stratejik önemini Hindistan'a giden deniz yolunun güvenliğinden

---

¹⁵⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e.

ziyade Ortadoğu'daki petrol kaynaklarından elde edilen petrolün Batı'ya güvenli yollardan ulaştırılması, oluşturmaktadır.¹⁵¹

1956 yılında ABD'nin önceden söz verdiği ve Nil Nehri üzerine kurulacak olan Aswan Barajı'nı finanse edecek parayı vermekten vazgeçmesi, Mısır'ın Süveyş Kanalı politikasını daha da sertleştirmiş ve Nasır, kanalı millileştirmiştir. Bununla birlikte Nasır sadece Süveyş üzerindeki İngiliz varlığını değil aynı zamanda Kıbrıs'taki İngiliz varlığını da reddetmeye başlamış ve söz konusu bu tutum Yunanistan'ın Kıbrıs meselesi çerçevesinde Mısır'la yakınlaşmasına neden olmuştur.

Mısır ve İngiltere arasındaki bu anlaşmazlığı çözmek için Londra'da bir toplantı düzenlenmiş ve Süveyş Kanalı'nın uluslar arası bir yönetim tarafından idare edilmesi kararlaştırılmışsa da Mısır bu teklifi reddetmiştir. 19-21 Eylül 1956'da toplanan II. Londra Konferansında ise Süveyş Kanalı Kullanıcıları Birliği kurulmuş ve Türkiye'de bu birliğe üye olmuştur.

29 Ekim 1956'da İsrail'in Süveyş Kanalı'na saldırısı soruna yeni bir boyut kazandırmıştır. Sonradan İngiliz, Fransız ve İsrail planı olduğu anlaşılan saldırı ile İngiltere, Süveyş Kanalı üzerindeki garantörlük hakkını kullanmış ve bölgeye asker çıkarmıştır. Türkiye ise başta Bağdat paktına yönelik Nasır'ın giriştiği yıpratma çabalarına karşılık olarak ve Batı bloğu içindeki konumu nedeniyle İngiltere tezini savunmuş hatta duruma tepki gösteren Bağdat Paktı üyesi Arap devletlerinin İngiltere'yi paktan ihraç etmeye yönelik girişimini engellemiştir. Bu durum bir yandan Türkiye'nin Arap dünyasındaki prestijini olumsuz etkilemiş diğer yandan da kurulduğundan beri Nasır tarafından savunulan Bağdat Paktının Batı emperyalizminin bölgeye girmesi ve İsrail'e hizmet ettiği yönündeki görüşlerinin haklılık payını arttırmıştır.

ABD ise İngiltere ve Fransa'nın askeri müdahalesini kınamış ve böylece ABD'den beklediği desteği göremeyen İngiltere ve Fransa uluslar arası alanda yalnız kalmıştır. ABD'nin BM kurulunda İngiliz ve Fransız tezlerinin aleyhinde tutum takınmasının en önemli nedeni girişilen askeri operasyonla Batı imajının

---

¹⁵¹ F. Sönmezoğlu, a.g.e., s.105

Ortadoğu'da olumsuz etkilenmesi ve bunun sonucunda Suriye ve Mısır gibi bazı devletlerin SSCB'ye yönelmesi olmuştur.

Bölgede artan SSCB etkisi sadece ABD'yi değil aynı zamanda Türkiye'yi de etkilemiştir. Suriye'nin SSCB ile yakınlaşması, bu ülkeden askeri ve ekonomik destek alması, Türkiye'yi de güvenlik endişesine sevk etmiştir.

Bu sıralarda ABD Başkanı Eisenhower yayınladığı bir mesajda Ortadoğu'daki ABD çıkarlarının ve ABD'nin müttefiklerinin çıkarlarının ve güvenliklerinin tehlikeye düşmesi gibi bir durumun ortaya çıkmasına ABD'nin tepkisiz kalamayacağını açıklaması, bölgede artan Sovyet etkisini kırmayı amaçlamıştır. Sonradan Eisenhower Doktrini olarak adlandırılacak olan bu açıklama Türkiye tarafından memnunlukla karşılanmıştır.¹⁵²

Süveyş Kanalı'nda yaşanan kriz Türkiye'nin Arap dünyasındaki prestijini azaltmış ayrıca Bağdat paktı konusunda da şüphelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kriz çerçevesinde Türk dış politikasının Ortadoğu bölgesine yönelik algılamasındaki bir yanlışın bu durumu oluşturduğu yorumu yapılabilir. Zira Türkiye, Araplar için öncelikli konunun İsrail'in varlığı sorunu olduğunu görememiş ve Batı bloğuna yönelik her girişimi komünizm tehdidi etrafında değerlendirmiştir. Sonradan kriz nedeniyle İsrail'i kınamışsa da bu tutum Türkiye'nin Ortadoğu'daki itibarını geri kazandırmamıştır.

4.1.1.2.4. Suriye Bunalımı

Suriye'nin SSCB tarafından askeri yardım alamaya başlaması, Türkiye'yi güvenlik konusundan endişelendirmeye başlamıştır. Ayrıca Suriye Genel Kurmay Başkanlığı'na Sovyet yanlısı bir albayın getirilmesi bu endişeleri arttırmıştır. Bu durumu tehdit olarak algılayan Türkiye, Eisenhower Doktrini'nin de etkisiyle Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya başlamış ve manevra hareketlerine girişmiştir.

Türkiye'nin sınırdaki gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar SSCB'yi de harekete geçirmiş ve Sovyet liderleri Bulganin ve Kruşçev yaptıkları açıklamalarda

---

¹⁵² F. Sönmezoğlu, a.g.e., s.109.

Türkiye'yi suçlamışlar ve olası bir savaşta SSCB'nin Suriye'yi destekleyeceği yönünde tehdit etmişlerdir.

Suriye, SSCB'nin de desteğini alarak konuyu BM'ye taşımış ve Türkiye'yi saldırgan ülke olmakla suçlamıştır. Aynı zamanda bu suçlamalardan ABD ve NATO'da payını almıştır. Zira ABD bu süreçte Ankara'nın arkasında olduğu belirtmiştir. Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerinin de Suriye tarafından reddedilmesi ile sorun tıkanma noktasına gelmiştir. Nihayet 1957 Kasım ayında Suriye'nin suçlamalarını geri almasıyla ve Türkiye'nin de bölgeye yığıldığı askeri geri çekmesiyle sorun kapanmıştır.

Suriye bunalımı sırasında ABD'nin Türkiye'ye tam destek vermesi bir yandan Türkiye'de memnunlukla karşılanmışsa da uzun vadede sadece ABD'ye yaslanarak oluşturulan politikaların yanlışlığı anlaşılmıştır. Gerçekten de 1950'li yıllar boyunca Türkiye dönemin iki kutuplu uluslararası atmosferinin etkisi ile Ortadoğu politikasını Batı savunma planları çerçevesinde oluşturmuş, bölge ülkelerinin tepkileri göz önüne alınmadan önce İngiltere ve Fransa'ya Süveyş Krizi sırasında daha sonra da ABD'nin Eisenhower Doktrinine ve İngiltere'nin Ürdün'e asker çıkarmasına destek vermiş ve bölge ülkelerinin gözünde "Emperyalist Batı'nın ileri jandarma karakolu" olma imajı edinmiştir. Her ne kadar Türkiye İngiltere ve Fransa'yı desteklerken İsrail'e karşı sert tutum takınmışsa da yine de Arap devletleri gözündeki olumsuz imajını düzeltememiştir. Aynı şekilde ABD ve İngiltere'nin desteği ile oluşturulan Bağdat Paktı gibi oluşumlar bu imajı pekiştirdiği gibi Türkiye'nin beklediği etkiyi de yaratmamış sadece Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişiminde önemli rol oynamış onun dışında bölge ülkeleri ile olan ilişkilere olumsuz yansımıştır.¹⁵³

Bu çerçevede 1964 yılında yaşanan Kıbrıs krizi ve Johnson Mektubu olayı Türkiye'ye bölgede ABD politikalarına aşırı angaje olmanın yanlışlığını acı bir dersle göstermiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren durumu fark eden Türkiye, bölgede ABD'ye olan aşırı angajmandan kurtulmaya çalışmış, Kıbrıs

---

¹⁵³ Mehmet Şahin, "Ortadoğu İle İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, s. 493

konusunda yaşadığı uluslararası yalnızlığı Filistin tezlerine daha da yaklaşarak Arap devletlerin desteğini alarak aşmaya çalışmıştır.

4.1.1.3. TDP'nin 1960 Sonrası Ortadoğu Politikası

1960'lı yıllar boyunca Türkiye, Ortadoğu politikası ve Batı İttifakı ile olan ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. Türel Yılmaz, 1960'lı yıllar boyunca Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını yedi ana başlık altında toplamıştır. Bunlar;

- Ortadoğu devletlerinin içişlerine karışmama
- Bölge devletleri ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışma
- Bölge devletleri arasındaki anlaşmazlıklara karışmama
- Ticari ve ekonomik ilişkileri en yüksek seviyeye taşıma
- Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki konumu ve Ortadoğu politikası arasında ayırım yapılması
- Arap-İsrail sorununda dengeli politika
- Arapları bölecek oluşum ve anlaşmalara/ittifaklara girişmemedir.¹⁵⁴

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında 1960'lı yıllardan sonra yaşanan değişimin nedenleri hem iç konjonktürde yaşanan gelişmelerden hem de uluslararası politikada yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında yönetimi devralan askeri yönetim Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışacağını daha darbe bildirisi sırasında açıklamıştır. Aynı zamanda Türk toplumunda yükselen anti-emperyalist ve anti-Amerikancı kamuoyu da Ortadoğu politikasının şekillenmesinde rol oynamıştır.

Bunun yanında uluslararası konjonktürde meydana gelen gelişmeler de bir diğer etkidir. Bunlar, daha öncede üzerinde durulan Kıbrıs Krizi sonrasında anlaşılan ABD politikalarına aşırı angajmanın yanlışlığı ve uluslararası yalnızlık, Soğuk Savaş'ın yumuşama (detant) dönemine girmiş olması ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerdir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Türel Yılmaz, "Ortadoğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, s.635

¹⁵⁵ Türel Yılmaz, "a.g.m.", s.636

1970'li yıllara gelindiğinde Ortadoğu'da Filistin meselesi önemini korumakla birlikte, Lübnan'da yaşanan iç savaş ve 1979 yılında yaşanan İran Devrimi ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgali bölgede yönelik bakış açısının Körfez'e kaymasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye ise ağırlıklı olarak iç politik gelişmelerle ilgilenmiştir. 1970'li yıllar boyunca yaşanan politik istikrarsızlık ve ülkenin kısa ömürlü koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmesi, Türkiye'nin bölge sorunları ile ilgilenmesini engellemiştir.

1979 yılında İran 'da ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler, bölgeye yönelik ilginin Körfez'e kaymasını sağlamıştır.¹⁵⁶ Nitekim bölgeye yönelik ilgi 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı ile daha da artmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında SSCB'de Gorbaçov'un başlattığı glasnost ve perestroyka politikaları neticesinde iki kutuplu yapının yumuşama başlaması, süper güçlerin bölgede karşı karşıya kalma olasılığını azaltmıştır. Türkiye ise 1980'li yıllar boyunca karşı karşıya kaldığı terör sorunu nedeniyle bölgeyle ilgilenmek zorunda kalmıştır. Özellikle Hafız Esad yönetiminin önce ASALA sonra da PKK terör örgütlerine destek vermesi ve bu örgütleri Türkiye'yi su politikasında değişiklik yapmaya zorlamak için enstrüman olarak kullanması, Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin bölge ile ilgilenmesini zorunlu kılan gelişmeler olmuştur.

4.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Soğuk Savaş'ın hemen akabinde Körfez Savaşı'nın yaşanması ve ayrıca yeni dünya düzeninin ilk uygulanma alanının Ortadoğu olması, Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerini gözden geçirmesine neden olmuştur. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan süreçte NATO'nun meşruiyet zemini, Türkiye'nin stratejik konumu gibi Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika anlayışının özünü oluşturan kavramların tartışmaya açılması, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı harekete geçirmiştir.

Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal eden Saddam Hüseyin'e bağlı Irak askerlerinin bölgeden çekilmesi için ABD öncülüğünde BM harekete geçirilmiş ve Saddam rejimine 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınarak, Irak askerlerinin bu

---

¹⁵⁶ Taysar Arı, "Ortadoğu İle İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, s.772

tarihe kadar Kuveyt'ten çekilmemeleri durumunda ABD öncülüğünde BM müdahalesinin gerçekleşeceği uyarısında bulunulmuştur. Nitekim Saddam Hüseyin bu uyarıları dikkate almayarak Kuveyt'ten çekilmemiş ve beklenen hareket 17 Ocak 1991 tarihinde başlamıştır. Bu süreçte cumhurbaşkanı Özal durumu fırsat bilerek tartışılan Türkiye'nin stratejik konumunu yeniden güçlendirmek, Ortadoğu'da kurulacak yeni düzende söz sahibi olabilmek, AB'ye üyelik sürecinde hem AB üyesi ülkelerin hem de ABD'nin etkin desteğini almak için ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine destek vermiş hatta cumhurbaşkanının bu girişimleri Türk kamuoyunda Özal'ın Türkiye'yi savaşa sokacağı endişesini yaratmıştır.

“Bir koyup üç almak” söylemi ile vücut bulan Özal'ın Körfez politikası, Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasında kırılma noktası teşkil etmiştir. Öncelikle bu süreçte cumhurbaşkanı Özal, tüm dış işleri bürokrasisini ve hatta hükümeti by-pass etmiş, İncirlik Üssü'nün kullanılması gibi konularda dönemin ABD Başkanı Bush ile görüşmelerde bulunmuştur. Özal'ın bu girişimleri cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığı ve siyaset üstü olma ilkeleri ile çelişmiş ve kamuoyundan ve muhalefetten tepki toplamıştır.

İkinci olarak cumhurbaşkanı Özal'ın izlediği Ortadoğu politikasının sürekli Batı menşeli hareketleri desteklemek üzerine kurulu olması iki önemli tehlikeyi gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki Batı ve özellikle ABD politikalarına aşırı angaje olmanın daha önce 1964 yılında yaşanan Johnson Mektubu krizinde olduğu gibi Türkiye'nin elini kolunu bağlama ve manevra kabiliyetini kısıtlama tehlikesidir. İkinci tehlike ise Arap devletlerinde zaten var olan “Batı'nın ileri karakolu”, “Batı'nın bölgedeki jandarması” algılamının, Özal'ın politikaları nedeniyle güçlenmesi tehlikesidir. Nitekim cumhurbaşkanı Özal'ın Ortadoğu'ya yaklaşımı, dünya ve Arap kamuoyunda “yeni-Osmanlılık” olarak adlandırılmıştır.¹⁵⁷

Bu süreçte Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra tartışılmaya başlanan Türkiye'nin stratejik konumunu yitirdiği tezi geçersiz kalmış, Körfez Savaşı Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumunu güçlendirici bir etkide bulunmuştur. Bu

---

¹⁵⁷ Baskın Oran, "Küreselleşme Ekseninde Türkiye (Dönemin Bilançosu)", a.g.e., s.236

durum Soğuk Savaş boyunca stratejik konumunu öne çıkararak dış politika oluşturan ve bu sayede Batıdan maddi/manevi destek alan Türkiye'nin dış politika anlayışının devam etmesini sağlamıştır. Bununla birlikte stratejik konumun tekrar önem kazanması, Özal'ın "bir koyup üç alma" söylemi ile hesapladığı beklentileri karşılamamıştır. Hatta Türkiye o dönemde petrol boru hatlarını kapattığı ve BM ambargo kararını katı bir şekilde uyguladığı için ekonomik olarak zarara girmiş ve bu zararı batı tarafından vaat edilen şekilde karşılanmamıştır. Yine bir başka açıdan Özal, AB'ye üyelik süreci ile ilgili beklediği desteği elde edememiştir. Hatta tüm bunlara ilaveten Körfez Savaşı sonrasında Irak'ta Saddam rejiminin kuzeydeki Kürt nüfusa yönelik uyguladığı baskı politikaları ve katliamlar, Türkiye sınırında insanlık dramının yaşanmasına neden olmuş, Türkiye bir yandan Kürt mülteci sorunu ile karşı karşıya kalırken, kendi içindeki sorunun da uluslararası görünürlüğü artmıştır. Bu çerçevede uluslararası nitelik kazanan bölgedeki Kürt sorunu, 1990'lı yıllar boyunca artan PKK terörü ve Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği askeri operasyonlar nedeniyle insan hakları başlığı altında Türkiye'nin sürekli eleştirilmesine neden olmuştur.

Bir diğer açıdan Türk dış politikasında Özallı yıllar, aynı zamanda statükoculuk anlayışında kısmi değişimin, ekonomi temelli dış politika anlayışının hakim olduğu, esnek ve pragmatik bir özellik arz etmiştir. Gerçekten de Özal, 1980'li yıllardan itibaren Türk toplumunun sosyo-ekonomik dönüşümünde en etkili figürlerden biri olmuştur. Özal'ın bu dönüşümdeki rolü dış politikada da kendisini göstermiş, ekonomi temelli pragmatik bir anlayış dış politikaya da sirayet etmiştir. Laçiner, Özal dönemi Türk dış politikasının Özal'ın kişiliği anlaşılman eksik kalacağını savunmuş, bu çerçevede özellikle Özal'ın ABD hayranlığına değinmiştir. Laçiner'e göre Özal'ın dış politikada ABD politikalarını ve işbirliğini savunmasının nedeni ABD'nin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapısıdır. ABD'nin savunduğu siyasal ve ekonomik liberalizm ve Osmanlı benzeri çok kültürlü yapısı, başarısının ardındaki en önemli unsurlardan biridir ve Türkiye'nin de bu tarz

bir liberalizm anlayışı ile ABD politikalarına uyumlu politikalar geliştirmesi kendi çıkarına olacaktır.¹⁵⁸

Bir diğer açıdan Körfez Krizi döneminde Özal'ın dile getirdiği “bir koyup üç almak” söylemi Göle'nin tanımlamasıyla belirtecek olursak Türk siyasetine uzun yıllar damgasını vuran *mühendis ideolojisi*¹⁵⁹ gözler önüne sermiştir. Gerçekten de Özal'ın söylem ve politikalarına damgasını vuran pragmatizmin izleri sürüldüğünde Türk siyasetine uzun yıllar hakim olan mühendis kimlikli politikacıların zihniyet ve davranış kalıplarının izlerini taşıdığı görülecektir. Bu izleri de sürekli ekonomik kazanç hesapları yapmak ve bu hesaplar üzerinden siyasal söylem oluşturmak olarak belirtebiliriz.

Kuşkusuz tüm bunlarla birlikte Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasında yaşanan değişimin ana nedeni uluslararası sistemde meydana gelen değişimdir. ABD'nin tek süper güç olarak Soğuk Savaş'ın galibi olması ve ona hem kendisinin hem de diğer aktörlerin yüklediği “dünyanın jandarmalığı” misyonu, hem Türk dış politikasında karar alıcılarının hem de Türk kamuoyunun algılamalarını şekillendirmiştir.¹⁶⁰ 1990'lı yıllar boyunca Türk siyaset adamları ve yöneticiler uluslararası arenada her girişimde ABD'nin desteğini elde etmeye azami önem vermişler ve bu durum Türk dış politikasının ABD politikalarına belli oranda angaje olmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu politikasını şekillendiren en öncelikli konular PKK terörü, Körfez Savaşı sonrası uluslararası nitelik kazanan bölgedeki Kürt Sorunu ve bölge devletlerinin PKK terörünü Türkiye'ye karşı dış politika enstrümanı olarak kullanmasıdır. Yani Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerinde öncelikli konu güvenlik olmuştur.

¹⁵⁸ Sedat Laçiner, “*Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*”, **Türkiye'nin Politik Tarihi**, ed. Adem Çaylak ve diğerleri, 1. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s.604

¹⁵⁹ Bakınız: Nilüfer Göle, “*Mühendisler ve İdeoloji*”, İstanbul, Metis Yayınları, 1998

¹⁶⁰ Gerçekten de bu dönemde sadece kamuoyunda değil yönetici seçkinler arasında da ABD'nin desteğini sağlamak önemli bir yer tutmuş, ABD'nin Türkiye'ye destek verdiği ya da durumun böyle algılandığı her girişim kamuoyunda ve yönetici elitler arasında sevinçle karşılanmıştır. Bir örnek vermek gerekirse ABD'nin PKK'yı 1993 yılında terör örgütü olarak tanıması TBMM'de bazı milletvekilleri arasında sevinçle karşılanmış ve büyük bir başarı olarak algılanmıştır. Bakınız: M. Cüneyt Yenigün, “*Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar*”, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 521

Öncelikle Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam rejimi devrilmemiş bununla birlikte bölgede etkinliği azalmışsa da Irak'taki iktidarı devam etmiştir. Bu konjonktürde Saddam rejimi içeride kendisine karşı ayaklanan Kürtlere karşı saldırılar düzenlemiş, Saddam askerlerinin bu saldırıları uluslararası kamuoyunda ve özellikle Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bu süreçte Türkiye'de sınırına yığılan mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmış ve Batı kamuoyunda eleştirilmiştir. Kürt mülteci sorunu karşısında önce Irak'a müdahale edilmesini savunan cumhurbaşkanı Özal, ABD'nin bu öneriye yanaşmaması nedeniyle Irak'ın kuzeyinde tampon bölge oluşturulması fikrini öne sürmüştü, Özal'ın bu fikri daha sonra ABD ve koalisyon ülkeleri öncülüğünde Huzur Operasyonunda vücut bulmuş, bu çerçevede Türkiye'ye Çekiç Güç¹⁶¹ adında askeri birlikler konuşlandırılmıştır.¹⁶²

Irak'ın kuzeyinin BM kararları çerçevesinde Irak uçaklarına kapanması ve Çekiç Gücün bölgedeki varlığı bu bölgede otorite boşluğu yaratmış, bu boşluktan yararlanan PKK terör örgütü bölgeye konuşlanmış, burada askeri kamplar kurmuş ve bölge üzerinden Türkiye topraklarına saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Coğrafi şartların avantajını da kullanan örgüt saldırılardan sonra tekrar Irak, İran ve Suriye topraklarına geri çekilerek zayıfatı en düşük seviyede tutmaya çalışmıştır. Bu saldırılar karşısında Türkiye, sıcak takip hakkını kullanmıştır. 1990'lı yıllarda özellikle Irak'ın kuzeyine yönelik sınır ötesi operasyonlar gündemi bir hayli meşgul etmiştir.

Daha önce Suriye-Türkiye ilişkilerinin tarihi incelenirken değinildiği üzere bölge devletlerinin PKK terörünü Türkiye'ye karşı dış politika aracı olarak kullanması, dönem boyunca Türkiye'nin bölgeye yönelik reflekslerini

---

¹⁶¹ Çekiç Güç, Huzur Operasyonu 1'in son bulmasının ardından bölgeye yönelik muhtemel Saddam rejimi saldırısının tekrar yaşanmaması için Huzur Operasyonu 2 çerçevesinde Amerikan, İngiliz ve Fransız birliklerinden oluşan birliğin adıdır. Türkiye'de İncirlik ve Pirinçlik üslerinde konuşlandırılmış bu birliklerin Türkiye'deki faaliyetleri 1 Mart 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla sona erdirilmiştir. http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87eki%C3%A7_G%C3%BC%C3%A7, Erişim tarihi: 24.04.2011

¹⁶² Baskın Oran, Huzur Operasyonu 1 ve Huzur Operasyonu 2 arasındaki amaçlar bakımından fark olduğunu belirtmektedir. Huzur Operasyonu 1'de amaçların **a)** K. Irak Kürtlerini açıktan ve Saddam baskısından kurtarmak **b)** Türkiye sınırını sığınmacı baskısından kurtarmak olduğunu oysa Huzur Operasyonu 2'nin amacının ise birincisinden farklı olarak Saddam rejiminin devrilmesi olduğunu savunmuştur. Bakınız: Baskın Oran, "Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti", Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998, s.263

şekillendirmiştir. Bu konuya daha önce Suriye-Türkiye arasındaki su sorunu ve terör sorunu başlıkları altında incelediğimiz için burada tekrar yapmamak adına daha fazla incelenmeyecektir.

1990'lı yıllar boyunca Türk dış politikasının Ortadoğu ayağının şekillenmesinde önemli bir yer tutan bir başka gelişmede İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi ve özellikle askeri alanlarda yapılan işbirliğidir. Türkiye bu dönemde İsrail ile ilişkilerini geliştirerek Suriye'yi hem kuzey ve güneyden sıkıştırmayı hem de PKK'nın Bekaa Vadisi'ndeki varlığına son vermeyi amaçlamıştır. İsrail ile yakınlaşma Ortadoğu'ya dönük Türkiye'nin yakın-çevre politikasının ana taşlarından biri olmuş, 1996 yılında yapılan Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması (23 Şubat 1996) ve Savunma Sanayi Alanında İşbirliği Antlaşmasından (28 Ağustos 1996) sonra Türkiye'nin özellikle Suriye'ye yönelik politikasında Adana Mutabakatı'na kadar sürecek olan sertlik dönemi başlamış, Suriye'nin PKK kartına karşılık, Türkiye İsrail kartını oynamıştır.¹⁶³ Fakat Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi bölge ülkelerindeki zaten olumsuz olan Türkiye imajı daha da pekiştirmiştir.

Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca dış politika anlayışını şekillendiren güvenlik unsuru aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dış politika oluşum sürecindeki merkezi konumunu daha da güçlendirmiş, bu dönem boyunca Türk dış politikası de facto olarak TSK'nın himayesinde oluşturulmuştur. Bu durumun en bariz örneği yine Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan kriz sırasında ortaya çıkmış, 1998 Adana Mutabakatı'na gidilen süreci başlatan olay dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Hatay'da yaptığı sert konuşma olmuştur.

Nihayetinde Türk dış politikasının 1999 sonrasında yeni bir boyut kazandığını ileri sürebiliriz. 1999 Helsinki Zirvesi sonrası AB'ye üyelik sürecinde katedilen olumlu adımlar Türk dış politikasında da kısmi değişim yaşanmasına neden olmuştur. Post-Helsinki Ruhu olarak adlandırabileceğimiz bu değişimde öne çıkan aktörlerin devlet bürokrasisi olmadığını tam tersine kamuoyu ve çıkar gruplarının ön plana çıkmaya başladığını söyleyebiliriz. Gerçekten de Helsinki Zirvesi sonrası

---

¹⁶³ Gencer Özkan, "Turkey's Changing Neighbourhood Policy", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXXV, 2004, s.5

kamuoyunun ve sivil toplum kuruluşlarının Türk dış politikasının oluşum aşamasında taleplerini daha yüksek sesle duyurmaya başladığını söyleyebiliriz.¹⁶⁴ Buna ilaveten yeni aktörlerin taleplerinin de ekonomi ağırlıklı olduğu, güvenlik eksenli dış politika anlayışının (TDP'nin realist yanının) devam ettiğini söyleyebiliriz.

Toparlamak gerekirse Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişimin kaynaklarını maddeler halinde sıralamak gerekirse bunlar;

- Uluslararası sistemin yapısında yaşanan köklü değişim
- Özellikle PKK terörü sonrası yaşanan güvenlik-demokratikleşme ikilemi ve güvenlik eksenli realist anlayışla birlikte yaşanan değişim
- Güvenlik merkezli dış politika anlayışının bir getirisi olarak de facto TSK'nın dış politikaya etkisi
- 1999 Helsinki Zirvesi sonrası AB'ye üyelik süreci ile birlikte STK ve kamuoyunun dış politikaya daha aktif katılımının getirdiği değişimdir diyebiliriz.

4.1.3. 2002 Sonrası AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası

3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) büyük bir başarı elde ederek tek başına iktidar olmuştur. AK Partinin iktidara gelmesi, kurucu ve üyelerinin daha önce içinde buldukları siyasi oluşumlar nedeniyle kuşku ile karşılanmıştır. AK Parti kendisine yönelik bu kuşkuları kimliğini muhafazakâr-demokrat¹⁶⁵ olarak ilan ederek aşmaya çalışmışsa da bu tanımlama toplumun belli kesimlerinde var olan şüpheleri ortadan kaldıramamıştır.

¹⁶⁴ Gencer Özkan, *a.g.m.*, s.13-15

¹⁶⁵ Ali Yaşar Sarıbay, siyaset bilimi literatüründe "muhafazakar-demokrasi" kavramının olmadığını bu iki kavramın bir araya gelmesinin aslında çatışmalı olduğunu ileri sürmektedir. Sarıbay'a göre muhafazakarlık toplumu öncelediği ve toplumsal değerleri muhafaza etmeyi amaçladığı için demokratlık kavramı ile çatışmalı bir görüş ve kimliktir. Bununla birlikte iki kavramın bir araya gelmesini kolaylaştıran "muhafazakar-liberalizm" gibi kavramlar mevcuttur. Bu konuda AK Partinin kimliği ile ilgili bir tartışma için bakınız: M. Çağatay Okutan, "Adalet ve Kalkınma Partisi: Muhafazakar-Demokrat mı Hıristiyan-Demokrasinin Müslüman Versiyonu mu?", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2006

AK Parti dönemi dış politika anlayışı ve pratiklerine geçmeden önce AK Partinin kısa bir analizini yapmak bazı soru işaretlerinin ortadan kalkması için önem arz etmektedir. AK Parti kurucuları itibariyle MNP-MSP-RF-FP¹⁶⁶ çizgisinin devamı olarak algılansa da, parti kendisinin milli görüş gömleğini çıkardığını ve muhafazakar-demokrat olduğunu savunmaktadır. Nitekim AK Parti muhafazakar-demokrat kimliğini 2002 seçimleri öncesinde seçim beyannamesinde şu cümlelerle tarif etmiştir:

*“ Demokrasi, millete hizmet için yapılan bir siyasi yarış ve hoşgörü rejimidir. Bu rejimde, kimsenin diğerlerine göre daha üstün hak ve imtiyazı yoktur. **Farklı inanç ve kültürleri ülkemiz için bir zenginlik kabul eden PARTİMİZ**, değişik dil, din, soy ve sosyal statüden insanın kanunların eşit koruyuculuğu altında özgürce yaşamasını ve siyasete katılmasını gerekli görür.*

*...Milletimizin tarihsel tecrübe ve birikimini geleceğimiz için sağlam bir zemin olarak gören **AK PARTİ**, muhafazakardır. Türk toplumu, bu coğrafyada ortak bir kaderi paylaşan, acı-tatlı hatıraların birleştirdiği büyük bir ailedir. Bu ailenin kimliğini oluşturan değerlerin, çağdaş gelişmeler ışığında yeniden üretilerek devam etmesine imkan hazırlanacaktır.”¹⁶⁷*

Görüldüğü üzere AK Parti bu yeni siyasi kimliği ile geçmişin milli görüş çizgisinden kopuşa vurgu yapmaktadır ve aslında bu bağlamda daha önce Refah-Yol Hükümeti döneminde olduğu gibi ordu ile karşı karşıya kalmamayı amaçlamıştır. Zira daha önceki milli görüş kimliğinin özellikle laikliğe bakış açısı Türk siyasal hayatı boyunca zaman zaman ordu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle AK Parti yöneticilerinin milli görüşçülerden farkının Fazilet Partisi bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılmış reformların laiklik temelinde eksik kalacağını ve bu bakış açısı ile Türkiye’de orduya rağmen siyaset yapılamayacağını anlamış olmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Söz konusu parti isimleri sırasıyla Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi’dir.

¹⁶⁷ <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-1.html>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁶⁸ M. Çağatay Okutan, *a.g.m.*, s.320

AK Parti her ne kadar yeni kimliğini milli görüşten ayrı olarak tanımlamış olsa da parti yöneticilerin siyasi geçmişi toplumun bir kesimindeki şüpheleri gidermemiştir. Ayrıca muhafazakarlık kavramına yapılan aşırı vurgu zaman zaman demokrat kimliğin sembolik olduğu yorumlarının yapılmasına neden olmaktadır.

4.1.3.1. AK Parti'nin Dış Politika Anlayışı

AK Parti programının giriş kısmında Türkiye'nin tarihi mirasına atıfta bulunulmuş ve bölgesinde etkili olabilecek bir güç potansiyeli taşıdığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin bu potansiyeli altındaki en önemli unsurlardan biri de sahip olduğu jeopolitik konumdur.¹⁶⁹ Parti programında dış politika başlığı altında jeopolitiğin önemi üzerinde şu cümlelerle durulmuştur:

“Türkiye'nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akılcıca kullanılmasına bağlıdır.”¹⁷⁰

Programda ayrıca Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası konjonktüre değinilmekte ve çok alternatifli bir dış politika oluşturulması için uygun zeminin oluştuğuna vurgu yapılmaktadır. Bu yeni ortamda Türkiye, güç merkezleri ile ilişkilerinde alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlenmelidir. Yine aynı şekilde programda önyargılardan uzak, karşılıklı çıkara dayalı gerçekçi bir dış politikanın oluşturulması ve yeni konjonktürün ortaya çıkardığı gerçekler ile ulusal çıkarlar arasında bir denge kurulması amaçlanmıştır.¹⁷¹

Ahmet Davutoğlu, AK Partinin dış politika anlayışının beş ana esasa dayandığını belirtmektedir. Bu beş esas:

- Güvenlik ve demokrasi arasında denge kurulması

¹⁶⁹ http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html?pid=-1&go=prev&old=3, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁷⁰ http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/parti-programi_79.html?pid=-1&go=prev&old=51, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁷¹ http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/parti-programi_79.html?pid=-1&go=prev&old=51, Erişim Tarihi: 26.04.2011

- Komşularla sıfır problem
- Çok boyutlu ve çok eksenli dış politika anlayışı
- Merkez devlet olma
- Ritmik ve proaktif bir diplomasi anlayışıdır.¹⁷²

Bu çerçevede ilk olarak güvenlik-demokrasi arasında kurulması gereken dengeden bahsetmek gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktür insan hakları, demokrasi, temel hak ve özgürlükler gibi bazı kavramları öne çıkarmış, özellikle eski Yugoslavya’da başlayan ve 1990’lı yıllar boyunca dünya gündemini sürekli meşgul eden kriz ve çatışmalar, bu tarz meselelerin devletlerin iç işleri olarak görülmesini imkansızlaştırmıştır. Artık klasik realizmin savunduğu iç-dış politika ayırımının olduğu bir dünya varsaymamız ve bu varsayımdan hareketle politika geliştirmemiz mümkün değildir. Bu çerçevede AK Parti dış politika anlayışının ana esaslarından biri olarak Soğuk Savaş sonrası yeni düzenin gereklerinden biri olarak güvenlik ve demokrasi arasında denge kurulması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye’nin bulunduğu coğrafyada etkin bir ülke olabilmesi için öncelikle evinin içini düzenlemesi gerekmektedir.¹⁷³

I. Körfez Savaşı’ndan sonra Kürt sorununun uluslararası bir boyut kazanması, Türkiye’nin güvenlik kaygılarını arttırmış, güvenlik kaygılarını gidermeye çalışan Türkiye, Batı tarafından anti-demokratik olmakla suçlanmıştır. Aynı şekilde güvenlik kaygıları Türkiye’de devlet ve vatandaşları arasında da güvensizlik ortamının doğmasına neden olmuştur. AK Parti, böylesine iç ve dış ortama sahip olan bir Türkiye’nin mevcut potansiyellerini tam olarak kullanamayacağını, bölgede “merkez” yerine “köprü” ülke olarak varlığını sürdüreceğini ve bunun doğal bir sonucu olarak da dış politikada sadece reaksiyoner bir devlet imajına sahip olacağını savunmuştur. Oysaki güvenlik-demokrasi dengesini tahsis edebilmiş bir Türkiye, hem bölgede bir çekim merkezi, istikrar

---

¹⁷² Gökhan Koçer, “AKP’nin ve Tayyip Erdoğan’ın Dış Politika Felsefesi”, *Türk Dış Politikası (1918-2008)*, s. 921-924

¹⁷³ Tarık Oğuzlu, “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 9, Eylül 09, s.44

unsuru ve model ülke olacak hem de dış politikada reaksiyoner olmak yerine proaktif bir dış politika yürütebilecektir.

AK Parti dış politika anlayışının ana sacayaklarından biri de “komşularla sıfır problem” ilkesidir. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrasında katı askeri kamplaşmaların ortadan kalktığı bir dünyada işbirliği fırsatlarının öne çıktığı¹⁷⁴ parti programının dış politika başlığı altında ele alınmıştır. Türkiye bulunduğu Ortadoğu bölgesinde ancak bir çekim gücü olarak algılandığı ve model olarak benimsendiği, bölge istikrarına katkı sağladığı ölçüde bağımsız bir dış politika oluşturma şansı ve manevra kabiliyeti kazanacaktır. Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle hem güvenlik kaygılarını giderebilecek hem de bölge istikrarına ve ekonomik kalkınmasını hızlandırabilecektir. Bu bağlamda yıllardır “dört tarafı düşmanlarla çevrili ülke” algılaması Türk dış politikasını kısır döngüler içine hapsedmiş, Türkiye’nin bölge politikalarında Batı ve ABD politikalarına aşırı angaje olmasına neden olmuştur. Bu durum da özellikle Arap devletlerinde var olan “Batının jandarması” ve “emperyal devletlerin ileri karakolu” imajının kırılabilmesini daha da zorlaştırmıştır.

Üçüncü esas çok boyutlu ve eksenli dış politika izlemektir. Yine Soğuk Savaşın sona ermesinin bir getirisi olarak Türkiye iki kutuplu yapıda Sovyet tehdidi nedeniyle aşırı bağımlı olduğu Batı politikalarından kurtulmalıdır. Türkiye’nin nihai amacı AB’ye girmek olmamalı, AB’ye girmek amaçlardan sadece biri olarak algılanmalıdır. Türkiye bölgede “periferik bir ülke” olamaz zira tarihi ve kültürel geçmişi, bölge ülkeleri ile bağları buna müsaade etmeyecektir ve Türkiye bu potansiyelini kullanarak “merkez ülke” olmalıdır ve bu potansiyele sahiptir. Bu noktada bir yandan ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye’nin diğer yandan İran, Rusya, Suriye ve diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışması birbiriyle çatışan politikalar değildir. Merkez ülke olmanın gereklerinden biri olarak Türkiye çok boyutlu ve eksenli bir dış politika oluşturmak zorundadır.¹⁷⁵

¹⁷⁴ <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pid=50>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁷⁵ Tarık Oğuzlu, *a.g.m.*, s.44

Türkiye'nin bölgedeki konumu yıllarca "köprü" sıfatı ile adlandırılmıştır. Oysa Türkiye'nin tarihi, kültürel mirası ve derinliği ona "köprü devlet" olma yerine bölgede "merkez devlet" olma özelliği kazandıracak realitelerdir. Hatta bu potansiyel ve merkez ülke olma gerekliliği gelecekte Türkiye'yi global bir aktör haline getirebilecektir.¹⁷⁶ Davutoğlu'na göre Türkiye, Ortadoğu, Balkan, Kafkasya, Orta Asya, Hazar, Akdeniz, Körfez ve Karadeniz ülkesidir ve bu kimlikleri onun bu coğrafyada etki sahibi olmasının ve global stratejik rolünün bir parçasıdır. Bu nedenle Davutoğlu, Türkiye'nin köprü ülke olması yerine bölgede merkez ülke olması gerektiğini iddia etmektedir.¹⁷⁷ Türkiye, merkez ülke olmak için gerekli olan stratejik derinliğe sahiptir. Davutoğlu, Türkiye'nin merkez ülke olmasının gereklerinden biri olarak yeni bir Türk aydını prototipine atıfta bulunmuştur. Bu konuda 2004 yılında merkez ülkenin gereklerini ve yeni diplomatik üslubu Radikal gazetesindeki makalesinde şu cümlelerle vurgulamıştır.

*"Türkiye yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır. Yeni diplomatik üsluptan kastedilen; Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır. Bunun gerçekleşebilmesi sadece diplomatlarımızda ve siyasilerimizde değil, aydınlarımızda da zihniyet değişikliğini gerektirmektedir. Bir aydın reformasyonu olmadan, yeni bir aydın prototipi geliştirmeden bunu sağlayamayız."*¹⁷⁸

Davutoğlu, son esas olarak ritmik ve proaktif bir diplomasi anlayışının oluşturulması üzerinde durmaktadır. Türkiye bulunduğu coğrafyada sadece statik bir diplomasi yürütmemeli, ilişkilerini sadece bürokratik kanallar yoluyla geliştirmemelidir. Bölgede model olabilmek için Türkiye'nin yapması gereken iletişim kanallarını tek bir şekilde sağlamamalı, bölge ülkelerindeki farklı kimlik,

¹⁷⁶ Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift In Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", **Turkish Studies**, Vol. 11, No. 1, March 2010, s. 110

¹⁷⁷ Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine And Turkish Foreign Policy", s. 4, www.eliamap.gr/.../KEIMENO-EPFAZIAS-8_2010_loGrigoriadis1.pdf, Erişim Tarihi: 27.04.2011

¹⁷⁸ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", Radikal, 26.02.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, Erişim Tarihi: 27.04.2011

siyasi oluşum, sivil toplum kuruluşu ve benzeri örgütlerle de irtibat içinde olmalıdır. Diğer açıdan da Türkiye izleyeceği bu ritmik diplomasi anlayışı ile bölge sorunları ve krizlerine, ortaya çıktıktan sonra reaksiyon göstermek yerine ortaya çıkmadan önlemeye yönelik proaktif ve inisiyatif alan bir diplomasi anlayışı ile yaklaşmalıdır.

AK Parti 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra parti programında yer alan dış politika ilkelerini hayata geçirmek için uygun bir zemin elde etmiştir. Uzun koalisyon döneminden sonra AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi hem içerde siyasal ve ekonomik istikrar sağlamış hem de dış politikanın tek elden yürütülecek olması hükümetin elini kuvvetlendirmiştir.

4.1.3.2. AK Parti Dış Politika Anlayışının Şekillenmesinde Davutoğlu Faktörü

AK Partinin dış politika ilkelerinin şekillenmesinde göz ardı edilmemesi gereken bir faktör de Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışıdır. AK Parti'nin kuruluş aşamasından bugüne kadar dış politika ilkelerinin oluşturulmasında önemli bir paya sahip olan Davutoğlu, 2002 seçimleri sonrasında Başbakanlık Dışişleri Başkanlığı ve büyükelçilik görevi ile başladığı siyasal kariyerini bugün Dışişleri Bakanlığı görevini yürüterek sürdürmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu teorik dış politika ilkelerini pratiğe dökme şansını elde edebilmiş nadir akademisyenlerdendir ve 2001 yılında kaleme aldığı Stratejik Derinlik kitabındaki teoriler uygulama alanı bulmuştur.

Davutoğlu, Soğuk Savaş dönemindeki “özgür dünya” söyleminin, Soğuk Savaş sonrası dönemde “uluslararası toplum” söylemine dönüştüğünü belirtmiştir. Bu dönemde “jeopolitik” uluslararası ilişkilerdeki önemli yerini muhafaza etmektedir. Zira jeopolitik hem uluslararası krizlerin kökeninde yatan nedendir hem de uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesinde belirleyici faktördür.¹⁷⁹

Aynı makalesinde Mahan ve Spykman gibi jeostratejistlerin “Heartland” ve “Rimland” kavramlarına değinen Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde tıpkı

---

¹⁷⁹ Ahmet Davutoğlu, “*The Clash Of Interest: An Explanation Of The World (Dis)Order*”, **Perception**, Vol II, No 4, December 1997-February 1998, s. 3

Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi jeopolitik ve jeo-ekonomik kuşakların oluşturulmaya çalışıldığını, bu yeni kuşakların şekillenmesinde dini, etnik, kültürel değerlerin, ideolojilerin yerini aldığını ileri sürmüştür. Fukuyama ve Hountington'un tarihin sonu ve medeniyetler çatışması tezlerinde bu nedenle Müslüman dünyanın hedef tahtası haline geldiğine değinen Davutoğlu, bu stratejik rekabette canlanan Müslüman dünyanın önemine işaret etmiştir.¹⁸⁰

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca jeopolitik konumunu Batı güvenlik şemsiyesi içinde önemli bir diplomatik değer ve koz olarak görmüş, bu meyanda oluşturduğu dış politika da statükoyu korumaya ve devam ettirmeye yönelik olmuştur. Ahmet Davutoğlu, Soğuk Savaş boyunca statükonun müdafaası için bir araç olarak kullanılan jeopolitiğin yeniden yorumlanması ve bu yeni konjonktüre uygun hale getirilmesini savunmuştur. Bu konuya Davutoğlu şu cümlelerle yer vermektedir:

“Soğuk Savaş parametrelerinin yok olduğu yeni uluslararası çevre içinde Türkiye jeopolitiğinin rolü de yeniden yorumlanmak zorundadır. Öncelikle bu rol geçmişin statükoyu muhafaza stratejisi aşılarak değerlendirilmelidir. Küresel ve bölgesel dengelerin dinamik şekilde değiştiği bir dönemde jeopolitiği statükoyu korumak için kullanmak, zamanla jeopolitik avantajların kullanılamaz hale gelmesine yol açar. Jeopolitik konum başlı başına bir değer değildir. Jeopolitik konum bu konuma uygun bir tarzda ortaya konan bir dış politika stratejisinin etkin aracı olması halinde değer kazanır.”¹⁸¹

Müslüman dünyanın Soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan jeopolitik ve jeo-ekonomik boşluk alanlarında stratejik rakip olarak görülmeye başlanması karşısında Türkiye yeni dönem dış politika anlayışında göz ardı edemeyeceği bir olgudur. Bu bağlamda Davutoğlu, Stratejik Derinlik adlı kitabında Türk dış politikasının Soğuk Savaş döneminde iki parametreye bağımlı kaldığını savunmuş, Soğuk Savaş sonrasında ise Türkiye'nin kendisini hazırlıksız bir şekilde küresel ve bölgesel ölçekli büyümenin içinde bulduğunu ileri sürmüştür. Bu iki parametre

---

¹⁸⁰ Ahmet Davutoğlu, *a.g.m.*, s.7-8

¹⁸¹ Ahmet Davutoğlu, *“Stratejik Derinlik”*, 49. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s.117

Sovyet tehdidi ve bu tehdide karşı Batı güvenlik şemsiyesi altında yer almaz. Buna ilave olarak da Türkiye, Batı güvenlik şemsiyesi içindeki konumunu da Yunanistan ile olan ilişkilere endekslemiştir. Bu durum Soğuk Savaş boyunca “sınır boyu güvenlik” anlayışının TDP’ye hakim olmasına ve Türkiye’nin uluslararası konumunun bu askeri stratejiler içinde yorumlanmasına neden olmuştur.¹⁸²

A. Murinson, AK Parti’nin dış politika anlayışının temel ilkelerini Turgut Özal dönemine dayandırmaktadır. Murinson’a göre Türk dış politikasına şimdiden damgasını vuran AK Parti dönemi dış politika anlayışı Soğuk Savaş’ın bitimi ile birlikte başlayan Özal ekolü çerçevesinde yaşanan değişimin bir parçası olarak görülmelidir. AK Parti dönemi dış politika anlayışının şekillenmesinde önemli faktörlerden olan Ahmet Davutoğlu ve stratejik derinlik doktrinini de bu çerçevede ele alınmalıdır. Murinson’a göre Stratejik Derinlik doktrini, Özal’ın “yeni-Osmanlılık” ve Erbakan hükümetlerinin çok boyutlu dış politika anlayışları ile Davutoğlu’nun jeopolitik yaklaşımını bünyesinde barındırmaktadır.¹⁸³ Bu bağlamda Murinson, Davutoğlu’nun “yeni-Osmanlı” bir düşünür olduğunu savunmaktadır.

Davutoğlu, AK Parti dönemi dış politikanın şekillenmesinde teorik altyapıyı oluşturan ilk akla gelen isimdir. Bununla birlikte Davutoğlu faktörünün yanında partinin siyasi kimliği de göz önüne alınmalıdır. Murinson’un da belirttiği gibi Davutoğlu’nun stratejik derinlik doktrininde Özal ve Erbakan dönemi dış politika anlayışının izleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Davutoğlu etkisini yadsımamakla birlikte AK Parti dönemi dış politika anlayışının Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktürel değişimle birlikte kopukluk yerine süreklilik unsuru göz önüne alınarak okunmasında fayda vardır.

4.1.3.3. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasının Ortadoğu Ayağı

AK Partinin Ortadoğu politikası hem içeride hem de dışarıda büyük yankılar uyandırmıştır. İçeride AK Parti yöneticilerinin İslamcı siyaset geleneğinden gelen kimlikleri ile birlikte düşünülen AK Partinin Ortadoğu politikası, geleneksel

¹⁸² Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 72-73

¹⁸³ Alexander Murinson, “*The Strategic Depth Doctrine Of Turkish Foreign Policy*”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, November 2006, s.947

Batı eksenli dış politika anlayışında eksen kayması yaşandığı şeklinde eleştirilmiştir. Diğer açıdan AK Partinin Ortadoğu politikası dışarıda da yeni-Osmanlılık eleştirisine maruz kalmıştır.

2002 seçimleri sonrasında tek başına iktidar olan AK Parti, geçmiş siyasi kimliğinden kaynaklanabilecek eleştirileri yumuşatmak için parti programında AB'ye üyelik sürecine yer verilmiş¹⁸⁴, global ekonomiye eklenme ve demokratik değerlerin benimsenmesi¹⁸⁵ öncelikli hedefler arasında sayılmıştır. William Hale'ye göre AK Partinin iki önemli avantajı vardır. Bunlar 2002 seçimlerinden sonra parlamentoda çoğunluğu elinde bulundurması ve 2001'de yaşanan ekonomik kriz sonrasında uygulanan sıkı IMF programları dahilinde ekonomik istikrarın belli derecede sağlanmış olmasıdır.¹⁸⁶ Gerçekten de 1990'lı yıllar boyunca Türk siyasal hayatına koalisyonlar ve azınlık hükümetleri dönemi hakim olmuş, bunun neticesinde hem siyasal hem de ekonomik istikrar sağlanamamış, ekonomik krizler kronikleşmiştir.

Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının dört ana parametre üzerinden şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunlar;

- Güvenlik kavramının bölünmezliği (bölgede herkes için güvenlik)
- Diyalog öncelikli diplomasi
- Ekonomik bağımsızlık
- Kültürel harmoni ve karşılıklı saygıdır.¹⁸⁷

Davutoğlu'nun Ortadoğu politikası ile ilgili açıkladığı bu dört parametreye baktığımızda tüm bunları Türkiye'nin yumuşak güç kullanarak gerçekleştirmesi

---

¹⁸⁴ Parti programında dış politika başlığı altında Avrupa ile ilişkilere şu cümlelerle değinilmiştir: "Türkiye gerek coğrafi, gerekse tarihi açıdan Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu nedenle Avrupa ülkeleriyle ilişkiler Türkiye'nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya devam edecektir.", <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pid=50>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁸⁵ William Hale, "Turkish Foreign Policy And The Middle East: Explanations, Assessments And Questions", [http://www.damaskus.dk/fileadmin/PDFer/Turkish Foreign Policy and the Middle East - Explanations Assessments and Questions 2.pdf](http://www.damaskus.dk/fileadmin/PDFer/Turkish_Foreign_Policy_and_the_Middle_East_-_Explanations_Assessments_and_Questions_2.pdf), s. 3, Erişim Tarihi: 27.04.2011

¹⁸⁶ William Hale, *a.g.m.*, s.5

¹⁸⁷ Ahmet Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy And The EU In 2010", **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3, s.13

gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zaten Davutoğlu da bu bağlamda Türkiye'nin bölgede bir çekim ve cazibe merkezi haline gelmesinde yumuşak gücün önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte birinci maddede değinilen bölgede herkes için güvenlik ilkesi çerçevesinde sert güç unsurunun da saklı tutulduğunu ileri sürebiliriz.

Bunlara ilaveten bölgedeki Türkiye algılamasının da aşılması gerekmektedir. Gerek Arap devletlerin kuruluş aşamasında Arap toplumlarına aşılana anti-Osmanlı bilincinin gerekse Soğuk Savaş dönemi “ emperyalist Batı'nın jandarması” algılamasının varlığı bölgedeki Türkiye imajını oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu olumsuz imajı aşabilmesi için yapması gereken bölgeye yönelik iki politikayı birbiri ile eşgüdümlü ve paralel olarak devreye sokmasıdır. Bu çerçevede Türkiye bir yandan bölgesel güvenlik ve işbirliği alanındaki çalışmalara öncülük etmeli ve desteklemeli aynı zamanda da ekonomik ve kültürel alanda bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmelidir.¹⁸⁸

Bu noktada unutulmaması gereken bir diğer noktada sadece Arap dünyasında olumsuz Türk imajının olmadığı benzer bir imajın Araplara dönük olarak Türk toplumunda da var olduğu gerçeğidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların Osmanlı birliklerini arkadan vurma, PKK terörüne destek, dört tarafın düşmanla çevrili olduğu algılaması, Türk toplumunun Ortadoğu'ya bakış açısında önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çerçevede sadece üst-düzey devlet görevlileri arasında gerçekleştirilecek temasların yanı sıra toplumların birbirlerine yaklaşımı da önem kazanmaktadır. Zaten Davutoğlu'nun ritmik diplomasi başlığı altında ileri sürdüğü de kısmen bu gerçeğe yöneliktir diyebiliriz. Özellikle son dönemde Türk dizilerinin bölge ülkelerinde beğeni toplaması ve dizi ihracatının ciddi bir seviyeye ulaşması toplumsal bazda Türkiye lehine kısmi bir yakınlaşma sağlamaktadır.

Ortadoğu'ya yönelik dış politika ataklarının gerekliliği hakkında Davutoğlu, AB sürecinin de iyi analiz etmesini savunmaktadır. Davutoğlu, bu gerekliliği kitabında şu şekilde açıklamıştır:

---

¹⁸⁸ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.145

“...AB ile yaşanan ve üyelik sürecini gittikçe imkansızlaştıran gerilimli ilişkiler ağı Ortadoğu’ya yönelik kapsamlı bir bölgesel stratejinin geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı anda hem Avrupa’dan hem de Ortadoğu’dan kopan bir Türkiye’nin bölge ve kıta ölçekli politikalarda başarılı olabilmesi mümkün değildir.”¹⁸⁹

Aynı şekilde Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik kapsamlı bir strateji geliştirmesinin gerekliliği başka akademisyenlerce de savunulmakta bu yolla Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinden dışlanmayacağını aksine AB için vazgeçilmez bir ortak haline geleceği ileri sürülmektedir. Zira Ortadoğu ile iyi ilişkilere sahip bir Türkiye’nin jeopolitiği AB’nin bölgesel çıkarları göz önüne alındığında vazgeçilmez bir unsur haline gelecektir.¹⁹⁰

Türkiye son dönemde bölgeye yönelik savunduğu *güvenliğin bölünmezliği/herkes için güvenlik* anlayışı ile hem kendi toprak bütünlüğünü ve güvenliğini garanti altına almaya çalışmakta hem de bölgede tahsis edilecek bir istikrar ortamı ile ama amaçladığı “merkez ülke” olma hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 2003 sonrası dönemde Türkiye, bölgede her düzeyde karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı, karşılıklı güven temelli ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır.¹⁹¹

Arı ve Pirinççi, Türk dış politikasının Ortadoğu ayağının oluşmasında Türk yönetici elitinin dört temel hedefi gerçekleştirmeye odaklandıklarını belirtmektedirler. Bunlar;

- Bölge istikrarının devam ettirilmesi
- Ülke birliği ve toprak bütünlüğünü korumak
- Ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek

---

¹⁸⁹ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.142

¹⁹⁰ Mesut Özcan ve Ali Resul Usul, “*Understanding The New Turkish Foreign Policy: Changes Within Continuity Is Turkey Departing From The West*”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 6, Sayı 21, 2010, s.111

¹⁹¹ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, “*Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria and Lebanon*”, **Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, s.2

- Karşılıklı şüphe yerine barışçıl ve dostane ilişkiler tahsis etmektir.¹⁹²

AK Parti, ilk Ortadoğu sınavını iktidara geldikten kısa bir süre sonra vermek zoruna kalmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında uluslararası terörizme savaş açan Bush yönetimi 2003 yılında Irak'ı işgal kararı almış, Irak'a gerçekleştirilecek harekâtın maliyetini ve kayıp sayısını azaltmak için Türkiye topraklarını kullanmak istemiştir. Fakat 1 Mart 2003 yılında TBMM'de görüşülen ve ABD askerlerine Türk topraklarını kullandırmayı ve Türk Silahlı Kuvvetlerine yurtdışında savaşma yetkisi verecek olan tezkere reddedilmiştir. Bundan sonra ABD ve Türkiye ilişkilerine olumsuz bir hava hâkim olmuştur. Amerikan askerlerinin Türk askerlerinin başına çuval geçirmesi olayı ile de ilişkiler daha da gerginleşmiştir.

1 Mart tezkeresinin Mecliste reddedilmesini, Türkiye'nin bölgede yumuşak güç eksenli dış politika yürütmeye başlaması izlemiştir diyebiliriz. Zira 1 Mart tezkeresi Irak işgaline muhalif olan Arap toplumlarında Türkiye'nin imajına katkı yapmıştır.

Irak'ın ABD işgalinden sonra Türkiye'nin Irak'a yönelik en önemli kaygısı güvenlik eksenli olmuş, bölgede Suriye, İran ve Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde görüş bildirmişlerdir. Irak'ın kuzeyinde barınan PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırılarında 2007 yılında artış görülmesi ve Türkiye'de şehit cenazelerinin yarattığı atmosferde sınır-ötesi hareket yapılması görüşü büyük destek bulmuş, özellikle dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt ve K.K.K. İlker Başbuğ'un operasyon yapılmasının gerekliliğine yaptıkları vurgu neticesinde TBMM, TSK'ya gerekli yetkiyi vermek zorunda kalmıştır. PKK saldırılarına sınır-ötesi hareketle karşılık verilmesi yönündeki Türk tarafının kararlılığı Irak Bölgesel Kürt Yönetiminin kısa süreli tepkisini çekmiştir. Bununla birlikte aynı kararlılık Bush yönetiminin Türkiye ile işbirliği yapmasını sağlamıştır. Irak'ta PKK ile mücadele için üçlü bir mekanizma (ABD-Türkiye ve

---

¹⁹² Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, *a.g.m.*, s.3

Irak yetkililerinden oluşan) oluşturulmuş, ABD, Türkiye'ye PKK faaliyetleri hakkında eş-zamanlı istihbarat paylaşımı sağlama ve birebir PKK ile savaşmasa da TSK'nın bunu gerçekleştirmesi taahhüdünde bulunmuştur.¹⁹³

Tüm bunlarla birlikte kurulan üçlü mekanizma sağlıklı çalışmamıştır. Bölgedeki Amerika varlığı ve Amerikan askerlerinin Iraklı mahkumlara yaptıkları işkenceler, Irak'ta her gün yaşanan şiddet ve intihar bombası eylemleri Türk kamuoyunda ve bölge ülkeleri kamuoylarında anti-Amerikancılığın yükselişe geçmesine neden olmuştur. 2009 yılında ABD Başkanı seçilen Barack Obama ile birlikte bölge ülkelerinin beklentileri ve umutları artmıştır. Obama'nın Irak'tan çekilmeyi vaat etmesi bölge ülkelerinde olumlu yankılanırken, geleneksel Kanada ziyareti¹⁹⁴ sonrasında ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapması ve TBMM'de konuşma yapması Türkiye'de de kamuoyunda ve yönetici elitler arasında umutları ve beklentileri yükseltmiştir. Hatta dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, katıldığı bir televizyon programında iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını belirtmiştir.¹⁹⁵

AK Parti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'da görünürlüğü artmıştır. 2002'den bu yana bölge sorunlarında merkez ülke olma hedefinin gerekliliği olarak problem çözücü olmaya çalışmış, ABD-İran, Suriye-İsrail, Filistin Sorunu, 2008 yılındaki Gürcistan-Rusya Savaşı'nda arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır.¹⁹⁶ Bir diğer açıdan Türkiye- Arap Ligi arasında ilişkiler geliştirilmiş¹⁹⁷, İslam Konferansı Örgütü başkanlığına Ekmeleddin İslamoğlu seçilmiş, Türk diplomat, işadamları ve bürokratların ritmik diplomasi anlayışı çerçevesinde bölgedeki varlığı ve görünürlüğü artmıştır. İlişkilerdeki bu gelişme Türkiye'ye olumlu yansımış 2009-

¹⁹³ William Hale, "Turkey And The Middle East In The New Era", *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, 2009, s.146-147

¹⁹⁴ Yeni seçilen ABD Başkanları gelenek olarak öncelikle Kanada'yı ziyaret etmektedirler.

¹⁹⁵ William Hale, *a.g.m.*, s. 143

¹⁹⁶ Mustafa Gün, "Bölgesel Güç Türkiye", 15 Ocak 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=549:boelgesel-guec-tuerkiye&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, Erişim Tarihi: 25.04.2011

¹⁹⁷ Arap Ligi ile Türkiye arasında 2004 yılında Mutabakat Muhtırası imzalanmış, ayrıca Arap Ligi Eylül 2006 yılındaki Dışişleri bakanları düzeyindeki toplantısında Türkiye ile ilişkilerin Türk-Arap Formu çatısı altında güçlendirilmesi yönünde karar alınmıştır. <http://www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

2010 dönemi için Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliğe seçilmesinde Arap ülkeleri payı olmuştur.¹⁹⁸

AK Parti, bölgeye yönelik politikalarının merkezine ekonomik ve ticari ilişkileri alan bir yaklaşım sergilemektedir. Bölge ülkeleri ile geliştirilen ikili ilişkiler de sadece siyasi konular ve askeri konular değil aynı zamanda ekonomik ve ticari ilişkiler de geliştirilmeye çalışılmış hatta Davutoğlu'nun ifadesiyle bölgeye yönelik askeri ve güvenlik strateji ve politikaları ekonomi politikalarıyla uyumlu hale getirilmelidir.¹⁹⁹

Bu çerçevede Türkiye ve bölge arasında ekonomik ilişkiler 2002'den bu yana artan bir grafik izlemektedir. 2002 yılında %11.4 olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ticaretin toplam ticaret içindeki payı 2008 yılında %16.2'ye yükselmiştir. Bu çerçevede yine petrol zengini Körfez sermayesinin de Türkiye'deki doğrudan yatırımları da yine 2002'de %2 iken 2007'de %8'e çıkmıştır.²⁰⁰ Körfez sermayesinin Türkiye'deki yatırımları, Ortadoğu politikalarında karşılıklı ekonomik bağımlılığın bölge ile olan ilişkilerin geliştirilmesinde ne derece etkili olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Zira bugün tahmini olarak 800 milyar ile 1.5 trilyon dolar arasında sermayeye sahip olduğu düşünülen Körfez sermayesi sadece petrol sektöründe değil bankacılık ve finans, gayrimenkul, telekomünikasyon, enerji, inşaat sektörlerinde de varlığını sürdürmektedir.²⁰¹ Böylesine büyük bir sermayenin Türk dış politikasında *eksen kaymasına* etkisi olmamakla birlikte *eksen genişlemesinde* cezp edici bir etkisinin olduğu bir gerçektir.

Diğer açıdan Türkiye bölgenin en önemli meselesi olan Filistin sorununda da ekonomik eksenli barış projelerinde yer almaktadır. 2005 yılında Türkiye'den TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), İsrail İmalatçılar Birliği, Filistin Ticaret Odaları Federasyonu'nun öncülüğünde işadamlarının katılımıyla Ankara

¹⁹⁸ <http://www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

¹⁹⁹ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 146

²⁰⁰ William Hale, *a.g.e.*, s. 144

²⁰¹ Emin Salih, "Türk Dış Politikasının Eksen Genişlemesinde Körfez Sermayesinin Etkisi, 3 Ağustos 2010, s. 3, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=759:tuerk-d-politikasnn-eksen-genilemesinde-koerfez-sermayesinin-etkisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, Erişim Tarihi: 27.04.2011

Forumu oluşturulmuş bu forum bünyesinde “Barış İçin Sanayi Projeleri” isimli planlarla Filistin sorununda kalıcı bir barışın sağlanması için çalışmalar yürütülmüştür. Yine aynı şekilde Türkiye’yi dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan’ın temsil ettiği 17 Aralık 2007’deki “Filistin Devleti İçin Uluslararası Bağışçılar Konferansı’nda” Türkiye üç yıl için 150 milyon ABD doları yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.²⁰²

AK Parti hükümetlerinin Ortadoğu politikasının dört ana saçı ayağından sonuncusu kültürel harmoni ve karşılıklı saygıya dayanmaktadır. Stratejik derinlik doktrini ile kültürel harmoni ve karşılıklı saygı Osmanlı mirasına bölgede sahip çıkılarak gerçekleştirilebilecek bir durum olarak görülmektedir. Bu yönde dizayn edilmeye çalışan politikalar da sık sık yeni-Osmanlılık olarak adlandırılmakta hem içeride hem dışarıda tartışma yaratmaktadır.

2009 yılında Davos Zirvesi’nde Başbakan Erdoğan’ın İsrail cumhurbaşkanı Şimon Peres’e çıkışı Türkiye’nin ama özellikle Başbakan Erdoğan’ın Arap toplumları nezdindeki karizmasını arttırmıştır. Öyle ki Erdoğan’ın bu çıkışı sadece Sünni kesimde değil Şii kesimde de olumlu yankılanmıştır. Gökhan Türk, Erdoğan’ın Arap toplumundaki karizmasının böylesine yükselmesini sadece Davos’ta yaşananlara bağlamanın yanlış olacağını ileri sürmekte, yıllarca bölgede İsrail’e karşı duyulan hisleri dile getirecek karizmatik bir liderin yokluğuna ve Arap toplumlarınca özlemine vurgu yapmaktadır.²⁰³ Yani Erdoğan’ın Davos zirvesindeki çıkışı aslında bölgede özlemi çekilen karizmatik lider boşluğunu doldurması hasebiyle önemlidir.

Stephen Larrabee’ye göre AK Parti dönemi Türkiye’nin Ortadoğu politikası diğer dönem hükümetlerinin Ortadoğu politikasından ayrılmaktadır. Zira diğer dönem hükümetlerinde de zaman zaman Türkiye’nin bölge sorunlarında barışın kurucu-yapıcı rolüne vurgu yapılmışsa da, Türkiye’nin barış kurucu-yapıcı rolü

---

²⁰² <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 26.04.2011

²⁰³ Gökhan Türk, “Davos Krizi ve Ortadoğu’ya Yansımaları”, 20 Şubat 2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=284:davos-krizi-ve-ortadoguya-yansimalari&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, Erişim Tarihi: 26.04.2011

sadece AK Parti hükümetleri döneminde bu kadar etkili olarak kullanılmıştır.²⁰⁴ Bununla birlikte AK Parti dönemi dış politika anlayışı iki temel eleştiri almaktadır. Bunlardan birincisi daha öncede değinildiği gibi eksen kayması eleştirileridir. İkincisi ise Ortadoğu ile fazla haşır neşir olmanın içeride AB'ye üyelik sürecinde yapılması gereken reformları yavaşlattığı eleştirileridir.

4.1.3.3.1. AK Parti Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri

AK Parti hükümetlerinin Ortadoğu politikalarına ağırlık vermesi ve komşularla sıfır problem ilkesi çerçevesinde bölge devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye gayret etmesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumlu ivmelenme sağlamıştır. Özellikle 1998 Adana Mutabakatından sonra yavaşta olsa olumlu yönde ilerleyen ilişkiler 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü ve devlet başkanlığına oğlu Beşar Esad'ın geçmesi ve 2002 yılının Kasım ayında yapılan genel seçimlerde AK Partinin tek başına iktidara gelmesi ile birlikte artarak devam etmiştir. Hatta bugün bölgede Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi boyunca hiç olmadığı kadar olumlu olduğunu söyleyebiliriz. İlişkilerdeki bu gelişmenin kuşkusuz pek çok sebebi vardır fakat şunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir ki, Ortadoğu'da başlayan isyan dalgalarının Suriye'ye sıçraması ve bunun karşısında Suriye yönetimini sert tutumu bugün sadece Beşar Esad'ın iktidarını değil aynı zamanda bu olumlu ilişkileri de tehdit etmektedir.

Suriye'yi son dönemde Türkiye'ye yakınlaştıran ilk gelişme 2003 yılında Irak'ın işgali ile başlamıştır. Irak'ın 2003 yılında ABD ve koalisyon güçlerince işgal edilmesinin ardından bölgede ortaya çıkan istikrarsız ortam ve çatışmalar hem Suriye'nin hem de Türkiye'nin kendi güvenlik endişelerini arttırmıştır. Özellikle Suriye'nin ABD'nin muhtemel tehdidi altındaki ülkelerden olması ve Irak'tan sonra sıranın kendisine geleceği endişesi hem de Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan Bölgesel Kürt Yönetiminin varlığının kendi ülkesindeki Kürt nüfusu harekete geçirebileceği korkusu Suriye'yi bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirmeye mecbur bırakmıştır. Bu bağlamda uluslararası yalnızlığı aşma gayretleri çerçevesinde AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Suriye diğer yandan da bölgedeki konumunu kuvvetlendirmek

---

²⁰⁴ Mesut Özcan ve Ali Resul Usul, *a.g.m.*, s.122

adına kendisi adına aynı kaygıları paylaşan İran ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran nedenlerden bir tanesi 2003 sonrasında Ortadoğu'daki (Irak'taki) Amerikan askeri varlığıdır.²⁰⁵ Bu çerçevede özellikle Irak'ın toprak bütünlüğü ve bölgedeki muhtemel bir Kürt devleti kaygıları taşıyan Türkiye ve Suriye güvenlik kaygıları ekseninde birbirlerine yakınlaşmışlardır. Suriye yönetimi Irak'ın işgali sonrasında Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye'nin endişelerini paylaştığını dile getirmiş, PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki varlığına yönelik Türk askeri operasyonlarına destek olmuş aynı zamanda kendi topraklarındaki PKK varlığına karşı askeri operasyonlar düzenlemiştir.²⁰⁶

2002 sonrasında Türkiye-Suriye ilişkilerinde güvenlik boyutu sadece Irak nedeni güvenlik kaygılarından oluşmamış, Suriye'nin İsrail ile olan anlaşmazlığı da iki ülkenin güvenlik kaygılarını şekillendirmiştir. Haziran 2002'de imzalanan Türkiye-Suriye Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması ile eğitim-teknik-bilimsel alanlarda askeri işbirliği amaçlanmıştır. Reuters haber ajansı bu işbirliği antlaşmasının Türkiye-İsrail ilişkilerine muhtemel etkilerinin olacağı yorumunda bulunmuştur.²⁰⁷

İki ülke arasındaki ilişkiler Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 22-23 Aralık 2004 yılında gerçekleştirdiği Suriye ziyareti sırasında ekonomik temelli yeni bir boyut kazanmıştır. 2004 yılından imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile iki ülke arasında ticaret ve ekonomik işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede çifte vergilendirmenin kaldırılması, karşılıklı yatırımların artırılması, vergilerin kademeli olarak 12 yıl içinde düşürülmesi hedeflenmiştir.²⁰⁸

Ayrıca yine iki ülke arasında köklü bir sorun olan su sorunu çerçevesinde iki ülke son dönemde umut vaat eden adımlar atmaktadır. Türkiye'nin zaman zaman karşı karşıya kaldığı Asi nehrinin taşması nedeniyle Amik Ovasındaki zararların

---

²⁰⁵ Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı", **Bilgi**, Sayı 52, Kış 2010, s.165

²⁰⁶ Dr. Banu Eligür, "Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations With Syria, Iran And Israel Since The 2003 Iraqi War", **Middle East Brief**, No.9, August 2006, s.2

²⁰⁷ Dinçer Özer, "Syria And Turkey Relations: The Changing Face Of Turkish Foreign Policy", **Civilacademy**, Cilt 5, Sayı 3, Kış 2007, s.24

²⁰⁸ Dinçer Özer, *a.g.m.*, s.25

giderilmesi konusunda iki ülke yapıcı adım atarak Asi üzerinde ortak baraj yapılması planlanmıştır. 2009 yılında Çevre Bakanı Veysel Eroğlu ve Suriye Sulama Bakanı Nadir el Bounni'nin imzaladığı 51 mutabakat zaptından biri de Asi Nehri üzerinde yapılması hedeflenen dostluk barajına yönelik olmuştur. Asi Dostluk Barajından iki ülkenin yarı yarıya kullanım ilkesine göre yararlanmasının öngörüldüğü mutabakatla 8 bin hektarlık bir alanın sulanması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede barajın temeli 6 Şubat 2011'de iki ülkenin başbakanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Asi Dostluk Barajı'nın yapımına başlanması iki ülkenin su politikalarında yapıcı değişimleri teşvik edecek ve suyu Ortadoğu'da bir çatışma aracından ziyade işbirliği aracı haline getirebilecek bir gelişme olarak görülmektedir.²⁰⁹

Yine bir başka açıdan enerji alanında da iki ülke ilişkileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede 16-19 Ekim 2007 tarihinde Beşar Esad'ın Ankara ziyareti sırasında Türkiye ile Suriye arasında işbirliği Mutabakat Zaptı imzalanmış ve ilişkilerin güvenlik, ekonomi, enerji ve su başlıkları altında geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede mutabakat zaptında;

- Güvenlik alanında işbirliğinin devam ettirilmesi
- Karşılıklı yatırımların artırılması
- Halen mevcut sınır kapılarının insan ve mal akışına uygun olarak yeniden düzenlenmesi
- Arap Doğal Gaz Boru Hattı'na yönelik çalışmaların hızlandırılması
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile Suriye Petrol Şirketi arasında ilişkilerin derinleştirilmesi hedeflenmiştir.²¹⁰

Ayrıca iki ülke arasında ticaretin arttırılması için 2008 yılında Mardin'in Nusaybin sınır kapısı açılmıştır. Ayrıca Türkiye dışında yine Türkiye'nin girişimleri ile KKTC'nin Gazimagosa limanı ile Suriye'nin Lazkiye limanı arasında seferler başlamıştır. Bu durum aynı zamanda KKTC'nin uluslararası arenada meşruiyet kazanması yolunda olumlu bir adım olarak adlandırılabilir.

²⁰⁹ Dr. Tuğba Evrim Maden, "Ortadoğu İçin Örnek Bir İşbirliği: Türkiye-Suriye Asi Nehri Dostluk Barajı", http://topraksuenerji.org/ortadogu_icin_ornek_bir_isbirligi.pdf, Erişim Tarihi: 30.04.2011

²¹⁰ Yard. Doç. Dr. Veysel Ayhan, "Çatışmadan Entegrasyona: Türkiye-Suriye", **Stratejik Düşünce: Aylık Uluslararası İlişkiler ve Strateji Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Aralık 2009, s.45

İki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile birlikte 2009 yılında Türkiye'nin ticaret hacmi 1.8 milyar dolara çıkmış, 2010 yılının ilk 11 ayı için olan verilere baktığımızda da 2.2 milyar doları geçmiştir.²¹¹

İki ülke ilişkilerinde yakınlaşma sağlayan bir başka gelişme 2005 yılında Lübnan eski başbakanı Refik Hariri suikastı sonrasında Suriye'nin uluslararası alanda yalnızlığa itilmesi olmuştur. Suikast sonrasında tüm gözlerin çevrildiği Suriye hem ABD hem de ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı AB tarafından dışlanmış ve suikastın sorumlusu olarak görülmüştür. Bu süreçte 2004 yılında Başbakan R.T. Erdoğan'ın Şam ziyareti ardında Batılı ülkeler tarafından çok eleştirilen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2005 yılındaki ziyareti Suriyeli yöneticiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Suriyeli akademisyen Mervan Kablavi'ye göre Türkiye'nin 2004-2005 yılında Hariri suikastı sonrasında Şam'a gerçekleştirdiği üst düzey ziyaretler ve imzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Suriye-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Zira Hariri suikastı ve Lübnan sorununu bahane eden Batı'nın Suriye'de esas istediği mevcut yönetimi devirmektir. Nitekim Suriye hükümetinin siyasal danışmanlarından Dr. Sami Al Taki' ye göre Türkiye, 2004 ve 2005 tarihlerinde Suriye'ye karşı bir askeri, ekonomik ve politik müdahalenin engellenmesi yönünde çaba sarf etmiş ve bu çaba Şam'ın Türkiye politikalarını değiştirmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır.²¹²

Türkiye'nin Suriye'yi uluslararası alanda yalnızlığa itmeye çalışan ABD ve AB politikalarına ve Lübnan sorunu üzerinden oluşturulan suçlamalara fazla prim vermeyip Suriye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması 2005 yılında ilk meyvesini vermiştir. Yıllarca iki ülke arasında sorun olan Hatay'ın konumu ve Hatay'daki Türk egemenliği 2005 yılında Beşar Esad tarafından tanınmıştır.²¹³

²¹¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹² http://www.ozgurgundem.com/index.php?haberID=8290&haberBaslik=Suriye%20ve%20T%C3%BCrkiye'nin%20anti%20K%C3%BCrt%20C4%B0ttifak%C4%B1%20%202&categoryID=7&altCategoryID=8&action=haber_detay&module=nuce, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹³ Chris Philips, "Turkey, Syria's New Best Friend", <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

İki ülke arasında başlayan askeri alanda işbirliği 27 Nisan 2009 yılında gerçekleştirilen ortak tatbikatla daha da ileri bir aşamaya götürülmüştür. Gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatla son dönemde iki ülkenin de rahatsızlık duyduğu İsrail'e karşı mesaj verdiği yorumları yapılmıştır. Bilal Y. Saab'a göre iki ülkenin askeri işbirliğini geliştirmeye çalışmasının farklı farklı nedenleri bulunmaktadır. Suriye, Türkiye ile askeri işbirliğini geliştirmeye çalışırken kendisini uluslararası yalnızlığa itmeye çalışan Washington yönetimine ve İsrail saldırganlığına karşı mesaj vermeyi hedeflerken, Türkiye de ortak askeri işbirliği ile sınır güvenliğini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.²¹⁴ Saab ayrıca Türkiye'nin iki ülke ilişkilerini geliştirmek istemesinin dört ana nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenler:

- Türkiye'nin Suriye ve Irak'la iyi ilişkiler geliştirerek toprak bütünlüğünü sağlama
- Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi
- 2009 yılındaki Gazze operasyonu ile Türkiye'de İsrail'e karşı oluşan kamuoyu
- Son olarak Türkiye'nin bölge nezdinde amaçladığı merkez ülke konumu için Suriye'nin Arap dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesinde oynayabileceği roldür.²¹⁵

Ankara-Şam ilişkilerinde son dönem damgasını vuran bir başka gelişme de gelişen ilişkilere paralel olarak Ankara'nın Suriye-İsrail anlaşmazlığında arabulucu olarak devreye girmesidir. Suriye'nin desteğini alan bu girişim çerçevesinde Ankara iki taraf arasındaki dolaylı görüşmelere başlamışsa da İsrail'in Gazze'de 2009 yılında gerçekleştirdiği operasyonun yarattığı tepkiler, Davos krizi ve nihayetinde 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara katliamı ile başarısız kalmıştır. Bununla birlikte Beşar Esad yönetimi Türkiye arabuluculuğu ile babası döneminin uzlaşmaz tutumunu terk etmiş, bu çerçevede izlediği yapıcı politikalarla uluslararası arenadaki imajına katkı sağlamıştır.

---

²¹⁴Bilal Y. Saab, "Syria And Turkey Deepen Bilateral Relations", http://www.brookings.edu/articles/2009/0506_syria_turkey_saab.aspx, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹⁵ Bilal Y. Saab, *a.g.m.*

4.1.3.3.1.1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği

İki ülke arasındaki ilişkiler 1998'den itibaren olumlu bir seyir izlemiş 2009 yılına gelindiğinde özellikle 2003 sonrası Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni kaygılar etrafında birbiri ile buluşan çıkarlar iki ülke ilişkilerini stratejik düzeye de taşımıştır. Bu çerçevede 16 Eylül 2009'da imzalanan antlaşma ile ilişkilere yeni bir boyut kazandırılmış, iki ülke vatandaşlarının 90 günlük sürelerle sınırlı olmak kaydıyla vize muafiyetine tabi olması kararlaştırılmış diğer alanlarda da stratejik işbirliğinin geliştirilmesi için bir konseyin toplanması planlanmıştır.²¹⁶ Bu plan çerçevesinde iki ülke bakanlarından oluşan konsey, ilk toplantılarını 13 Ekim 2009 tarihinde Halep ve Gaziantep'te gerçekleştirmiştir.²¹⁷

Davutoğlu, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği süreci ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

*“Ortak sloganımızı, ‘Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek’ olarak ilan ediyorum”*²¹⁸

Davutoğlu'nun bu sözlerine paralel bir açıklama 1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi başkanı Suriyeli Hasan Türkmeni'den gelmiş, konsey kararlarının alınmasından sonra basına verdiği demeçte Türkmeni, iki ülke arasındaki işbirliğinin ekonomik, savunma, sağlık, eğitim ve çevre alanlarında yararlı olmasını dilemiştir.²¹⁹

Söz konusu konseyin yapılanmasında iki ülkenin başbakanlarından oluşan eş-başkanlık sistemi benimsenmiş, dışişleri, içişleri, ticaret, bayındırlık, enerji, savunma, tarım, ulaştırma bakanlarından oluşan toplam onaltı kişilik bir kurul oluşturulması tasarlanmıştır.²²⁰ Yine söz konusu konsey toplantılarının sadece resmi düzeyde gerçekleştirilen bürokratik toplantılar olmaması adına her bakanlığın proje

²¹⁶ <http://www.veyselayhan.com/turkeysyria.pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹⁷ <http://www.sana.sy/eng/22/2009/10/14/249621.htm>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹⁸ Veysel Ayhan, “Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²¹⁹ <http://www.veyselayhan.com/turkeysyria.pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²²⁰ Orhan Karaoğlu, “21. Yüzyıl Türk Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=691>, Erişim Tarihi: 29.04.2011

geliştirmesi ve sonrasında diğer ülkedeki muhatabı ile irtibata geçmesi öngörülmüştür. Nitekim 13 Ekim'deki toplantıdan sonra tarafların 10 gün içinde kendi eylem planlarını yapması planlanmıştır.²²¹

2009 yılında oluşturulan stratejik işbirliği ile yeni bir platforma oturtulmaya çalışılan ilişkilerin özellikle ekonomi alanında daha da derinleştirilmeye çalışılmıştır. Haziran 2010 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Türk-Arap Ekonomik Forumu toplantısında Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye arasında ticaretin serbestleştirilmesini öngören antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma gerçekleştirilmesi düşünülen Ortadoğu Birliği için ilk adımı oluşturmaktadır.²²² Bankacılık sektörü ile ilgili gerçekleştirilen toplantıda Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanının yaptığı açıklama ve açıklama da Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye arasında ortak pazar kurulmasına vurgu yapması dikkat çekicidir.

*"Bugün Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası olarak, ev sahipliğini yaptığımız bu konferansta Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün bankacılık sektörleri arasındaki ilişkinin geliştirilmesi için atılmış bir adım olsa da, uzun vadede diğer bölge ülkelerinin de katılımı ile Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Akdeniz ile çevrelenmiş bölgede, bir ortak pazar oluşturulması yönündeki çabalara katkı göstermesi beklenmektedir. Bununla birlikte bu konferansta, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Suriye Merkez Bankası, Lübnan Bankalar Birliği ve Ürdün Bankalar Birliği arasında bir bölgesel, bankacılık işbirliği anlaşması imzalanacak. Anlaşma ile dört ülke bankacılık sistemleri arasındaki bir işbirliği oluşturulması ve bankalar arasında iletişim kanallarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böyle bir anlaşma neticesinde bankalarımız arasında oluşacak işbirliği ile bu ülkeler arasındaki sınır ötesi ticaret ve yatırımlar da desteklenmiş ve kolaylaştırılmış olacaktır."*²²³

Oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ile iki ülke ilişkilerinin stratejik düzeye taşındığı bir gerçektir ve kuşkusuz ilk toplantıda somut

²²¹ Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Kasım 2009, s.32

²²² Prof. Nader Habibi and Dr. Joshua W. Walker, "What Is Driving Turkey's Reengagement With The Arab World?", **Middle East Brief**, No 49, April 2011, s.5

²²³ Meltem Karadeniz, "Suriye-Türkiye İlişkileri Aşk-Nefret İlişkisi mi?", http://www.stratejikanaliz.com/suriye/suriye_turkiye_iliskileri.htm, Erişim Tarihi: 01.05.2011

takvimlerin ortaya çıkması ve kararlı tutum takınılması kısa ve orta vadede iki ülke ilişkilerinin olumlu ivmeleneceği yorumlarını kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca iki ülkenin çok sayıda bakanlarının belli periyotlarla bir araya gelmesinin de olumlu sonuçları olacaktır.

4.2. Ortadoğu Devrimleri Suriye’de Yaşananlar ve Türkiye’nin Sürece Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme

17 Aralık 2010 tarihinde Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus’ta yaşanan bir olay bugün Ortadoğu’nun kaderini değiştirecek taşları yerinden oynatmıştır. Bir üniversite öğrencisinin seyyar tezgahının polis tarafından yasaklanması ve sonrasında öğrencinin kendini yakmasıyla başlayan eylemler önce Tunus’ta daha sonra Mısır’da yönetimi değiştirmiş bugünde ortaya çıkan isyan dalgası tüm Ortadoğu’yu sarmıştır. Libya’da Kaddafi yönetimine karşı NATO operasyonları sürdürülürken, Suriye’de yaşanan gelişmeler bölge ülkelerindeki otoriter-totaliter rejimleri tehdit etmekte ve Türkiye’yi kaygılandırmaktadır.

Konumuzla ilgili olan Suriye’deki ayaklanmalara geçmeden önce bölgede ortaya çıkan isyanların altında yatan nedenleri incelemekte fayda vardır.

Bölge ülkelerinde domino etkisi ile yayılmaya devam eden isyanların devrim olup olmadığını ya da rejim değişikliğinin gerçekleştiği ülkelerin politikalarına ne derece yansıtacağını şimdiden kestirmek imkansızdır. Bununla birlikte yaşanan süreçte isyanların (ya da devrimlerin) ülkelerin iç dinamikleri ile açıklanması analizlerimizin bir yanını hep eksik bırakacaktır. Bu çerçevede incelenmesi gereken Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimin (diğer adıyla küreselleşme paradigmasının) söz konusu iç dinamikleri ne derece etkilediği ve bugün gelinen noktada isyanlara etkisinin ne olduğudur.

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemin doğasında yapısal değişiklikler meydana gelmiş, küreselleşme olarak adlandırılan bu süreçte insan haklarına ve demokrasiye saygı, liberal ekonomik politikalar uluslararası değerler olarak Batı tarafından tüm devletlerin içselleştirilmesi için empoze edilmeye

çalışılmıştır. Hegel'den mülhem tarihin sonu tezinin nihayet bulduğunu düşünen Batı entelektüel ve yöneticileri bundan sonra tüm dikkatlerini liberal ekonomik ve siyasal değerlerinin, geri kalmış olarak görülen bölgelerde kabullenilmesine çevirmişlerdir. Uluslararası örgütlerle bu değerlere meşruiyet zemini kazandırmaya çalışan Batı, Ortadoğu için de Büyük Ortadoğu Projesini (BOP) öne sürmüştür.

17 Aralık 2010 öncesi Ortadoğu siyasi haritasını baktığımızda otoriter ve totaliter rejimlerin tüm bölgede hakim olduğu görülecektir. Topluma hesap verme kaygısı taşımayan bu rejimler, küreselleşme paradigmasının açık toplum ve demokrasi ilkeleri ile tezatlık oluşturmaktadır. Bu çerçevede otoriter-totaliter rejimlerin mutlak egemenlik anlayışı Soğuk Savaş sonrasında hep küreselleşme paradigmasının tehdidi altında olmuştur.

Küreselleşmenin kendisini uluslararası sistemde en fazla gösterdiği ve bu nedenle en çok da tepki çektiği alan ekonomidir. Küreselleşme ile birlikte ulusal ekonomilerin ortaya çıkan küresel ekonomiye olan bağımlılığı artmıştır. Ulusal ekonomilerin sıcak paraya olan ihtiyacı artarken, bu bağımlılık spekülasyoncuların rant kapısı haline gelmiş bu süreçten her zaman olduğu gibi yoksul kesim en zararlı çıkmıştır. Söz konusu sıcak paraya olan ihtiyaç ulusal kalkınma programlarının uygulanmaya konulmasını ve yoksulluk ve işsizliğe yönelik sosyal politikaların yürürlüğe girmesini engellemiştir.²²⁴ Bu duruma bir de yönetimlerin hesap vermezliği eklenince toplumun alt tabakalarında huzursuzluklar ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu'da ortaya çıkan isyanların yayılmasında küreselleşmenin bir de dolaylı etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme ve teknolojik gelişme sonucu uluslararası nitelik kazanan internet gibi iletişim kanalları isyanlarda önemli rol oynamaktadır. İsyenların organizasyonunda gruplar kitle iletişim araçlarından ve internette yararlanmışlar, bu iletişim kanallarından seslerini hem ülkedeki farklı gruplara hem de uluslararası topluma duyurmuşlardır.

---

²²⁴ Hasan Deniz Pekşen, "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Arka Planı", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:ortadoudaki-halk-hareketlerinin-arkaplan&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, Erişim Tarihi: 01.05.2011

Her ne kadar bölgeyi sarsan isyan dalgası Tunus'tan başladıysa da isyanın Mısır'a sıçraması bölgeyi yangın yerine çeviren gelişme olmuştur. Mısır'ın isyanların yayılmasındaki etkisini Abdulbari Atwan, Mısır'ı bir file benzeterek açıklamaktadır. Atwan'a göre Mısır bir fil gibidir ağırdır ama hareket etmeye başladığında hızlı hareket eder ve etkisi yıkıcıdır.²²⁵ Mısır'da yaşanan rejim değişikliği isyanın diğer ülkelere de yayılması sürecini hızlandırdığı gibi aynı zamanda potansiyeli ile de hem büyük güçleri hem de bölgede İsrail'i telaşlandırmıştır. Hatta Mübarek sonrasında geçici yönetimce İran savaş gemilerine Süveyş kanalından geçiş izni verilmesi, İsrail'in güvenlik kaygılarını daha da arttırmıştır.²²⁶

Tüm bunlarla birlikte Ortadoğu'daki isyanın vehameti Libya'da ortaya çıkmıştır. İsyancılara karşı paralı askerlerle savaşan Kaddafi, iktidarı bırakmamak için direnmektedir. Kaddafi'nin inatçılığı uluslararası toplumu harekete geçirmiş özellikle Fransa'nın inisiyatif alması ile birlikte BM Güvenlik Konseyi'nden hava operasyonu kararı çıkmış ve Fransa jetleri kararın mürekkebi kurumadan Libya'yı bombalamaya başlamışlardır. Fransa'nın Libya'daki aceleci tutumu Sarkozy'nin Kaddafi'den Rafael antlaşmasının öcünü aldığı²²⁷ ve iç politikada zor günler geçiren Sarkozy'nin dikkatleri dış politik gelişmelere yönlendirmeye çalışması olarak yorumlanmıştır. Hatta M. Kaddafi'nin oğlu 2007 yılındaki Fransa cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Libya yönetiminin Sarkozy'e maddi yardımda bulunduğunu iddia ederek Sarkozy'nin o finansal yardımı Libya halkına geri vermesi gerektiğini belirtmiştir.²²⁸ Daha sonra BM bünyesinde gerçekleştirilen operasyon NATO'ya devredilmiştir.

²²⁵ "Mısır Bir Fil Gibidir Tüm Bölgeyi Sarsar", **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&VersionID=15142&Date=11.10.2008&ArticleID=1038312>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²²⁶ "İran Savaş Gemileri Süveyş Kanalından Geçti", **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/iran-savas-gemileri-suveys-kanalindan-gecti/dunya/sondakika/20.02.2011/1354763/default.htm>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²²⁷ Bakınız: Ümit Oğuztan, "Bedevi çadırındaki Sarkozy", <http://www.haberdukkani.com/yazi.php?id=26582>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²²⁸ "Sarkozy Election Campaign Was Funded By Libya", <http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/16/sarkozy-election-campaign-libya-claim>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

Ortadoğu'daki isyanların Suriye'ye ulaşması Ocak ayının sonlarına rastlasa da bu dönemde ortaya çıkan isyanlar pek etkili olmamış esas isyanlar 18 Mart 2011 tarihinden itibaren ortaya çıkmıştır. 18 Mart 2011 günü Cuma namazından sonra Şam, Halep, Dara, kamışlı, Humus, Banyas, Deir Zor kentlerinde isyanlar başlamıştır ve çıkan çatışmada 4 kişi hayatını kaybetmiştir.

Suriye'de isyan dalgasının başlaması ile gözler Beşar Esad'a çevrilmiştir. Zira 2000 yılında devlet başkanı olması sırasında değişimin ve reformun vaat edilmiş olması ve 2001 yılında yaşanan başarısız reform girişimleri (Şam baharı) sonrasında tüm dünyanın gözü ve Suriye toplumunun gözü Esad'ın üzerinde olmuştur. 2001 yılında eski rejim bekçilerinin varlığı nedeniyle başarısız olduğu ileri sürülen Şam Baharı'ndan sonra değişim için uygun zemin ortaya çıkmıştır. Esad ilk başlarda yapı adımlar atarak 1963 yılından beri uygulanan Olağanüstü hal kanununu kaldırmışsa²²⁹ da göstericiler ve güvenlik kuvvetleri arasındaki çatışmalar durulmamıştır.

Suriye'de yaşanan gelişmeler Türkiye'de de yakından takip edilmiştir. 2002 yılından sonra Ortadoğu'ya yönelik izlenen dış politikada en önemli gelişmelerin yaşandığı ülke olması ve bu nedenle Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı olması nedeniyle Suriye'de yaşananlar Türk hükümetini zor durumda bırakmaktadır. Türkiye'nin Mısır'da Hüsnü Mübarek rejimine karşı Libya'da da Kaddafi rejime karşı takındığı tutumu Beşar Esad'a karşı takınmaması ve verilen mesajların daha yumuşak nitelikli olması²³⁰, AK Parti hükümetini zor durumda bırakmaktadır. Wall Street Journal'in 29 Nisan 2011'de Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Selim Yenel'le yapılan röportaja dayanarak verdiği haberde Başbakan Erdoğan'ın seçim sürecinde muhalefetten Suriye'ye karşı yumuşak kalmakla suçlandığı yorumuna yer vermiştir. Haberde ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye bir heyet gönderdiği ve heyetin Esad'a mesajının protestoculara karşı güç kullanımının bir an önce sonlandırılması olduğu ve reformların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesinin

²²⁹ "Suriye'de Olağanüstü Hal Yasası Kaldırıldı", <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=314825>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²³⁰ Erdal Güven, " İyi de Mübarek'in Kabahati Neydi?", **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1047685&Yazar=ERDAL%20G%DCVEN&Date=01.05.2011&CategoryID=99>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

istendiği vurgulanmıştır.²³¹ Bir başka haber ajansının haberine göre de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. T. Erdoğan, 27 Nisan'da Beşar Esad'la yaptığı telefon görüşmesinde Türkiye'nin Suriye'de otoriter veya totaliter rejim istemediği hızla demokratikleşme adımlarının atılması gerektiğinin üzerinde durduğu belirtmiştir. Aynı haberde Türkiye'nin muhtemel Esad sonrası senaryolara da hazırlandığı belirtilmektedir.²³² 29 Nisan 2011'de ise Suriye'nin Türkiye sınırına yakın köylerinde oturan 250'ye yakın kişinin tel örgüleri keserek Türkiye'ye girdiği, Türk askeri tarafından durdurulduğu²³³ gazetelere yansımış söz konusu durum Türk hükümetini daha zor bir duruma sokmuştur. Zira geçmişte de I. Körfez Savaşı sırasında mülteci akını ile karşı karşıya kalan Türkiye, bugün de aynı şekilde Suriye'den gelecek bir mülteci akını ile karşılaşabilecektir. İşte bu endişelere karşı politika geliştirebilmek ve süreçte kontrolü kaybetmemek isteyen Türk hükümeti dışişleri bakanlığının koordinasyonunda Başbakanlık, MİT, Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri bakanlarının katılımıyla bir toplantı gerçekleştirmiş, Suriye sınırının gözetim altında tutulması, sınır gözlemlerinin artırılması ve sınır karakollarının takviye edilmesi, PKK saldırılarına karşı dikkatli olunması, olası mülteci akınına karşı sınır illerinin hazırlıklı olması kararlaştırılmıştır.²³⁴

Bugün gelinen noktada Batılı devletler Suriye'de Beşar Esad sonrası dönem senaryoları geliştirmektedir. Türkiye ise 1998'den bu yana gelişen ve nihayet 2009 yılında stratejik bir nitelik kazanan iki ülke ilişkileri nedeniyle Suriye ile ilgili yumuşak söylemlerde bulunmakta bununla birlikte basında yer alan haberlere göre kısmen de olsa Beşar Esad sonrası senaryolar Ankara'nın gündeminde de yer almaktadır. Tüm bunlarla birlikte Suriye'de rejim değişikliğinin olup olmayacağı hakkında yorum yapabilmek için henüz erkendir. Fakat Türkiye'nin önde gelen

---

²³¹ "Turkey Joins Effort To Spur Change In Syria", **Wall Street Journal**, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704330404576290554149620020.html>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²³² "Ankara Mulls Post-Assad Scenarios, Eyes All Options For Syria", <http://www.turkishweekly.net/news/114781/ankara-mulls-post-assad-scenarios-eyes-all-options-for-syria.html>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²³³ "Suriye'nin Sınır Köyleri Boşalıyor", **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1047778&Date=01.05.2011&CategoryID=81>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

²³⁴ "Şam A'şam'a", **Takvim**, <http://www.takvim.com.tr/Dunya/2011/04/27/son-asama>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

Suriye uzmanlarından biri olan Oytun Orhan'a göre Suriye'de rejim değişikliğinin gerçekleşmesi düşük ihtimaldir. Orhan'a göre bunun sebepleri;

- 2003 yılında Irak'ta yaşanan savaş sonrasında ülkenin istikrarsız bir yapıya kavuşması ve güvensizlik ortamı Suriye halkında endişe yaratmıştır ve bu korku bugünde canlıdır.
- Diğer Arap devletleri ile toplumları arasında yer alan ABD ve İsrail'e bakış açısı farkı Suriye'de mevcut değildir. Zira Suriye'de hem rejim hem de toplumda anti-Amerikan ve İsrail karşıtı görüş ortaktır.
- Orhan'a göre Suriye toplumu Beşar Esad'a değil, eski rejimden kalma yöneticilere kızıktır ve bu durum protestolarda sloganlara yansımaktadır.
- Örgütlü bir muhalefetin olmaması
- Geçmişte rejimin toplumsal protestolara gösterdiği sert tepkilerin yarattığı korkunun halen canlı olması
- Orhan'a göre bir başka sebep de Suriye'de ordunun rejime olan bağlılığı nedeniyle muhtemel bir iç çatışmada rejimden yana tavır koyacak olmasıdır.
- Baas ideolojisinin neredeyse tüm toplumun tamamı tarafından güvenliğin gerekli unsurlarından biri olarak görülmesi
- Bölge ile ilişkili olan Türkiye, Fransa, İran gibi bölgesel güçlerin rejim değişikliğinden çok statükodan yana olmalarıdır.²³⁵

Bugün Ortadoğu'da ve Suriye'de yaşanan gelişmeler hakkında kesin bir öngöründe bulunmak imkansızdır. Bununla birlikte Suriye'de ortaya çıkan yeni durumun Türkiye'yi zor duruma soktuğu bir gerçektir. Bu çerçevede Türkiye, daha önce Tunus, Mısır'da yaptığı gibi kesin bir tavır takınmamakta, Suriye ile olan ilişkiler böylesi bir kesin tavra ipotek koymaktadır. Yaşanan süreçte Suriye'de mevcut durumun daha da kötüye gitmesi halinde Türkiye bir yandan sınırında

---

²³⁵ Oytun Orhan, "Ortadoğu'da İsyen Dalgasının Son Durağı Suriye", <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/1124-ortadoguda-isyen-dalgasinin-son-duragi-suriye?format=pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2011

güvenlik ve mülteci sorunlarıyla karşılaşabileceği gibi, Esad yönetiminin şiddet yoluyla rejimi korumaya çalışması ve demokratikleşme yolunda adım atmaması Türkiye'yi eylem-söylem çelişkisinde bırakabilir. Böylesi muhtemel bir durumda Türkiye bir yandan demokratikleşme adım ve söylemleri ile AB'ye girme ve batılılaşma projeleri ile Suriye'deki anti-demokratik unsurların devamlılığı arasında sıkışacak, Türk hükümeti bu yüzden bölge ile ilgili olarak hem iç politikada hem de dış politika da manevra alanlarının daralması tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir.

SONUÇ

Ortadoğu tarihi incelendiğinde bölge içinde en istikrarsız, insanların en çok acı çektiği toprakların Büyük Suriye olarak adlandırılan topraklara tekabül edeceği görülecektir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında farklı farklı ülkelere ve bölgelere ayrılan Osmanlı Suriye'si adeta kubbe taşı çekilmiş bir halde birbirini takip eden olaylara sahne olmuştur. Filistin'de Yahudi yerleşiminin teşvik edilmesi ve nihayetinde 1946 yılında Filistin toprakları üzerinde İsrail devletinin kurulması, Lübnan'ın Suriye'den ayrılarak kendi için istikrarsız bir devlet olarak ortaya çıkması, keza Ürdün'ün Suriye'den ayrılması, İsrail'in bugünde devam eden toprak elde etme çalışmaları, Batılı güçlerin bölgedeki varlıkları ve çıkarları, bölgenin huzura kavuşmasını hep engellemiştir ve bugün de engellemeye devam etmektedir.

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı hakimiyeti altında kalan Suriye topraklarına 1789 Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının gelmesi 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmiştir. Önceleri Beyrut'taki Hıristiyan Araplar arasında popülerlik kazanan Arap milliyetçiliği Arap dili ve edebiyatının canlandırılmasına yönelik olmuşsa da yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan Arap kimliği ve bilincinin öncelikli hedefi Osmanlı yönetiminden kurtulmak olmuştur. Osmanlı idaresinden kurtulduktan sonra her şeyin toz pembe olacağına ve Emeviler ve Abbasiler dönemindeki büyük Arap medeniyetinin tekrar canlanacağına olan milliyetçi-romantik inanç, savaş sonrasında gizli Skyes-Picot Antlaşması çerçevesinde bölgenin emperyal güçler tarafından paylaşılması ile birlikte Arap milliyetçiliğinin öteki tahayyülünde Osmanlı'nın yanında bir başka öteki daha oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Suriye'de ortaya çıkan laiklik temelli ve arap edebiyat ve medeniyetinin canlandırılmasını hedef alan Arap milliyetçiliği *vatan* nosyonunu Fransız manda yönetimi döneminde geliştirmiştir. Bu bağlamda Arap milliyetçiliğinin tarihsel süreçte iki esas öteki algılamasının olduğunu ve bunların da *Osmanlı* ve *sömürgeci emperyalist Batı* olduğunu söyleyebiliriz. söz konusu bu iki *öteki* hem dün hem de bugün Arap yöneticilerinin ve toplumunun algılamalarının şekillenmesinde önemli paya sahiptirler. Osmanlı idaresi altındaki Suriye'nin, Fransız manda döneminden görece daha istikrarlı olduğu gerçektir. Bununla birlikte Suriye'nin bugünü doğru analiz edebilmek için bir yandan Osmanlı'nın bölgedeki

idaresinin bir yandan da Fransız manda yönetiminin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Fransızlar, Suriye’de böl ve yönet politikası izlemişler, Suriye’yi farklı etnik ve dini kökenlere göre farklı yönetim birimlerine ayırmışlar, Lübnan bölgesini Suriye yönetiminden ayırarak ayrı bir devlet olarak Ortadoğu sahnesine koymuşlardır. Fransızların Suriye’de uyguladığı böl-yönet politikası ile toplumsal yapıda da değişim yaşanmış, ticareti elinde tutan Sünni kesimin toplumsal statükodaki bu konumu azınlıklar tarafından devlet kademelerinde yer alarak tehdit edilmeye başlanmıştır. Fransız manda yönetimi döneminde oluşturulan askeri okullarda eğitim gören azınlık mensupları bu sayede Sünni Müslüman kesimle arasındaki sınıfsal farkı kapatmaya çalışmış, askeri okullar toplumsal statü kazanmak için araç olarak görülmeye başlanmıştır.

Fransız manda döneminde askeri okullarda eğitim gören azınlık mensupları daha sonra Suriye’nin yönetimine damgasını vurmuşlardır. 1946 yılında bağımsızlığın kazanılmasından sonra ardı ardına yaşanan darbeleri ve nihayetinde 1970 sonrası Suriye’nin yönetimini elinde tutan Esad ailesini bu konuma getiren Hafız Esad’ın ordudaki konumudur. Kısacası Suriye’de ordu siyasal ve toplumsal hayatın şekillenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bununla birlikte Suriye ordusunun bugünkü yapısının oluşmasında Fransız manda yönetiminin izleri bulunmaktadır.

Bu arada Suriye siyasal hayatını şekillendiren bir başka unsur da Baas partisinin varlığı olmuştur. Mişel Eflak, Ekrem Hourani ve Salah Bitar’ın öncülüğünde hayata geçirilen Baas partisi Suriye’de ordudan sonra siyasal hayatın şekillenmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Arap milliyetçiliği ve sosyalizm anlayışının sentezlenmesi ile ortaya çıkan Baas ideolojisi siyasal terminolojide kendisine özgün bir yer edinmiştir. Partinin laiklik temelli ideolojisi azınlıkları cezbeden bir unsur olmuş, bu sayede azınlıklar toplumsal hayatta Sünni hakimiyetin kırılacağı inancını taşımaya başlamışlar ve kendilerini Baas ideolojisi bayrağı altında mobilize etmişlerdir. Aynı şekilde söz konusu laik temelli siyasal ideoloji toplumda pek çok farklı kesiminde Baas bayrağı altında birleşmesini sağlamıştır.

Baas partisi Suriye siyasal hayatında azınlıkları mobilize etmekle kalmamış aynı zamanda dış politikada da etkin bir unsur haline gelmiştir. Bu meyanda 1958-1961 yılları arasında yaşanan Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyiminde Baas partisinin kurucu üçlüsünün entelektüel yönlendirmesinin etkisi olduğu bir gerçektir. Aynı şekilde Suriye'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilere sahip olmasının ardında da Baas ideolojisinin izleri vardır. Tüm bunlarla birlikte Baas ideolojisinin şekillenmesinde de Arap milliyetçiliğinin öteki algılamasının payı olduğu aşikardır.

Her ne kadar 1946 yılında bağımsızlığını elde etmiş olsa da bugün modern Suriye'nin tarihinin oluşumunu sağlayan isim Hafız Esad olmuştur. Fakat nitelemeye modern sıfatı kullanılmış olsa da kullanılan bu sıfatla kastedilmek istenen istikrardır. Gerçekten de Hafız Esad seleflerinin hatalarını doğru analiz etmiş, içinde bulunduğu konjonktürü de iyi kullanarak orduyu kendisine sıkı sıkıya bağlamış, toplum üzerinde oluşturduğu baskı neticesinde totaliter bir rejim kurmuştur.

Bir başka açıdan Hafız Esad'ın seleflerine göre başarılı olmasının iki ana sebebi vardır. Bunlardan ilki kuşkusuz toplumun özellikle azınlıkların Baas partisi kullanılarak sisteme daha başarılı entegrasyonunun ve mobilizasyonunun sağlanmış olmasıdır. Hafız Esad bu bağlamda partiyi seleflerinden daha başarılı şekilde kullanmıştır. Diğer sebep ise 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sonrasında Suriye'nin Golan Tepelerini kaybetmesinin Suriye toplumunda yarattığı psikolojik etkendir. Golan Tepelerinin kaybedilmesine kadar yürütülen dış politikada öncelik Filistin sorununa verilirken, bu tarihten sonra öncelik kaybedilen toprakların geri alınması hedefine verilmiştir. Suriye toplumunda bu amaç etrafında oluşan psikolojik algılama Hafız Esad'ın seleflerine nazaran elde ettiği başarının ardında yatan sebeplerdendir.

Hafız Esad dönemi ile birlikte görece istikrarlı bir yapıya kavuşan Suriye, uluslararası alanda SSCB politikalarına aşırı angaje olmuş, Ortadoğu'da 1980'li yıllar boyunca yaşanan gelişmelerde aktif olarak yer almıştır. 1976 yılında Lübnan'a asker gönderen Esad yönetimi, İran-İrak savaşı sırasında İran'la kurduğu ittifak

nedeniyle Sünni Arap devletlerinin tepkisini çekmiş, Türkiye ile olan ilişkilere de olumsuz hava hakim olmuştur.

Hafız Esad 1970 yılında iktidarı ele aldığı Suriye’de 2000 yılında öle kadar iktidarda kalmıştır ve ülkeyi demir yumukla yönetmiştir. 2000 yılında yerine geçen oğlu Beşar Esad her ne kadar reform vaatlerinde bulunmuşsa da, Suriye’de toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek yapısal reformlar gerçekleştirilememiştir. Bu bağlamda Beşar Esad’ın rejim bekçilerinin engeline takıldığı yorumları yapılmakta, reformların gerçekleşmemesinin sebebi olarak rejim bekçilerinin varlığı ve Hafız Esad döneminden kalma yasaların varlığına dikkat çekilmektedir. Görüldüğü gibi Hafız Esad, Suriye’de siyaset sahnesinden çekilmiş olmasına rağmen onun politika anlayışı halen Suriye siyasal ve toplumsal hayatına damgasını vurmaktadır. Nitekim bugün Suriye’de yaşanan isyanlar karşısında yönetimin takındığı tutum bunun en bariz göstergesidir.

Tarihsel süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatına gelene kadar olumsuz bir havada seyretmiştir. İki ülkenin Soğuk Savaşta ayrı kamplarda yer almasının yanı sıra Hatay’ın 1939 yılında Türkiye’ye katılması ile birlikte Suriye toplumunda Suriye toprağının zor durumdan istifade edilerek koparıldığı görüşü hakim olmuştur. Suriye, Hatay’ın işgal edilmiş Suriye toprağı olduğunu iddia etmiş, okullarında öğrencilere bu yönde bilgi verilirken, Suriye siyasi haritasında Hatay, Suriye’ye bağlı olarak gösterilmiştir. 1960’lı yılların sonuna doğru iki ülke ilişkilerinde bir başka sorun daha dahil olmuştur. Türkiye’nin Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde yapmaya başladığı barajlar ve en nihayetinde 1970’li yıllarda başlanarak bugünde devam eden GAP projesine Suriye ve Irak tepki göstermişler, Türkiye’nin su kartını kullanarak Suriye’yi ve Irak’ı uluslararası arenada sıkıştırmaya çalıştığını iddia etmişlerdir. Diğer açıdan Suriye ileri sürdüğü bu su kartına yönelik olarak kendisi de 1980’li yıllar boyunca Türkiye’ye yönelik terör eylemlerine ve terörist organizasyonlara destek vermiştir. Hatta yıllardır Türkiye’nin başını ağrıtan PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan yıllarca örgütü Şam’dan yönetmiş aynı zamanda örgüt o dönemde Suriye’nin kontrolü altında Bekaa Vadisi’nde Korkmaz Akademisi ismi ile kamplar kurmuş ve militanlar eğitmiştir.

Genel olarak bu üç sorun etrafında şekillenen Türkiye-Suriye ilişkileri 1995 yılından sonra PKK'nın Suriye üzerinden Hatay'da eylemlere girişmeye başlaması ile birlikte kopma noktasına gelmiş nihayet 1998 yılına gelindiğinde Türk tarafından hem ordu mensuplarından gelen hem de hükümet yetkilileri ve cumhurbaşkanının yaptığı açıklamalarla iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Türk tarafının bu çıkışı karşısında geri adım atmak zorunda kalan Suriye ile Adana Mutabakatı imzalanmış, Suriye teröre verdiği desteği kabul etmiş ve bu desteğin sürdürülmeyeceği sözü verilmiştir.

Bu bağlamda Adana mutabakatına gidilen süreçte Türk tarafının güç kullanma tehdidinde bulunarak Suriye tarafının geri adım atmasını sağlaması çatışma yönetimi olgusu ile açıklanabilecek bir olgudur. Zaten bu çalışma kapsamında birinci bölümde çatışma yönetimi kavramının teorik arka planının incelenmesinin altında yatan ana sebepte Suriye-Türkiye ilişkilerinin tarihsel seyrinin çatışma olgusuna dayanması ve 1998 yılında yaşanan krizde, kriz yönetiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş olması gerçeğidir. Adana Mutabakatı sonrasında ilişkilerin yavaş bir seyir izleyerek iyileşmeye başlaması iki ülke ilişkilerinde *soğuk barış* dönemini başlatmıştır.

2000 yılında Hafız Esad'ın ölmesi ve yine aynı dönemlerde 2002 Kasım ayında Türkiye'de AK Parti'nin yapılan seçim sonrasında tek başına iktidara gelmesi iki ülke ilişkilerinin derinleşmesinde iki önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. AK Parti'nin kurucu üyelerinin İslamcı kimliği ile tanınan MNP-MSP-RP-FP çizgisinden gelmiş olmaları ve dış politikada Ortadoğu ağırlıklı bir strateji takip etmeleri içeride laik-Kemalist kamuoyunun ve ordunun tepkisini çekse de bölge ülkeleri ile olan ilişkilerde olumlu bir atmosferin yakalanmasında etkili olmuştur.

AK Partinin dış politika anlayışının şekillenmesinde kuşkusuz en önemli faktör “stratejik derinlik doktrini” ve Ahmet Davutoğlu'dur. Yıllarca Türk siyasetçileri tarafından dile getirilen Türkiye'nin doğu ve batı arasında bir körü olduğu söylemine karşı çıkan Davutoğlu, Türkiye'nin böylesi bir yaklaşım çerçevesinde hareket etmesinin onu araçsallaştıracağı uyarısında bulunmaktadır. Türkiye'nin yeni dönemde rolünün merkez ülke olmak zorunda olduğunu savunan

Davutoğlu, bu yeni konumun sağlanması için gerekli olan potansiyelin Türkiye’de mevcut olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin yapması gerekenler içerde güvenlik-demokrasi dengesini iyi ayarlamak, dışarıda da komşularla sıfır problem hedefi çerçevesinde ilişkiler geliştirmektedir. Bu noktada Türkiye bölgeye yönelik pro-aktif bir politika izlemeli ritmik diplomasi öncelikli araç olarak benimsenmelidir.

Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemde Türkiye’nin söylemlerinde ve bölgeye yönelik politikalarında da değişimin olması gerektiğini savunan Davutoğlu, Türkiye’nin Ortadoğu’da irredentizmden uzak Osmanlı mirasına sahip çıkması gerektiği savunmakta, bölge ile olan tarihsel ve kültürel bağların Türkiye’ye bölge politikalarında yeterli potansiyeli sunduğunu ileri sürmektedir.

Bölge ülke ile ilişkilerde güvenlik unsurunun bölünmezliğine dikkat çeken Davutoğlu, bölgede herkes için güvenlik ilkesinin Türk dış politikasında benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda bölge ülkeleri ile artacak ekonomik ve ticari ilişkilerin herkes için güvenlik hedefinin gerçekleşmesine destek olacağına inanan Davutoğlu, gerek bölgesel ekonomik işbirliklerinin gerekse bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkilerde ekonomi faktörünün kullanılmasından yanadır. Davutoğlu bu durumu, bölgede Soğuk savaş sonrasında askeri-jeopolitik politikaların ekonomi-politik unsurlarla uyumlu hale getirilmesi gerekliliği üzerinde durarak açıklamaktadır.

2002 sonrasında Türk siyasetine damgasını vuran AK Partinin dış politika anlayışının şekillenmesinde Ahmet Davutoğlu en başından beri en önemli isimdir. Başbakanlık başdanışmanlığı ve büyükelçilik görevleri ile başlayan süreçte Davutoğlu 2009’da Dışişleri Bakanlığı görevine başlamış, Türkiye’de pek az akademisyenin elde edebileceği gibi teorisini pratikte uygulamaya sokma şansı elde etmiştir.

Davutoğlu’nun teorik zeminini hazırladığı AK Parti dış politika anlayışına yönelik olarak iki ana eleştiri getirilmektedir. Bunlardan ilki Türk dış politikasında eksen kayması yaşandığı yönündeki hem içerde hem de dışarıdaki eleştirilerdir. AK Parti bu eleştirileri parti programında Avrupa ile ilişkilerin geliştirileceğinin vaat

edildiği ve bu yönde AB'ne uyum yasalarının meclisten geçirildiğine dikkat çekerek yanıt vermek ve kabul etmemektedir. Bununla birlikte AB'ye üyelik sürecinde AK Parti döneminde AB'ye uyum yasaları hayata geçirilmiş olmakla birlikte söz konusu yasaların uygulanması aşamasında problemlerin olduğu da bir gerçektir. Ayrıca yine gerek iç politikadan kaynaklanan sebepler gerekse hükümetin dış politikada Ortadoğu'ya aşırı angaje olmasının içeride AB uyum sürecinde reformların hızını kestiği hükümetin ağırlıklı enerjisini Ortadoğu'ya aktardığı söylenebilir.

2003 yılında Irak'ın Amerikan askerilerince uluslararası terörizme verdiği destek gerekçesiyle işgal edilmesi Suriye-Türkiye ilişkilerini güvenlik kaygıları etrafında yakınlaştırmıştır. Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan Kürt yönetimi Türkiye'yi rahatsız ederken, Suriye'nin Irak konusunda iki ana rahatsızlığının olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde Suriye'nin öncelikli rahatsızlığı bölgedeki Amerikan varlığıdır. Zira Amerikan kara listesinde yer alan Suriye, ABD'nin muhtemel hedefleri arasında bulunmaktadır. Suriye'nin ikinci kaygısı ise Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan yeni yapılanmanın, Kürtçenin Arapçanın yanında resmi dil olması ve bir Kürt olan Talabani'nin Irak cumhurbaşkanı seçilmesinin kendi topraklarında bulunan Suriyeli Kürtleri teşvik edeceğidir. Bu bağlamda Suriye ve Türkiye, Irak işgali sonrasında benzer güvenlik kaygıları etrafında yakınlaşmışlardır.

2004 yılı ise ilişkilerde bir başka dönüm noktası olmuştur. 2004 yılında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti ve ardında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan'ın Şam ziyareti, hemen ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Suriye'nin Hariri suikastı sonrası zor durumda olduğu bir dönemde, uluslararası camiadan gelen tüm tepkilere rağmen gerçekleştirdiği Şam ziyareti iki ülke arasındaki ilişkileri derinleştirmeye yönelik olmuştur. Suriye, Türkiye'nin izlediği ritmik diplomasi anlayışı ile uluslararası alanda karşılaştığı yalnızlığı aşmaya çalışmış, Türkiye de Suriye üzerinden Ortadoğu'ya açılmanın hesaplarını yapmıştır.

İlişkilerin derinleşmesini sağlayan ilk adım 2004 yılında imzalanan ve 2007 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması olmuştur. Serbest Ticaret Antlaşmasının dışında Asi nehrinde yapımına başlanan Dostluk Barajı da iki ülke

arasında yıllarca anlaşmazlık oluşturan su sorunu konusunda atılmış yapıcı bir adımdır. 2009 yılı ilişkilerin derinleşmesinde bir başka dönüm noktasını oluşturmuştur. İlişkiler imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ayrıca İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği Dökme Kurşun Operasyonu sonrasında Türkiye'nin İsrail'e karşı takındığı tutum iki ülke ilişkilerinin askeri düzeyde de birbirine yaklaşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye ve Suriye orduları ortak askeri tatbikat gerçekleştirmiştir.

Ekonomik temeller üzerinde inşa edilen yeni ilişkiler bugün gelinen noktada daha da derinleşerek yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde kuşkusuz AK Parti hükümetlerinin uyguladıkları Ortadoğu politikasının etkisi yadsınamaz niteliktedir. Bununla birlikte iki ülke ilişkilerinde son dönemde Hatay meselesinin gündeme gelmiyor oluşu, su sorunu konusunda Asi örneğinde olduğu gibi yapıcı adımların atılıyor oluşu bu sorunların halledildiği anlamına gelmemelidir. Devletlerin dostlarının değil çıkarlarının olduğu her zaman için uluslararası politikada göz önüne alınması gereken realitedir.

Bir diğer açıdan AK Parti hükümetlerinin dış politika anlayışının temel parametreleri olan “merkez ülke olma”, “komşularla sıfır problem”, “güvenlik-demokrasi dengesi”, “pro-aktif ve ritmik diplomasi anlayışı” tek taraflı düşünülmemesi gereken unsurlardır. Zira komşularla sıfır problem hedefini gerçekleştirmek tek taraflı bir irade ile gerçekleşebilecek bir durum değildir. Bölge üzerinden örnek vermek gerekirse bugün Türkiye'nin Arap Ortadoğusu ile geliştirdiği olumlu ilişkiler İsrail ile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Her ne kadar İsrail, Türkiye'nin komşusu olmasa da özellikle Amerikan siyasal hayatında önemli bir paya sahip olan Yahudi lobisi dolaylı yoldan da olsa Türk-Amerika ilişkilerini etkilemektedir. Yine aynı şekilde bölgede merkez ülke olma hedefiyle politika üreten Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinde İsrail'e rağmen kalıcı bir barış antlaşması için mesafe kat etmesi imkansızdır. Arapların ünlü deyiminden uyarlayacak olursak nasıl ki bölgede Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmazsa aynı durum bugün İsrail için geçerlidir, İsrail'siz barış olmaz. Bu bağlamda iki ülke ile ilişkilere sahip olan Türkiye, Ortadoğu Barış Sürecine ilk dahil olduğu dönemde avantaja sahipken, bugün İsrail'le ilişkilerin kopma noktasına gelmesi Türkiye'nin barış sürecinde elini

zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin bugün İsrail ve Arap dünyası arasındaki dengeyi yeniden dikkatli hesaplarla kurmaya ihtiyacı vardır. Fakat bu denge kurulurken kesinlikle 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşandığı gibi tek taraflı bir anlayışla İsrail etkisine izin verilmemeli Türkiye, uluslararası alanda yürüteceği aktif diplomasi ile İsrail'in yapıcı adımlar atması için baskı uygulamalıdır. Bu meyanda Mavi Marmara saldırısı konusunda Türkiye, İsrail'e karşı daha aktif bir politika izlemeli uluslararası kamuoyunun bu saldırıda yaşananlara karşı her daim duyarlı olması sağlanmalıdır.

Bu eleştirilere rağmen Türkiye'nin Ortadoğu'da başarılı politikalar izlediğini de söylemek mümkündür. Türkiye son dönemde izlediği politikalar çerçevesinde bölgede eksikliği hissedilen bir güç boşluğunu doldurmaya aday konumdadır. Nitekim Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikalar sayesinde BM Güvenlik Konseyi üyeliği için Türkiye bölgeden çok sayıda oy almıştır. Aynı şekilde İslam Konferansı Örgütü'nün Genel Sekreteri bir Türk'tür.

Bunların dışında son dönemde Türkiye'nin bölgede artan rolüne paralel olarak Türk toplumsal hayatı da bölge halkları tarafından yakından takip edilmektedir. Türk televizyon dizilerinin Arap televizyonlarında yer alması Türk yaşantısının Araplar tarafından benimsenmesini sağlamasa bile iki toplumu birbirine yakınlaştırmakta, önyargıların parçalanmasına katkı sağlamaktadır.

Diğer yandan Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerle ilgili olarak son günlerde zor anlar yaşadığı da bilinmektedir. Tunus'ta başlayıp tüm Ortadoğu'ya sıçrayan isyan dalgasının Suriye'ye de sıçraması, Türkiye'yi endişelendirmektedir. Türk hükümet yetkilileri daha önce Tunus ve Mısır'da yaşananlar karşısında bu ülkelerin devlet başkanlarına karşı takındığı demokrasi yanlısı tutumu Suriye yönetimine karşı takınmamaktadır. Bu nedenle hükümet bugün Suriye'ye karşı sessiz kalmakla suçlanmaktadır. Bugün Suriye'de yaşanan olaylar 2002 sonrası bölgeye yönelik olarak geliştirilen Türk dış politikasını tehdit etmektedir.

Suriye'de isyanın diğer devletlerdekine nazaran sönük başlaması ve Beşar Esad'ın başlarda yapıcı yaklaşması, 1963 yılından beri yürürlükte olan olağanüstü hali kaldırması tüm dünyada olumlu yankılanmış hatta Beşar Esad'ın 2001 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Şam Baharı için tekrar fırsat yakaladığı yorumları

yapılmaya başlanmıştır. Fakat çok geçmeden rüzgar tersine dönmüş, Beşar Esad yönetimi protestoculara karşı sert önlemler almaya başlamıştır. Bugün Suriye’de ordunun, tankların, keskin nişancıların, protestoculara karşı kullanıldığı bir süreç yaşanmaktadır.

İşte Türkiye bu süreçte bir yandan 2002 sonrası gelişen ve yeni bir boyut kazanan ilişkiler ile savunduğu demokratik değerler arasında sıkışmış bir vaziyettedir. Muhtemel bir rejim değişikliğinde yatırımların ve mevcut iyi ilişkilerin akıbetinin ne olacağı muammadır. Bununla birlikte Suriye’de mevcut durumu ve rejim güçlerinin uygulamalarına ses çıkarmamak da onaylama anlamına gelebileceği için Türkiye’nin savunduğu demokratik değerlerle çelişki yaratacaktır. Bugün Türkiye’nin özelde Suriye genelde de Ortadoğu için bu çelişkiyi aşması gerekmektedir. Bu bağlamda son dönemde Suriye ile olan ilişkilerde yeniden bir ayar yapılması zorunluluk arz etmektedir. Zira bugünkü rejimin desteklenmesi halinde Türkiye sadece savunduğu değerlerle çelişmeyecek, AB üyelik süreci ve Batı ülkeleri ile olan ilişkilerde bu durumdan etkilenecektir. Bugün Türkiye’nin bölgede yapması gereken model tartışmaları bağlamında bölge ülkelerine örnek olduğunu dile getirmekten ziyade isyan dalgası sonrasında belirsizliğin hüküm sürdüğü coğrafyada, mevcut otoriter-totaliter rejimlerin demokratikleşme süreçlerine katkı sağlamaktır. Fakat bu katkı model olma tartışmaları etrafında timsal teşkil etmekle sınırlı kalmamalıdır.

Diğer açıdan Suriye’deki güvenlik güçleri ve protestocular arasındaki çatışma, istikrarsızlık ortamı Türkiye’nin güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. 2002 sonrasında amaçlanan bölgede güvenliğin ekonomik temelli işbirlikleri sonucu geliştirilecek ilişkilere belli oranda endekslenmiş olması, herkes için güvenlik ilkesine zarar verebilecektir. Bu bağlamda komşusunda çıkan yangından Türkiye’nin etkilenmemesi zordur, Türkiye’nin güvenlik endişeleri artacaktır. Zira son günlerde Suriye’nin, Türkiye sınırına yakın yerleşim yerlerinde oturan pek çok Suriyelinin mülteci olarak Türkiye’ye sığınması ve sığınmak istemesi bunun en bariz göstergesidir.

Suriye için ise Türkiye'nin önemi büyüktür. 2003 ve 2005 yıllarında Irak işgali ve Hariri suikastı sonrasında Suriye'yi içinde düştüğü uluslararası yalnızlıktan çıkaran aktörlerden biri Türkiye'dir. Türkiye bu gerçeği Suriye'ye hatırlatmalı, Suriye yönetimini bir daha karşılaşılabileceği böylesi bir yalnızlık konusunda uymalıdır. Bu bağlamda Suriye'de yaşananlara karşı Türkiye'nin sesinin daha gür çıkması gerekmektedir. Yani Türkiye, Suriye'nin demokratikleşme sürecinde yardım etmelidir. Türkiye yapacağı böylesi bir yardım aynı zamanda Suriye'yi hep eleştirilen İran etkisinden belli oranda kurtarabilecek niteliktedir. Ayrıca Türkiye'nin izleyeceği böylesi bir politika bugüne gelinen süreçte iki ülke ilişkilerinin yarattığı olumlu havayı da devam ettirecektir. Son olarak söylenmesi gereken şey, Suriye'nin Türkiye için Ortadoğu'ya açılan bir kapı, Türkiye de Suriye'yi Batı bağlayan bir kapıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALAGHA, Joseph, “*Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine: Hizbullah*”, çev. Kadriye Göksel, İstanbul, Doğan Kitap, 2007

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası*”, **Türkiye'nin Komşuları**, ed. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983

ASLAN, Ozan Nejat, “*Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye*”, **Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006

ATLIOĞLU, Yasin, “*Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*”, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006

BAGCI, Hüseyin, “*Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*”, Ankara, METU Press, 2001

BERİKER, Nimet, “*Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*”, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

CLEVELAND, William L., “*Modern Ortadoğu Tarihi*”, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008

ÇAKMAK, Haydar, “*Türk Dış Politikası (1918-2008)*”, Ankara, Platin Yayınları, 2008

ÇAYLAK, Adem ve diğerleri, “*Türkiye'nin Politik Tarihi*”, 1. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009

DAVUTOĞLU, Ahmet, “*Stratejik Derinlik*”, 49. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2010

DEDEOĞLU, Beril, “*Uluslararası Güvenlik ve Strateji*”, İstanbul, YeniYüzyıl Yayınları, 2008

ERCIYES, Erdem, “*Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*”, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004

GAYTANCIOĞLU, Kaan, “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Edirne, Trakya Üniversitesi, 2008

GOODARZİ, Jubin M., “*Syria And Iran: Diplomatic Alliance And Power Politics In The Middle East*”, London, I.B. Tauris, 2009

GÖLE, Nilüfer, “*Mühendisler ve İdeoloji*”, İstanbul, Metis Yayınları, 1998

GÖNLÜBOL, Mehmet, “*Olaylarla Türk Dış Politikası*”, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996

GÜLALP, HALDUN, “*Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması*”, İstanbul, Metis Yayınları, 2007

KARPAT, Kemal, “*Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*”, çev. Recep Boztemur, İstanbul, İmge Kitabevi, 2001

MARCUS, Aliza, “*Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*”, çev. Ayten Alkan, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2009

NYE, Joseph S., “*Soft Power: The Means To Success In World Politics*”, New York, PublicAffairs, 2004

OLSON, Robert, “*Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001*”, çev. Süleyman Elik, Ankara, Orient Yayınları, 2005

ORAN, Baskın, “*Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*”, Cilt I, Baskı 11, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009

ORAN,_____, “*Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*”, Cilt II, Baskı 11, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009

ORAN,_____, “*Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*”, Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998

ORTAYLI, İlber, “*Ottoman Studies*”, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2004

ORTAYLI,_____, “*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*”, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008

ÖZKOÇ, Özge, “*Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*”, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Tezler Dizisi:17, 2008

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2006

ŞAHİN, Mehmet ve YILMAZ, Türel, “*Ortadoğu Siyasetinde Suriye*”, Ankara, Platin Yayınları, 2004

ŞALVARCI, Yakup, “*Pax Aqualis: Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri Su Sorunu Ve Ortadoğu*”, İstanbul, Zaman Kitap, 2003

ŞEN, Sabahattin, “*Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım Baas Partisi ve İdeolojisi*”, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004

YAVUZ, Celalettin, “*Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*”, Ankara, ATO, 2005

YENİGÜN, M. Cüneyt, “*Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar*”, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004

YÜCEL, Hayrettin ve diğerleri, “*Suriye Arap Cumhuriyeti: Yerinde Pazar Araştırması*”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Eylül 2004

Makaleler

AKDAĞ, Mustafa ve TAŞDEMİR, Erdem, “Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi”, **Selçuk İletişim**, Cilt 4, Sayı 2, 2006

ALTUĞ, Seda, “Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939)”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No. 39, Ekim 2008

ARI, Tayyar ve PİRİNÇÇİ, Ferhat, “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria and Lebanon”, **Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010

ARI, _____, “Ortadoğu İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008

ATLIOĞLU, Yasin, “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi”, **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009

AYHAN, Yard. Doç. Dr. Veysel, “Çatışmadan Entegrasyona: Türkiye-Suriye”, **Stratejik Düşünce: Aylık Uluslararası İlişkiler ve Strateji Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, Aralık 2009

AYHAN, _____, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Kasım 2009

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, “British Attitude Towards Turkey’s Policies In The Middle East (1945-47)”, **The Turkish Yearbook**, vol. XXXIII, 2002

CAŞIN, Mesut Hakkı, “Sovyetler Birliği İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008

DALAR, Mehmet, “Asi Nehri’nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Mart 2010

DAVUTOĞLU, Ahmet, “The Clash Of Interest: An Explanation Of The World (Dis)Order”, **Perception**, Vol II, No 4, December 1997-February 1998

DAVUTOĞLU, _____, “*Turkish Foreign Policy And The EU In 2010*”, **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 8, No. 3

ELİĞÜR, Dr. Banu, “*Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey’s Changing Relations With Syria, Iran And Israel Since The 2003 Iraqi War*”, **Middle East Brief**, No.9, August 2006

HADİ, Mahdi Abdul, “*A Palestinian Perspective On The Peace Process*”, **Perception**, Vol. 5, Mart-Mayıs 2000, <http://www.sam.gov.tr/perceptions.php>

HİNNEBUSCH, Raymond, “*Syrian Foreign Policy Under Bashar al Asad*”, **Ortadoğu Etütleri**, Vol. 1, No. 1, Temmuz 2009

HALE, William, “*Turkey And The Middle East In The New Era*”, **Insight Turkey**, Vol. 11, No. 3, 2009

HABİBİ, Prof. Nader and WALKER, Dr. Joshua W., “*What Is Driving Turkey’s Reengagement With The Arab World?*”, **Middle East Brief**, No 49, April 2011

KARAKILÇIK, Yusuf, “*Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği*”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, No 16, 2008

KOÇER, Gökhan, “*AKP’nin ve Tayyip Erdoğan’ın Dış Politika Felsefesi*”, **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008

KORKMAZ, Hüseyin ve KARATAŞ, Atilla, “*Asi Nehri’nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar*”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, Yıl 2009

MURİNSON, Alexander, “*The Stratejic Depth Doctrine Of Turkish Foreign Policy*”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No. 6, November 2006

OĞUZLU, Tarık, “*Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi*”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 9, Eylül 09

OKUR, Mehmet Akif, “*Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası*”, *Bilig*, Sayı: 48, Kış 2009

OKUTAN, M. Çağatay, “*Adalet ve Kalkınma Partisi: Muhafazakar-Demokrat mı Hıristiyan-Demokrasinin Müslüman Versiyonu mu?*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 2006

ORHAN, Oytun, “*ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü*”, **Gündem Analiz**, No:3, Mart 2009

ORHAN, _____, “*Suriye’nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad’ın Beyrut Ziyareti*”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 21, Eylül 2010

ÖZCAN, Mesut ve USUL, Ali Resul, “*Understanding The New Turkish Foreign Policy: Changes Within Continuity Is Turkey Departing From The West*”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 6, Sayı 21, 2010

ÖZER, Dinçer, “*Syria And Turkey Relations: The Changing Face Of Turkish Foreign Policy*”, **Civilacademy**, Cilt 5, Sayı 3, Kış 2007

ÖZKAN, Gencer, “*Turkey’s Changing Neighbourhood Policy*”, **The Turkish Yearbook**, Vol. XXXV, 2004

REINKOWSKI, Maurus ve SAADEH, Sofia, “*Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi*”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması**, haz. Haldun Gülalp, İstanbul, Metis Yayınları, 2007

SARI, Özgür, “*Beşar Esad Döneminde Suriye’nin Dış Politikası ve AB’nin Yeri*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi Stratejik Öngörü**, Sayı 12, 2008

SOY, H. Bayram, “*Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar*”, **Bilig**, Yaz 2004, Sayı 30

SÖZEN, Ahmet, “*A Paradigm Shift In Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges*”, **Turkish Studies**, Vol. 11, No. 1, March 2010

ŞAHİN, Burhan, “*Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)*”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt. 16, No. 2, Ekim 2008

ŞAHİN, Mehmet, “*Ortadoğu’da Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği*”, TASAM, **Stratejik Öngörü**

ŞAHİN,_____, “*Ortadoğu ile İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008

TOPAL, Coşkun, “*Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri*”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2009

UCHEHARA, Dr. Kieran E., *Regional Organizations And Conflict Management In Africa: The Case Of The African Union And Conflict Management In Kenya*, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008

UĞRASIZ, Bülent, *Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003

UMAR, Ömer Osman, “*Suriye’de Fransız Emperyalizmi*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002

USLU, Nasuh, “*Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı*”, **Bilig**, Sayı 52, Kış 2010

UZER, Umut ve UZER, Ayşe, “*Diverging Perceptions Of The Cold War: Baghdad Pact As A Source Of Conflict Between Turkey And The Nationalist Arab Countries*”, **The Turkish Yearbook**, Vol. XXXVI, 2005

YILMAZ, Türel, “*Ortadoğu İle İlişkiler*”, **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008

İnternet Kaynakları ve İnternet Makaleleri

AYHAN, Veysel, “*Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi*”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378>

BEARDSLEY, Kyle ve LO, Nigel, “*Domestic Politics And Third-Party Conflict Management*” <http://convention3.allacademic.com>

CAVATORTA, Dr. Francesco, “*EU-Syria Relations in Bashar al-Assad’s Era*”, http://www.neareastquarterly.com/index.php/2011/02/27/eu-syria_relations_in_bashar_al-assads_era/

CROCKER, Chester A. ve diğ erleri, *Regional Security Capacity And Global Conflict Management*, <http://convention3.allacademic.com>

DAVIDSCHOFER, Stepha, “*EU Crisis Management And EU-UN Relations “Europeanization” Of A Politics Of The Non-Politics*” , <http://convention3.allacademic.com>

DAVUTOĞ LU, Ahmet, “*Türkiye Merkez Ülke Olmalı*”, Radikal, 26.02.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>

DEMİR, Filiz Otay, “*Kriz Yönetim Stratejileri ve Kriz İletişimi*”, fbe.emu.edu.tr/journal/doc/11-12/06.pdf

ERDEM, Mete, “*The Tigris-Euphrates Rivers Controversy And The Role Of International Law*”, <http://www.sam.gov.tr/volume8a.php>

GRİGORİADİS, Ioannis N., “*The Davutoğ lu Doctrine And Turkish Foreign Policy*”, s. 4, www.eliamep.gr/.../KEIMENO-EPTAΣIAΣ-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf

GÜN, Mustafa, “*Bölgesel Güç Türkiye*”, 15 Ocak 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=549:bölgesel-güec-tuerkiye&catid=77:ortadoğ u-analizler&Itemid=150

GÜVEN, Erdal, “*İyi de Mübarek’in Kabahati Neydi?*”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1047685&Yazar=ERDAL%20G%DCVEN&Date=01.05.2011&CategoryID=99>

HALE, William, “*Turkish Foreign Policy And The Middle East: Explanations, Assessments And Questions*”,

http://www.damaskus.dk/fileadmin/PDFer/Turkish_Foreign_Policy_and_the_Middle_East_-_Explanations_Assessments_and_Questions_2.pdf

HAMAD, Ahmad Azem, “*Reconceptualisation Of Conflict Management*”,
<http://www.peacestudiesjournal.org.uk>

JENNE, Erin K., “*People Power: Ethnic Reintegration As A Method Of Conflict Management*”, <http://convention3.allacademic.com>

KARAOĞLU, Orhan, “*21. Yüzyıl Türk dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi*”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=691>

KARADENİZ, Meltem, “*Suriye-Türkiye İlişkileri Aşk-Nefret İlişkisi mi?*”,
http://www.stratejikanaliz.com/suriye/suriye_turkiye_iliskileri.htm

KOGA, Jun, “*Where Do Third-Parties Intervene? Third-Party Domestic Institutions And Military Interventions In Civil Conflicts*”, <http://convention3.allacademic.com>

LEE, Hoon, MITCHELL, Sara McLaughlin, “*Foreign Direct Investment And Territorial Disputes*”, <http://www.saramitchell.org/leemitchell2010.pdf>

MELİN, Molly M., “*Who Manages? Analyzing The Occurrence And Timing Of Third Party Conflict Management*”, <http://convention3.allacademic.com>

MADEN, Dr. Tuğba Evrim, “*Ortadoğu İçin Örnek Bir İşbirliği: Türkiye-Suriye Asi Nehri Dostluk Barajı*”,
http://topraksuenerji.org/ortadogu_icin_ornek_bir_isbirligi.pdf

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar**, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5529.pdf

OĞUZTAN, Ümit, “*Bedevi Çadırındaki Sarkozy*”,
<http://www.haberdukkani.com/yazi.php?id=26582>

ORHAN, Oytun, “*Ortadoğu’da İsyân Dalgasının Son Durağı Suriye*”,
<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/1124-ortadoguda-isyandalgasinin-son-duragi-suriye?format=pdf>

PEKŞEN, Hasan Deniz, “*Ortadoğu’daki Halk Hareketlerinin Arka Planı*”,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:ortadoudaki-halk-hareketlerinin-arkaplan&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150

PHİLİPS, Chris, “*Turkey, Syria’s New Best Friend*”,
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship>

RODT, Annemarie Peen, “*Define And Evaluating Success In European Union Military Conflict Management*”, <http://convention3.allacademic.com>

ROPERS, Nobert, “*Roles And Functions Of Third Parties In The Constructive Management Of Ethnopolitical Conflict*”, <http://convention3.allacademic.com>

SAAB, Bilal Y., “*Syria And Turkey Deepen Bilateral Relations*”,
http://www.brookings.edu/articles/2009/0506_syria_turkey_saab.aspx

SALİHİ, Emin, “*Türk Dış Politikasının Eksen Genişlemesinde Körfez Sermayesinin Etkisi*”, 3 Ağustos 2010, s. 3,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=759:tuerk-d-politikasnn-eksen-genilemesinde-koerfez-sermayesinin-etkisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150

SEZGİN, Ferudun, “*Kriz Yönetimi*”,
yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-13.pdf

Emma Stewart, “*Conflict Prevention: Concensus or Confusion?*”,
www.peacestudiesjournal.org.uk

TÜR, Özlem, “*The Lebanese War Of 2006: Reasons And Consequences*”,
Perception, Spring 2007, s.114, <http://www.sam.gov.tr/perceptions.php>

TÜRK, Gökhan, “*Davos Krizi ve Ortadoğu’ya Yansımaları*”, 20 Şubat 2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=284:davos-krizi-ve-ortadoguya-yansimalari&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150

WEHRENFENNİG, Daniel, “*Beyond Diplomacy: Conflict Management In A Diverse World*”, <http://convention3.allacademic.com>

İnternet Adresleri

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

www.cios.org/encyclopedia/conflict/Cnature2_characteristics.htm

<http://suriye.ihh.org.tr/tarihsel/surec.html>

<http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir>

<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?3274>

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/02/69673.asp>

<http://www.politikars.com/haber/14763/suriye39de-300-bin-kurt-kimliksiz.aspx>

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=443:chevezin-suriye-ziyareti-ve-anti-amerikanclk&catid=89:analizler-latinamerika&Itemid=142

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/july/tradoc_124236.pdf

http://eeas.europa.eu/delegations/syria/eu_syria/political_relations/cooperation_strategy_priorities/index_en.htm

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87eki%C3%A7_G%C3%BC%C3%A7

<http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-1.html>

http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html?pID=-1&go=prev&oId=3

http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-_79.html?pID=50

http://www.ozgur-gundem.com/index.php?haberID=8290&haberBaslik=Suriye%20ve%20T%C3%BCrkiye'nin%20anti%20K%C3%BCrt%20%C4%B0ttifak%C4%B1%20-%202&categoryID=7&altCategoryID=8&action=haber_detay&module=nuce

<http://www.veyselayhan.com/turkeysyria.pdf>,

<http://www.sana.sy/eng/22/2009/10/14/249621.htm>

Mısır Bir Fil Gibidir Tüm Bölgeyi Sarsar”, **Radikal**,
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=Detay&VersionID=15142&Date=11.10.2008&ArticleID=1038312>

İran Savaş Gemileri Süveyş Kanalından Geçti”, **Milliyet**,
<http://www.milliyet.com.tr/iran-savas-gemileri-suveys-kanalindan-gecti/dunya/sondakika/20.02.2011/1354763/default.htm>

“Sarkozy Election Campaign Was Funded By Libya”,
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/16/sarkozy-election-campaign-libya-claim>

“Suriye’de Olağanüstü Hal Yasası Kaldırıldı”,
<http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=314825>

“Turkey Joins Effort To Spur Change In Syria”, **Wall Street Journal**,
<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704330404576290554149620020.html>

Ankara Mulls Post-Assad Scenarios, Eyes All Options For Syria”,
<http://www.turkishweekly.net/news/114781/ankara-mulls-post-assad-scenarios-eyes-all-options-for-syria.html>

“Suriye’nin Sınır Köyleri Boşalıyor”, **Radikal**,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1047778&Date=01.05.2011&CategoryID=81>

“Şam A’Şam’a”, **Takvim**, <http://www.takvim.com.tr/Dunya/2011/04/27/son-asama>